

Prof. dr. Enes Osmančević
Mr. sci. Adis Šušnjar

INTEGRITET
NOVINARSTVA
I TRANSPARENTNOST
MEDIJA
U BOSNI I HERCEGOVINI

Prof. dr. Enes Osmančević
Mr. sci. Adis Šušnjar

INTEGRITET
NOVINARSTVA
I TRANSPARENTNOST
MEDIJA
U BOSNI I HERCEGOVINI

Integritet novinarstva i transparentnost medija u Bosni i Hercegovini

Autori:

Prof. dr. Enes Osmančević
Mr. sci. Adis Šušnjar

Dizajn:

Grafix štamparija, Banja Luka

Tiraž:

500

Štampa:

Grafix štamparija, Banja Luka

www.ti-bih.org
mart 2021.

© Transparency International Bosna i Hercegovina

Studija se zasniva na autorskom radu čije je izdavanje podržao TI BiH. Iznesena mišljenja i preporuke su lični stavovi autora i ne odražavaju nužno stavove Transparency Internationala u Bosni i Hercegovini, kao ni Švedske međunarodne Agencije za razvoj (SIDA), uz čiju je i podršku izrađena ova studija.

Studija je izrađena uz podršku Švedske međunarodne agencije za razvojnu saradnju (SIDA). Stavovi i mišljenja iznijeti u studiji, ne odražavaju nužno i stavove Švedske međunarodne agencije za razvojnu saradnju (SIDA).

SADRŽAJ

PREDGOVOR	7
UVOD	9
1. ULOGA I POLOŽAJ MEDIJA U BOSNI I HERCEGOVINI	12
1.1. Medijska slika Bosne i Hercegovine	12
1.2. Sloboda govora i sloboda medija u Bosni i Hercegovini	14
1.3. Medijski zakonodavni okvir	19
1.4. Zakon o slobodnom pristupu informacijama	20
1.5. Zakon o zaštiti od klevete	24
1.6. Transparentnost vlasništva u medijima	28
2. POLITIČKI KLIJENTELIZAM U MEDIJIMA I PRITISCI NA MEDIJE	31
2.1. Politički klijentelizam u medijima	31
2.2. Finansiranje medija	36
2.3. Politički pritisci na novinare i medije	38
3. POLOŽAJ NOVINARA U BOSNI I HERCEGOVINI I OGRANIČAVANJE NOVINARSKIH PRAVA I SLOBODA	42
3.1. Cenzura i autocenzura u medijima	42
3.2. Napadi na novinare	45
3.3. Radnopravni položaj novinara	52
3.4. Novinari u vrijeme pandemije	55
4. PROFESIONALNA ORGANIZIRANOST NOVINARA	58
4.1. Profesionalno udruživanje novinara	58
4.2. Sindikalna organiziranost novinara	61

5. PRIKAZ REZULTATA ISTRAŽIVANJA (ANKETA)	65
6. ZAVRŠNA RAZMATRANJA	77
Literatura	81
Publikacije	82
Članci	84
Portali	84
Zakoni i drugi pravni akti	85
Recenzije	87

PREDGOVOR

Djelovanje Transparency International bazira se na promovisanju sistema društvenog integriteta kao koncepta koji omogućava razvoj društva i ostvarivanje njegovih potencijala. Ovaj sistem obuhvata sve društvene institucije kao stubove sistema, počevši od zakonodavne, izvršne i sudske vlasti, preko nezavisnih regulatora, poslovnog sektora, medija i civilnog društva. Funkcionisanje svakog od navedenih stubova sistema, temelji se na društvenim vrijednostima i učešću građana u donošenju odluka. Integritet, nezavisnost i odgovornost svakog stuba pojedinačno pretpostavka su ukupnog funkcionisanja sistema društvenog integriteta i najbolji oslonac demokratskog političkog procesa, vladavine prava i ljudskih prava.

U okviru svojih aktivnosti Transparency International u BiH je u proteklih dvadeset godina svog djelovanja intenzivno radio na stvaranju pretpostavki za razvoj slobodnih i nezavisnih medija, kroz provođenje različitih inicijativa, istraživanja ali i edukativnih programa. Ulogu i značaj medija u razvoju demokratskog društva nemoguće je prenaslagiti, posebno u kontekstu nekonsolidovanih demokratija u kakve spada BiH. Istovremeno mediji globalno prolaze kroz transformaciju bez presedana, što medije u BiH koji počivaju na vrlo krhkim temeljima sučava sa dodatnim izazovima, pored onih koji proizilaze iz surove tranzicije svakodnevnice koja često sa sobom nosi različita ograničenja uključujući nasrtaje i na fizički integritet novinara.

U tom svjetlu treba gledati i na publikaciju koja je pred Vama. Autori su razmatrajući stanje medijske slike, s posebnim akcentom na integritet medija u BiH, minucioznom pristupom nastojali prikazati sliku postojećeg zakonskog okvira, ali i stanja u praksi kroz provođenje odgovarajućeg istraživanja. Publikacija identifikuje ključne izazove u smislu trenutnog stanja integriteta u medijima, ali i otvara prostor za raspravu o budućim pravcima razvoja i trasira potencijalna rješenja za unaprjeđenje stanja.

Sveobuhvatno mapiranje stanja medija u BiH, kakvo ova publikacija pruža doprinos je intenziviranju javne rasprave o stanju medija i podstrek profilisanju potencijalnih pravaca njihovog daljeg razvoja na temeljima integriteta i odgovornosti a u funkciji ukupne konsolidacije demokratskog procesa u zemlji.

Srđan Blagovčanin,
*Predsjedavajući upravnog odbora
Transparency International u BiH*

UVOD

Novinarstvo u Bosni i Hercegovini je u krizi integriteta, razapeto između vlasti s tendencijom totalitarnog načina vladanja i latentne javnosti, podijeljene po etno-teritorijalnom principu. Novinarska profesija u našoj zemlji nesa-mostalna je u odnosu na politiku i nema kapaciteta da igra respektabilnu ulogu u demokratizaciji društva. Medije u BiH karakterizira pristrasnost i okrenutost ka centrima moći umjesto ka publici. Politički klijentelizam u društvu i medijima, tendencije ka nedemokratskim praksama, neuređenost medijskog i oglašivačkog tržišta, ekonomski i politički pritisci na medije i novinare stvaraju izrazito nepovoljnu atmosferu za medijsku industriju i očuvanje profesionalnih standarda novinarstva. Pritisci i kršenja prava novinara su konstantni i reflektiraju se ne samo na radnopravni status već i na dostupnost informacija, slobodu govora, ličnu sigurnost. Konstantno ograničavanje slobode i prava novinara implicira šire društvene probleme u zemlji, ograničenje slobode govora, pluralizma medija, degradiranje novinarske profesije i tendencije ka nedemokratskom društvu. Tokom istraživanja za potrebe ove knjige ispitana su mišljenja i stavovi novinara o položaju profesije, slobodi medija i pravima novinara. Anketirano je 80 novinara iz cijele BiH, različite dobi i oba spola, iz elektronskih i štampanih, privatnih i javnih medija. Rezultati istraživanja pokazuju da mediji zavise od finansijske pomoći predstavnika vlasti, korištenjem javnog novca, finansijskim sredstvima političkih partija, da je potrebno unaprijediti medijski zakonodavni okvir te da novinari nisu institucionalno zaštićeni.

Kriza novinarske profesije dešava se u cijelom svijetu, na što upozoravaju mnogi svjetski medijski eksperti i teoretičari.¹ U zemljama zapadne

1 O propadanju novinarstva u SAD-u pisao je Robert McChesney u svojoj znamenitoj knjizi "Bogati mediji, siromašna demokratija" (Šahinpašić, Sarajevo, 2008). Njegova zapažanja o problemima novinarske profesije u SAD-u uporediva su i sa stanjem novinarstva u mnogim drugim zemljama svijeta. (Op. aut.)

demokratije, prije svega u SAD-u, uzroci krize novinarstva ponajviše su u izazovima tehnoloških i ekonomskih promjena te utjecaja koncentracije vlasništva u medijima. U BiH izazovi su višeslojniji nego u zapadnim zemljama, zbog cjelokupne loše ekonomske i društveno-političke situacije. Institucionalno i političko okruženje u BiH ne doprinosi stvaranju uslova za potpunu slobodu govora i funkcioniranje medija. Politički pritisak na novinare, kršenja njihovih radnih prava, zastrašivanje i napadi konstantno su prisutni. Nije osigurana finansijska i institucionalna stabilnost te urednička nezavisnost javnih servisa, kao ni lokalnih javnih medija.

U takvim okolnostima, u najtežoj poziciji su novinari, koji su konstantno u rascjepu između profesionalnih normi i neprofesionalnih zahtjeva urednika odnosno vlasnika medija. S nezavisnim medijima vlast se obračunava na različite načine, ili se mediji gase pod političkim pritiskom, uplitanjem politike u oglašivačko tržište, netransparentnim finansiranjem medija iz javnih budžeta, kao i brojnim tužbama za klevetu (naprimjer, printano izdanje političkog magazina Slobodna Bosna ugašeno je 2015. godine).

Zavisnost od ekonomskih i političkih centara moći primjetna je kod vlasnika medija i uglavnom je vođena interesima profita. Međusobni višestruko negativni utjecaji medija, politike i ekonomskih centara moći idu u pravcu narušavanja dostojanstva i etičkih standarda novinarske profesije kao i ograničavanja slobode govora kao temeljnog principa demokratskog društva. U takvoj poziciji novinari postaju meta, putem ucjena, cenzure, kršenja radnih i profesionalnih prava, ali i putem sve češćih prijetnji, zastrašivanja, pa i fizičkih napada.

Centri političke i finansijske moći, ali i vlasnici medija, od novinara nerijetko očekuju da budu samo najavljiivači, držači mikrofona, megafoni, agitatori i jeftina radna snaga. Konstantno ograničavanje sloboda i prava novinara implicira niz društvenih devijacija i tendencije ka zatvorenoj i netransparentnoj vlasti, odnosno nedemokratskom društvu. Bez slobode govora i profesionalnih i radnih prava novinara nema ni demokratskih procesa, vladavine prava i poštivanja osnovnih ljudskih prava.

Kao ključni problemi identificirani su profesionalni i ekonomsko-socijalni aspekti položaja novinara u Bosni i Hercegovini: pitanja radnopravnog statusa, niske plaće, nesigurnost na poslu, nepovoljni ugovori, loši uslovi rada, mobing, napadi na novinare, pritisci, cenzura i autocenzura, nesamostalnost novinarske profesije u odnosu na politiku, negativan odnos institucija i predstavnika vlasti prema medijima i novinarima, netransparentnost medijskog vlasništva i finansiranja medija, zakonski okvir o medijima i komunikacijama u BiH, entitetski zakoni o radu, ugovori o radu na

određeno i neodređeno vrijeme, ugovori o djelu, sindikalna organiziranost i zaštita novinara.

U knjizi su prezentirana mišljenja i stavovi novinara o položaju profesije i slobodi i pravima novinara. Analizirani su faktori koji negativno utječu na profesiju novinarstva i koji imaju direktan utjecaj na slobodu govora, slobodu medija, položaj novinara i uslove u kojima rade. Prije svega, interesi vladajućih političkih partija i vlasnika medija, posljedice tih odnosa, kao i generalno stanje medijske industrije u Bosni i Hercegovini i marketinškog tržišta. Na osnovu javnih dostupnih dokumenata, podataka i analiza strukovnih udruženja i organizacija vršeno je istraživanje (ne)transparentnosti i načina dodjele budžetskog novca entitetskih vlada i pojedinih kantona i općina medijima, (ne)transparentnosti u postavljanju kadrova u rukovodstva javnih medija i Regulatornoj agenciji za komunikacije (RAK), o pritiscima i napadima na novinare, pravosudnoj zaštiti novinara i, konačno, (ne)transparentnosti vlasništva u medijima. Analizirana je i praksa u provedbi medijske politike (Zakon o telekomunikacijama BiH, Zakon o javnom RTV sistemu BiH, Zakon o zaštiti od klevete, Zakon o slobodi pristupa informacijama) i regulatorni i institucionalni kapaciteti države za otkrivanje i sprečavanje klijentelističke prakse: održavanje javnih rasprava kod donošenja regulatornih akata, uključivanje profesionalnih udruženja i organizacija u donošenje odluka i akata bitnih za medijsku zajednicu, postojanje zakonskih regulativa za izbor radnih grupa za izradu nacрта zakona i regulatornih akata.

1. ULOGA I POLOŽAJ MEDIJA U BOSNI I HERCEGOVINI

1.1. Medijska slika Bosne i Hercegovine

Bosna i Hercegovina je svojim ustavnim uređenjem podijeljena na dva entiteta, deset kantona i Brčko distrikt. Kompleksnost političkog uređenja implicira probleme i na medijskoj sceni BiH. Većina medija u BiH podijeljena je po entitetskim, etničkim, ekonomskim i ideološkim principima. Za razumijevanje konteksta u kojem djeluju mediji u BiH bitno je naglasiti da je, osim fragmentirane administracije i kompleksnog političkog uređenja po etničkom principu, BiH i ekonomski nestabilna zemlja. Prema podacima Evropske statističke agencije Eurostat iz 2020. godine, Bosna i Hercegovina je, uz Albaniju, najsiromašnija država u Evropi.² Ključni ekonomski izazov s kojim se suočava Bosna i Hercegovina jeste neodrživ ekonomski model u zemlji, smanjen poticaj privatnom sektoru i prevelik i neučinkovit javni sektor. Svjetska banka je 2019. godine u izvještaju posvećenom stanju bh. ekonomije i javne uprave navela kako je prosječna razlika plaća u javnom i privatnom sektoru u BiH najveća u regionu.³

Prema popisu stanovništva iz 2013. godine, Bosna i Hercegovina ima 3.531.159 stanovnika. Međutim, zbog masovnog odlaska građana iz BiH nemoguće je utvrditi stvaran broj njenih stanovnika. Prema procjenama pojedinih organizacija i demografa, BiH je napustilo više stotina hiljada građana, dok se u zvaničnom dokumentu "Anketa o radnoj snazi 2018" Agencije za statistiku BiH navodi da BiH ima svega oko 2,7 miliona stanovnika.⁴

U takvom političkom i ekonomskom ambijentu u Bosni i Hercegovini izlazi osam dnevnih novina, oko 180 magazina i publikacija, djeluje 312 radio i TV-emitera (169 radioemitera, 108 TV-emitera i 35 web-korisnika za distribuciju sadržaja) te veliki broj online medija.⁵ Nakon rata 1992–1995. godine međunarodni utjecaj i velika finansijska sredstva utjecali su na pojavu velikog broja medija, ali nije se ostvarila namjera da se demokratizira medijski prostor, stvore kvalitetni i nezavisni mediji i pluralizam informacija.

2 <https://www.biznisinfo.ba/albanija-i-bih-ubjedljivo-najsiromasnije-u-evropi/>

3 <https://www.worldbank.org/en/region/eca/publication/labor-trends-in-wb>

4 http://www.bhas.ba/tematskibilteni/LAB_00_2018_Y1_0_HR.pdf

5 Podaci preuzeti s web-stranica Vijeća za štampu u Bosni i Hercegovini i Regulatorne agencije za komunikacije. Dostupno na: <http://vzs.ba/> i <http://rak.ba/bos/>. Web-stranice posjećene 15. 10. 2020.

Rat je imao nemjerljive posljedice po velike medijske kompanije i novinarstvo uopće. Osiromašenje medija i promjene u uslovima rada novinara najbolje se vide na primjeru dnevnog lista Oslobođenje, najnagrađivanijih i novina s najdužom tradicijom u Bosni i Hercegovini. Dnevni list Oslobođenje do rata je imao čak 3000 zaposlenih, od čega oko 300 novinara, i imao je dnevni tiraž između 60.000 i 70.000. Osim dnevnog lista, Oslobođenje je imalo razvijenu izdavačku djelatnost i štampalo je dječije novine i nekoliko sedmičnika. Tabloid AS bio je najprodavaniji tabloid u bivšoj Jugoslaviji i imao je tiraž oko 400.000, što je u današnjim okolnostima nedostižan uspjeh. Oslobođenje je uspjelo izlaziti i u ratnim uslovima, zahvaljujući prije svega požrtvovanosti novinara, koji su radili u nemogućim uslovima i bez ikakvih naknada. Oslobođenje je opstalo i nakon rata, ali s neuporedivo manjim kapacitetima, finansijskim i ljudskim. Dodatnih izdanja nema, broj novinara se znatno smanjio, tiraž novina je opao, a primanja novinara neuporedivo su manja nego prije rata.⁶

Mediji se danas suočavaju i sa siromašnim i neuređenim marketinškim tržištem, koje izbjegavaju velike svjetske kompanije. Tražeći sigurnost u poslovanju, u Bosnu i Hercegovinu dolaze posredno, putem marketinških agencija iz susjednih zemalja, koje reklame plasiraju na bh. tržište preko medijskih izdanja iz njihovih zemalja i kablovskih operatera, što dodatno osiromašuje bh. medije. Zvanični podaci o vrijednosti medijskog tržišta u BiH ne postoje. Medijski eksperti slažu se da je ono znatno manje u odnosu na tržišta susjednih zemalja, koja se procjenjuju na preko 100.000.000 eura. Prema podacima Hrvatske udruge društava za tržišno komuniciranje (HURA), oglašivači su u Hrvatskoj u 2020. godini uložili 1.305.000.000 kuna.⁷ U ovakvoj situaciji, mediji u BiH prisiljeni su da "sarađuju" s političkim partijama i ekonomskim centrima moći kako bi obezbijedili siguran pristup marketinškom novcu velikih državnih kompanija, grantove za medijske projekte i/ili medijsku podršku ili redovno finansiranje iz budžeta. Većina medija se finansijski oslanja na finansiranje iz budžeta vlasti. Lokalne vlasti su osnivači i direktni finansijeri 28% postojećih TV-stanica i 44% radiostanica.⁸ Ovi mediji su pod direktnim političkim utjecajem, jer direktno zavise od budžeta lokalnih zajednica i zbog toga u javnosti imaju percepciju općinskih i kantonalnih oglašivača.

6 Podaci dobijeni od Mehmeda Halilovića, glavnog urednika "Oslobođenja" u periodu od 1994. do 1999. godine.

7 <https://hura.hr/istrazivanja/medijska-potrosnja-u-hr/>

8 *Mediji i organizacije civilnog društva: Ni saveznici ni protivnici*, Mediacentar, 27. 10. 2016. Dostupno na: <http://www.media.ba/bs/magazin-novinarstvo/mediji-i-organizacije-civilnog-drustva-ni-saveznici-ni-protivnici>

Bh. institucije nisu pokazale interes za unapređenje zakonskih okvira i medijskog okruženja. Ne postoji medijska strategija niti spremnost za rješavanje bitnih aspekata u medijima, poput transparentnosti vlasništva u medijima, privatizacije medija, transparentnosti budžetskog finansiranja, stvaranja boljeg ekonomskog okvira za medije. Nezainteresiranost donosilaca odluka i ignoriranje medijskog sektora rezultiralo je i probijanjem posljednjeg roka za proces digitalizacije u Bosni i Hercegovini 17. juna 2015. godine, čime je BiH prekršila međunarodni ugovor i dovela u opasnost opstanak RTV-signalu u BiH.⁹ BiH je jedina zemlja u Evropi koja nije do kraja završila proces digitalizacije. Očekuje se da će se taj proces morati završiti 2021. godine, jer su postojeće dozvole Regulatorne agencije za komunikacije (RAK) prestale da važe javnim RTV-servisima 26. aprila 2020. godine, a 31. 12. 2021. godine prestat će da važe komercijalnim TV-stanicama. Nakon isteka dozvola Bosna i Hercegovina se može suočiti s problemom postojanja nelegalnih emitera.¹⁰

Također, u 2015. i 2016. godini, javni servisi suočili su se s ozbiljnim prijetnjama finansijskog opstanka, usljed nepostojanja efikasnog i stabilnog sistema naplate RTV-takse za tri javna emitera (BHRT, RTVFBiH i RTRS).¹¹ Ugovor JP Elektroprivreda BiH s javnim RTV-servisima (BHRT i RTVFBiH) koji predviđa naplatu RTV-takse uz račun za električnu energiju zamišljen je kao prijelazno rješenje. Međutim, ovaj je ugovor postao trajan, a kvalitetnija finansijska rješenja nisu ponuđena. Zbog političkih pritisaka te pokušaja daljnje podjele javnog sistema informiranja prema nacionalnim i političkim interesima, a ne informativnim potrebama građana Bosne i Hercegovine, opstanak javnih servisa kao nezavisnih i profesionalnih medija ozbiljno je doveden u pitanje.

1.2. Sloboda govora i sloboda medija u Bosni i Hercegovini

Sloboda govora i sloboda medija ključna su ljudska prava i slobode na kojima počiva svako slobodno demokratsko društvo. To podrazumijeva pravo na iznošenje mišljenja i objavljivanja informacija bez straha od kažnjavanja ili drugih negativnih posljedica. Sloboda govora nije samo temeljno ljudsko pravo već je istovremeno i političko pravo, koje podrazumijeva kritički odnos

9 <https://radiosarajevo.ba/vijesti/bosna-i-hercegovina/rok-probijen-2015-bih-jedina-europska-zemlja-koja-nije-uvela-digitalizaciju/293064>

10 <https://www.oslobodjenje.ba/dosjei/intervjui/predrag-kovac-svi-rokovi-za-pocetak-digitalnog-emitovanja-za-bih-su-vec-prosli-505276>

11 <https://www.slobodnaevropa.org/a/bosnia-i-hercegovina-javni-servis-bhrt/28546750.html>

prema postupcima vlasti i zloupotrebi vlasti, a tu je uloga medija ključna. Samo slobodni i nezavisni mediji omogućavaju nesmetan i fer protok informacija na relaciji građani – vlast, a u korist javnog interesa. Nijedan pojedinac ili nosilac vlasti ne bi trebao biti zaštićen od kritike na račun svoga rada, zbog čega se slobodi medija u međunarodnom pravu poklanja značajna pažnja. Sloboda govora podrazumijeva i odgovornost samih novinara na etično i profesionalno izvještavanje.

Pravni okvir za zaštitu slobode govora i slobode medija u Bosni i Hercegovini sadržan je u Ustavu BiH i ustavima entiteta, zakonskim propisima i važećim međunarodnim dokumentima, koje je BiH dužna poštovati. Sloboda izražavanja garantirana je članom 11/3 h Ustava BiH, u kojem stoji da “sva lica na teritoriji BiH uživaju ljudska prava i slobode iz stava II ovog člana, što uključuje i slobodu izražavanja”.¹² Odredbe o slobodi izražavanja sadrže i Ustav Federacije BiH (član 11/a)¹³ i Ustav RS-a (član 32 i 34)¹⁴. Sloboda govora je univerzalno prihvaćena i zaštićena članom 19 Opće deklaracije o ljudskim pravima UN-a,¹⁵ kao pravo koje “obuhvata i pravo da se ne bude uznemiravan zbog svog mišljenja, kao i pravo da se traže, primaju i šire obavještenja i ideje bilo kojim sredstvima i bez obzira na granice”.

Najbitniji međunarodni instrumenti zaštite slobode izražavanja su Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda iz 1950. godine i Međunarodni sporazum o građanskim i političkim pravima, koji je usvojen na Generalnoj skupštini UN-a 1966. godine, a stupio na snagu 1976. godine. Zatim, Deklaracija o slobodi izražavanja i informiranja Vijeća Evrope iz 1982. godine, Evropska povelja o slobodi štampe iz 2009. godine kao i Deklaracija Međunarodne federacije novinara o načelima ponašanja novinara iz 1954. godine.

U Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda iz 1950. godine vlade potpisnice Konvencije kao članice Vijeća Evrope izrazile su svoju saglasnost da će štititi pravo na slobodu izražavanja, kako je predviđeno članom 10: “Svako ima pravo na slobodu izražavanja. Ovo pravo uključuje slobodu mišljenja i slobodu primanja i prenošenja informacija i ideja, bez miješanja javne vlasti i bez obzira na granice. Ovaj član ne sprečava države

12 Ustav BiH; dostupno na stranici Agencije za državnu službu BiH http://www.ads.gov.ba/v2/attachments/1951_USTAV_BOSNE_I_HERCEGOVINE_bos.pdf

13 Ustav FBiH; dostupno na stranici Ustavnog suda FBiH http://www.ustavnisudfbih.ba/bs/dokumenti/ustav_precisceni_tekst.pdf

14 Ustav RS-a; dostupno na stranici Narodne skupštine RS-a, <http://skupstinabd.ba/images/dokumenti/sr/ustav-republike-srpske.pdf>

15 Izvor: <http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>

da zahtijevaju dozvole za rad od radio, televizijskih i filmskih kompanija. Ostvarivanje ovih sloboda, budući da uključuje obaveze i odgovornosti, može podlijegati takvim formalnostima, uvjetima, ograničenjima ili sankcijama predviđenim zakonom, koje su neophodne u demokratskom društvu, u interesu nacionalne sigurnosti, teritorijalnog integriteta ili javne sigurnosti, sprečavanja nereda ili zločina, zaštite zdravlja i morala, ugleda i prava drugih, sprečavanja širenja povjerljivih informacija ili u interesu očuvanja autoriteta i nepristrasnosti sudstva.”¹⁶

Bosna i Hercegovina ratificirala je Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda u julu 2002. godine. U članu II-2 Ustava Bosne i Hercegovine navedeno je da BiH “direktno primjenjuje prava i slobode garantirane Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i temeljnim slobodama, kao i njezinim protokolima. Ovi akti imaju prioritet nad svim drugim zakonima.” Ova ustavna odredba implementirala je Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda u vlastiti pravni sistem i stvorila obavezu njene zaštite od strane javne vlasti i pravosuđa.

“Iz ovoga proizlazi i da svi pojedinci u Bosni i Hercegovini svoja prava i obaveze izvlače iz Konvencije, tako da se u postupku pred domaćim sudom mogu direktno pozvati na tekst i sudsku praksu Konvencije, koje domaći sudovi moraju primjenjivati. Uz to, domaće vlasti, uključujući i sudove, moraju dati prioritet Konvenciji i njenoj sudskoj praksi u svakom slučaju kada im je neki domaći zakon suprotan” (Macovei, 2002: 11).

Bosna i Hercegovina je prihvatila sve međunarodne konvencije o ljudskim pravima, a sloboda govora i medijske slobode u BiH zaštićene su i zakonskim okvirom. Slobodu izražavanja garantira Zakon o komunikacijama Bosne i Hercegovine¹⁷, u kojem se sektor emitiranja i telekomunikacija definira kao “sektor koji garantira zaštitu slobode izražavanja i slobode mišljenja, poštujući općeprihvaćene standarde ponašanja, nediskriminacije, pravičnosti, tačnosti i nepristrasnosti”. Zakon o javnom RTV sistemu BiH¹⁸ članom 4 garantira uređivačku nezavisnost i institucionalnu autonomiju javnih sistema (BHRT, FTV i RTRS).

Međutim, pored svih postojećih domaćih i međunarodnih dokumenata i zakonskih propisa, javnost u Bosni i Hercegovini svjedoči konstantnom

16 Izvor: http://luk.link.ba/moja_prava/konvencija_o_zastiti_ljudskih_prava_i_sloboda

17 Zakon o komunikacijama Bosne i Hercegovine (“Službeni glasnik Bosne i Hercegovine”, broj: 31/03, 75/06, 32/10)

18 Zakon o javnom RTV sistemu Bosne i Hercegovine (“Službeni glasnik Bosne i Hercegovine”, broj 78/05)

ograničavanju slobode izražavanja. Godinama traju pritisci, prijetnje, verbalni i fizički napadi na novinare od strane različitih aktera, među kojima su nerijetko i političari na najvišim državnim funkcijama, članovi njihovih partija, simpatizeri i stranački aktivisti, ali i članovi krim-miljea. Društveno-politički kontekst unutar kojeg mediji egzistiraju opisuju i rezultati mjerenja slobode medija, koje svake godine objavljuju Reporteri bez granica i Freedom House.

Prema svjetskom Indeksu slobode medija Reportera bez granica (RSF) za 2020. godinu, Bosna i Hercegovina nalazi se na 58. mjestu, među ukupno 180 zemalja svijeta, što predstavlja pozitivan pomak za pet mjesta na ljestvici u odnosu na prošlu godinu.¹⁹ Ljestvica slobode medija u 180 zemalja, koja se objavljuje od 2002. godine, temelji se na seriji indikatora: pluralizmu, nezavisnosti medija, autocenzuri, pravnom okviru, transparentnosti. U izvještaju Reportera bez granica za 2004. godinu, BiH je na rang-listi slobode medija zauzimala visoko 21. mjesto, od ukupno 167 ocjenjivanih zemalja, i bila je vodeća zemlja u regionu, s izuzetkom Slovenije. Poslije tog izvještaja pozicija BiH se znatno pogoršava.

Prema izvještaju organizacije Freedom House²⁰ za 2020. godinu, pluralizam i demokratija ugroženi su širom svijeta, a Bosna i Hercegovina je, kao i u prošlogodišnjem izvještaju, ocijenjena kao djelimično slobodna zemlja, s 53 od 100 bodova, dok je susjedna Srbija među 29 zemalja svijeta koje su u posljednjoj deceniji imale najveći pad sloboda.

Također, u izvještaju Evropske komisije za BiH za 2020. godinu upozorava se na konstantan i izražen politički utjecaj na tri javna emitera, putem kontroliranih upravnih odbora, te na sve prisutniji trend autocenzure.²¹ U izvještaju se naglašava da je BiH i dalje u ranoj početnoj fazi informatizacije društva i medija te da ne postoji progres po prošlogodišnjim preporukama Evropske komisije. Ovaj izvještaj ne razlikuje se mnogo od prethodnih. Bezuspješna su bila upozorenja Evropske komisije na političke pritiske.

“I dalje je potrebno osigurati finansijsku stabilnost sistema javnog RTV servisa. Tokom izvještajnog perioda nastavljen je politički pritisak i zastrašivanje novinara. Transparentnost vlasništva nad medijima je i dalje nedovoljna. Nedavne zakonodavne promjene u Republici Srpskoj izazivaju zabrinutost zbog mogućeg ograničavanja slobode izražavanja putem interneta”, navodi

19 <https://rsf.org/en/bosnia-herzegovina>

20 <https://freedomhouse.org/country/bosnia-and-herzegovina/freedom-world/2020>

21 https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/bosnia_and_herzegovina_report_2020.pdf

se u izvještaju za 2015. godinu.²² Dakle, svi postojeći zakonski mehanizmi nisu bili dovoljni da zaustave pritiske i zastrašivanje novinara. Propisi, dokumenti i zakoni koji štite slobodu izražavanja najbolje dokazuju da zakon ništa ne znači ukoliko nije omogućena njegova provedba.

Politički lideri i predstavnici vlasti zvanično su opredijeljeni za provedbu medijskih zakona i demokratizaciju, međutim, u praksi su upravo oni najčešće akteri pritisaka na medije i širenja neprimjerenog govora i govora mržnje. "Dok u Federaciji BiH imamo izraženu pristrasnost u printanim i elektronskim medijima, tačnije dva suprotna medijska pogleda na aktualnu stvarnost i njene aktere, u Republici Srpskoj ovisnost medija o politici SNSD-a i njenog lidera Milorada Dodika je gotovo monolitna" (Osmančević, 2009: 72).

Stabilne izvore finansiranja imaju samo oni mediji koji djeluju pod okriljem vlasti, dok kritički nastrojeni mediji jedva preživljavaju. Potpuna sloboda govora u Bosni i Hercegovini nikad nije zaživjela i zbog ustaljene nedemokratske političke komunikacije, u kojoj ne postoji odgovornost prema javnosti i istinski dijalog.

Kao što smo konstatirali još prije više od deset godina, javna komunikacija u Bosni i Hercegovini, prije svega politička komunikacija – je nedemokratska. "Javnu komunikaciju u Bosni i Hercegovini karakterizira zasnovanost na nedemokratskom, etatističkom, pa čak i boljševičkom modelu komuniciranja – 'odozgo prema dolje', gdje se informacija ne smatra javnim dobrom, već, naprotiv, vlasništvom vođe, partije, države, političkih oligarhija ili etno-nacionalnih centara moći. Ovu vrstu komunikacije najdosljednije praktičiraju i promoviraju lideri političkih partija, bez obzira na to što u njihovom nazivu imaju prefiks demokratski" (Osmančević, 2009: 157).

Rezultat takvog odnosa političkih lidera prema javnosti i medijima ne ogleda se samo u nepoštivanju prava na slobodu govora i medija nego i u lošem i nedosljednom provođenju medijskih zakona.

Svi bitni zakoni koji se odnose na medije su nametnuti, odnosno doneseni su uz podršku međunarodne zajednice do kraja 2002. godine. Da budemo precizniji, postojeći zakoni o medijima i komunikacijama u BiH nisu rezultat političke volje domaćih političkih aktera, već ih je nametnuo visoki predstavnik u Bosni i Hercegovini. Ti zakoni su na tragu evropske medijske legislative, ali je njihova primjenjivost u našoj zemlji slaba, prije svega zbog političkih opstrukcija.

22 <https://europa.ba/wp-content/uploads/2015/11/Izvjestaj-za-BiH-za-2015-godinu.pdf>

Tačnije, zakoni koji su trebali postati mehanizam za implementaciju i razvoj nezavisnog, profesionalnog i slobodnog novinarstva, zbog političkih interesa i utjecaja, nisu opravdali svoja očekivanja.

Mnogim političkim akterima, a naročito najvećim i vladajućim etno-nacionalističkim partijama, ne odgovara sloboda govora, medijski pluralizam, kritika vlasti, što su samo elementarne pretpostavke demokratskog društva. Umjesto toga, važnije im je očuvanje vladajućih pozicija, po cijenu gušenja temeljnih ljudskih prava, medijskih sloboda i razvoja demokratije. To je također jedan od indikatora tendencije ka totalitarnom načinu vladanja, kroz gušenje medija, vršenje pritiska na novinare, osnivanje i finansiranje podobnih medija, medijsku manipulaciju, netransparentnost vlasništva u medijima, postavljanje direktora i urednika u javnom RTV-servisu i javnim emiterima... do različitih pritisaka na novinare i napada na njih.

1.3. Medijski zakonodavni okvir

Medijski zakonodavni okvir Bosne i Hercegovine čine, prije svega, Zakon o komunikacijama, Zakon o zaštiti od klevete,²³ na entitetskom nivou i u Brčko distriktu, Zakon o slobodnom pristupu informacijama,²⁴ na entitetskom nivou, Zakon o javnom RTV sistemu, Zakon o izbornom procesu²⁵ te Zakon o autorskim i srodnim pravima²⁶. Medijski zakoni precizirani su i usvojeni uz pomoć međunarodne zajednice i u potpunosti podržavaju slobodu medija. Međutim, njihova primjena je problematična i najčešće zavisi od interesa političkih oligarhija. U članu 4 Zakona o komunikacijama Bosne i Hercegovine navodi se da regulatorni principi emitiranja između ostalog obuhvataju: a) zaštitu slobode izražavanja i raznolikosti mišljenja, poštujući općeprihvaćene standarde ponašanja, nediskriminacije, pravičnosti, tačnosti i nepristrasnosti; b) razvoj profesionalnih i održivih komercijalnih i javnih emitera, u namjeri da se uspostavi odgovarajuća ravnoteža između njih; c) odvojenost emitera od političke kontrole i manipulacije, radi jačanja demokratskih principa i uspostavljanja tržišne ekonomije. Zakon o javnom

23 Zakon o zaštiti od klevete Federacije BiH ("Službene novine Federacije BiH", broj: 19/03 i 73/05), Zakon o zaštiti od klevete Republike Srpske, Zakon o zaštiti od klevete Brčko distrikta Bosne i Hercegovine

24 Zakon o slobodi pristupa informacijama BiH ("Službeni glasnik BiH", broj: 28/00, 45/06, 102/09, 62/11, 100/13), Zakon pristupu informacijama FBiH ("Sl. novine FBiH", broj 32/2001), Zakon o slobodi pristupa informacijama RS-a ("Službeni glasnik RS-a", broj 20/2001)

25 Izborni zakon BiH ("Službeni glasnik BiH", 18/3)

26 Zakon o autorskim i srodnim pravima ("Službeni glasnik BiH", broj 63/2010)

RTV sistemu BiH članom 4 garantira uređivačku nezavisnost i institucionalnu autonomiju javnih emitera (BHRT, FTV i RTRS). Međutim, primjeri kršenja ovih zakona predstavljeni u narednim poglavljima ovog rada ukazuju na samo formalno postojanje ovih zakona.

Primjeri loše ili pogrešne primjene zakona najočigledniji su u slučaju Zakona o zaštiti od klevete i Zakona o slobodi pristupa informacijama. Zakon o zaštiti od klevete donesen 2003. godine dekriminalizirao je klevetu i bio je najnapredniji zakon o kleveti u regionu. Trebao je biti zaštita za novinare od opasnosti kriminalizacije novinarskog izvještavanja, međutim, nije ostvario očekivani efekat. Prema svim relevantnim podacima, pretvorio se u svoju suprotnost, odnosno u mehanizam za kršenje prava na slobodu izražavanja i slobodan rad medija. Zakon o slobodnom pristupu informacijama primjenjuje se selektivno i nedosljedno. Novinari često traženu informaciju dobiju izvan zakonskog okvira od 15 dana, a ukoliko je informacija politički osjetljiva, nikad je ni ne dobiju.

1.4. Zakon o slobodnom pristupu informacijama

Bosna i Hercegovina prva je država u regionu koja je, 2000. godine, dobila Zakon o slobodi pristupa informacijama, prvo na državnom nivou, a zatim, 2001. godine, i u oba entiteta. Prema ovom zakonu, svako fizičko i pravno lice ima pravo pristupa informacijama koje su pod kontrolom javnog organa, a svaki javni organ ima odgovarajuću obavezu da objavi takve informacije. Informacija je u tom smislu svaki materijal kojim se prenose činjenice, mišljenja, podaci ili bilo koji drugi sadržaj.

Pristup informacijama predstavlja jedan od temeljnih demokratskih zakona koji omogućava transparentnost državnih institucija i kompanija te daje mogućnost građanima i organizacijama civilnog društva da se kroz pristup i korištenje informacija organiziraju i participiraju u raspravama koje se tiču javnih politika te da prate i upravljaju javnim resursima. Omogućava novinarima da analiziraju i objave dokumente koji će dokazivati korupciju i kriminalne radnje u državnoj administraciji. Pravo na slobodan pristup informacijama ima određena ograničenja u slučajevima kada se otkrivanjem informacije osnovano može očekivati izazivanje znatne štete po legitimne ciljeve Bosne i Hercegovine (iz oblasti vanjske politike, odbrane i sigurnosti, monetarne politike i sl.).

Iako u Bosni i Hercegovini od 2001. godine postoji Zakon o slobodi pristupa informacijama, njegova provedba i transparentnost državnih institucija i dalje su na niskom nivou. Većina javnih institucija nije proaktivna i ne objavljuje

bitne informacije na svojim portalima, a često se kriju podaci o trošenju državnog novca, zapošljavanju, sukobu interesa, ugovorima...

Rezultati monitoringa reforme javne uprave,²⁷ koji je tokom 2014. i 2015. godine provela organizacija Transparency International u Bosni i Hercegovini (TI BiH), u saradnji s Centrom za istraživačko novinarstvo (CIN), pokazali su da više od dvije trećine institucija ne objavljuje osnovne informacije usko vezane za njihov rad, kao što su budžetski podaci ili informacije o sistematizaciji radnih mjesta. Čak i do najosnovnijih informacija dolazi se putem zahtjeva na osnovu Zakona o slobodi pristupa informacijama. Svako fizičko ili pravno lice ima pravo pristupa ovim informacijama, a javni organi imaju obavezu da saopće informacije na upit, u roku od 15 dana. Međutim, u praksi je situacija znatno drugačija. Pored neodgovornosti pojedinih državnih upravnih organa i kompanija, postoje i slučajevi kada politički osjetljive informacije ostaju nedostupne javnosti. Primjer je slučaj s Ugovorom o privatizaciji Robne kuće "Boska" u Banjoj Luci, koji nije dostavljen organizaciji Transparency International u BiH ni nakon sudske presude u korist ove organizacije.

Veliki problem za medije predstavljala je i odluka Suda Bosne i Hercegovine o anonimizaciji sudskih dokumenata. Nakon zahtijevanja organizacija civilnog društva, prije svega Balkanske istraživačke mreže (BIRN), Sud BiH prestao je s praksom anonimizacije sudskih odluka 2013. godine, međutim, i dalje postoje problemi u pristupu informacijama. Prema podacima iz BIRN-a, Tužilaštvo BiH nije dozvoljavalo novinarima preuzimanje optužnice ni nakon potvrđivanja, iako se one pročitaju na ročištima pred Sudom BiH. Petar Kovačević, direktor Agencije za zaštitu ličnih podataka BiH, za portal Fairpress.eu tada je kazao da pojedine institucije zloupotrebjavaju propise i odluke ove agencije, proizvoljno ih tumačeći i koristeći kao izgovor za neustupanje informacija.

"Javni organi bi trebali da provode test javnog interesa kada se traži informacija. Međutim, za najčešće tražene informacije poput zapošljavanja u javnoj upravi, naknade i plaće, sukobi interesa, tu se ne radi test javnog interesa i te informacije treba da su dostupne. Smatram da je opravdano negodovanje organizacija civilnog društva i medija zbog kršenja Zakona o slobodnom pristupu informacija."²⁸ U vezi s tim problemom Agencija je dva puta javno reagirala saopćenjima za javnost. Jedno od reagiranja Agencije vezano je za onemogućavanje pristupa informacijama od strane Granične

27 <https://ti-bih.org/projekti/monitoring-reforme-javne-uprave-parm/>

28 <http://www.fairpress.eu/ba/blog/tag/petar-kovacevic/>

policije BiH i Visokog sudskog i tužilačkog vijeća BiH. Granična policija BiH nije dala informaciju o prelasku državne granice lica za kojim je bila raspisana potjernica, a Visoko sudsko i tužilačko vijeće BiH nije odobrilo pristup informacijama o imovinskim kartonima tužilaca. Iz Agencije su tad saopćili da su se i u jednom i drugom slučaju javni organi neosnovano pozvali na zaštitu ličnih podataka i da su njihove odluke proizvoljne.²⁹

U 2013. godini organizacije civilnog društva uspjele su spriječiti izmjene ovog zakona koje su vodile restrikcijama, a koje su se također pravdale propisima Agencije za zaštitu ličnih podataka BiH. Ovaj zakon je opet ozbiljno ugrožen 2016. godine, i to Prednacrtom Zakona o slobodi pristupa informacijama, jer je prijetio da ukine postojeća prava u ovoj oblasti i kosio se s međunarodnim standardima.

Transparency International u Bosni i Hercegovini je 15. decembra 2016. godine, zajedno s grupom organizacija (UG "Zašto ne", Centar za istraživačko novinarstvo, Centar za društvena istraživanja "Analitika", Centar za zastupanje građanskih interesa – Fondacija CPI, Udruženje/udruga "BH Novinari" i Sarajevski otvoreni centar), uputio pismo Ministarstvu pravde BiH sa zahtjevom da se iz procedure povuče Prednacrt Zakona o slobodi pristupa informacijama, jer bi se njegovim usvajanjem ugrozile medijske i građanske slobode.³⁰

U zajedničkoj reakciji ističe se da predloženi prednacrt, umjesto da unapređuje postojeća, ukida već stečena prava u oblasti slobodnog pristupa informacijama. Transparency International u BiH je svoje komentare i prijedloge ranije poslao Ministarstvu pravde, a neka od najspornijih i oštro kritiziranih rješenja odnose se na sljedeće:

- predloženi model proaktivne transparentnosti ne uključuje sve potrebne kategorije informacija i načine njihovog objavljivanja onako kako su predloženi standardom proaktivne transparentnosti;

29 "Ovim se nastavlja praksa da javni organi idu iz krajnosti u krajnost, pa u jednom slučaju objavljuju, ili čine dostupnim, podatke koje ne bi smjeli, a u drugom ne odobravaju pristup podacima čije objavljivanje proizlazi iz javnog interesa. Nije jasno o kakvoj privatnosti se radi kada je u pitanju zahtjev za informaciju o nesmetanom prelasku državne granice lica za kojim je raspisana potjernica. Isto tako, pristup određenim informacijama iz imovinskih kartona, bilo čijih, pa i tužilaca, u cilju integriteta javne funkcije, predstavlja javni interes", navodi se u ovom saopćenju. Dostupno na: http://www.azlp.gov.ba/Default.aspx?langTag=bs-BA&template_id=147&pageIndex=1

30 Dostupno na: <https://ti-bih.org/prednacrt-zakona-o-slobodi-pristupa-informacijama-ugrozava-medijske-gradanske-slobode/>

- test javnog interesa nije postavljen kao opće pravilo, koje važi za sve izuzetke i situacije, te se na ovaj način ukida najznačajnije dostignuće važećeg Zakona;
- uvodi se obaveza da podnosilac zahtjeva za pristup informacijama mora navesti razloge zbog kojih traži pristup informacijama, čime se najdirektnije ugrožava pravo na slobodu mišljenja i izražavanja;
- predviđeni izuzeci od primjene pravila o pristupu informacijama nisu dovoljno jasno precizirani;
- novi rokovi od dodatnih 15 dana za postupanje po zahtjevu za pristup informacijama u praksi bi mogli biti olako zloupotrijebljeni i smanjit će efikasnost postupaka za ostvarivanje prava na pristup informacijama.

Organizacije civilnog društva upozorile su na to da se predložena rješenja kose s međunarodnim standardima i pozvale su Ministarstvo pravde Bosne i Hercegovine da Prednacrta vrati na doradu i da se pri novoj izradi konsultiraju organizacije civilnog društva i javnost, a da se posebna pažnja posveti međunarodnim preporukama i poštivanju međunarodnih konvencija.

I posljednje istraživanje TI BiH o transparentnosti javnih institucija, odnosno dostupnosti javnih informacija od 2011. do 2019. godine, ukazuje na tek blagi napredak kod dostavljanja odgovora u zakonskom roku.³¹ Rezultati ovog istraživanja također pokazuju da su javni organi generalno upoznati sa zakonima o slobodi pristupa informacijama, ali da je ključni problem neozbiljan pristup prilikom primjene odredbi zakona: prekoračenje zakonskih rokova, nedostavljanje traženih informacija u zakonom propisanoj formi, dostavljanje nepotpunih odgovora, proizvoljna primjena zakona.

Institucija ombudsmena za ljudska prava u izvještaju za 2018. godinu konstatirala je da je utvrđeno znatno povećanje broja žalbi podnesenih Instituciji ombudsmena u vezi s kršenjem prava na pristup informacijama.³²

Svi navedeni primjeri pokazuju namjeru vlasti u Bosni i Hercegovini da ovaj zakon učine nedjelotvornim, kako bi imale potpunu kontrolu nad informacijama i dokumentima od javnog značaja. Kao i u slučaju drugih zakona koji čine medijski zakonodavni okvir, usvajanjem Zakona pokazao se deklarativan stav o poštivanju demokratskih načela i sloboda, ali u praksi se na razne načine pokušavaju izmijeniti zakonski propisi na način koji odgovara političkim elitama.

31 Istraživanje Zakona o slobodi pristupa informacijama TI BiH 2019.

32 https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2019030109434379bos.pdf

Općeprihvaćeno nepoštivanje ovog zakona i neodgovoran odnos, odnosno zatvorenost javnih institucija prema javnosti, ne iznenađuje, s obzirom na već spomenuti obrazac javne komunikacije političkih oligarhija u Bosni i Hercegovini. Nedemokratska komunikacija javnih institucija prema javnosti preuzet je model komuniciranja političkih partija, koje karakterizira nedostatak demokratije i slobode izražavanja, netransparentnost, autokratski odnos i kult vođe.

Nepoštivanje Zakona o slobodi pristupa informacijama nije jedini primjer nepoštivanja demokratskih vrijednosti i neodgovornog odnosa političkih elita i državnih institucija prema medijima i javnosti. Zakon o zaštiti od klevete, koji je u medijskoj zajednici 2003. godine dočekan euforično i s velikim očekivanjima, kao izuzetno bitan mehanizam za promociju i zaštitu slobode izražavanja i nezavisnih medija, u pravosudnoj praksi izgubio je svoju istinsku vrijednost i iskorišten je za pritiske na medije i novinare.

1.5. Zakon o zaštiti od klevete

Zakon o zaštiti od klevete, donesen u entitetima Federacija Bosne i Hercegovine i Republika Srpska te Brčko distriktu 2003. godine, dekriminalizirao je klevetu. Djela klevete prebačena su iz krivičnog u oblast građanskog prava, što je potaknulo veća prava novinara i slobodu govora. Bosna i Hercegovina je prva od država u regionu dekriminalizirala klevetu i na taj način učinila veliki korak u stvaranju uslova za razvoj slobodnih i nezavisnih medija.

Pitanje klevete raspravlja se u građanskim parnicama, odnosno u parničnom postupku za nanese duševnu bol. U Zakonu o zaštiti od klevete navodi se da je kleveta radnja nanošenja štete ugledu privatnog ili pravnog lica iznošenjem ili pronošanjem neistine. Djelo klevete trebalo bi tretirati u skladu s potrebama slobodnog društva, kako se ne bi spriječilo objavljivanje legitimne kritike.³³

Kao dobri primjeri zakona za zaštitu od klevete, koji omogućavaju slobodu govora i medija, navode se Australija i Sjedinjene Američke Države. Zakon o kleveti u Sjedinjenim Američkim Državama zahtjeva dokazivanje da je postojala maliciozna namjera da se nekome nanese šteta, uz bezobzirno zanemarivanje istine. "Onaj koji tuži mora dokazati da je izdavač zanemario saznanje da je informacija lažna i ipak je plasirao. Prema tome, političari i javne ličnosti mogu biti izloženi stalnim kritikama jer je to u skladu sa

33 O kleveti više na: <https://www.article19.org/pages/en/criminal-defamation.html>

idealima slobode govora kao načina promicanja demokratije” (Kenyon, 2010: 714).

Zakon o zaštiti od klevete u Bosni i Hercegovini imao je ogroman značaj. Međutim, s obzirom na veliki broj tužbi protiv medija i velikih odštetnih zahtjeva, s vremenom je postao jedan od mehanizama za pritisak na medije. Njegova loša primjena ogleda se prije svega u činjenici da tužiocima ne poštuju član 8 Zakona o kleveti, koji podrazumijeva medijacijski proces prije suđenja, niti koriste mogućnosti ulaganja žalbi i prigovora na pisanje štampe i online medija Vijeću za štampu i online medije u BiH. Velikim brojem tužbi protiv novinara i medija vrši se pritisak, a mediji su vrlo često prinuđeni plaćati nerealno visoke novčane iznose na ime naknade štete izrečene uglavnom za nanesenu tzv. duševnu bol. Prema podacima Linije za pomoć novinarima / Free Media Help Line (FMHL), u periodu od 2002. do kraja 2014. godine samo je na sarajevskim sudovima bilo više od 700 tužbi za klevetu, a na ostalim sudovima u BiH preko 1.000.

Mediji i novinari, odnosno sloboda izražavanja, trpe veliku štetu zbog ovakvog načina primjene Zakona o zaštiti od klevete, koja potiče pojavu cenzure i autocenzure. Primjer pritiska na medije putem Zakona o zaštiti od klevete jeste slučaj magazina Slobodna Bosna, koji je bez kompromisa kritizirao vlasti, razotkrivao kriminalne afere i korupciju, a koji je 2015. godine prestao izlaziti u printanom izdanju. Protiv ovog magazina vodilo se blizu 50 sudskih procesa za klevetu. Zbog višegodišnjih političkih pritisaka, uglavnom putem velikih državnih oglašivača, ali i drugih oglašivača, nakon pisanja o aferi “Gibraltar”³⁴, nemilosrdnog tržišta i brojnih presuda za klevetu, uredništvo “Slobodne Bosne” bilo je prinuđeno donijeti odluku o prestanku štampanja ovog magazina.

Zbog izvršenja sudskih presuda i isplate naknada štete “Slobodnoj Bosni” su u 2015. godini tri puta bili blokirani računi i onemogućeno poslovanje, iako u Zakonu o zaštiti od klevete jasno piše da je sud prilikom donošenja odluka dužan cijeliti sve okolnosti slučaja, između ostalog i to da li bi iznos mogao dovesti do velikih materijalnih poteškoća ili stečaja medija. U posljednja dva slučaja ovaj je magazin isplatio velike iznose za klevetu, odnosno za tvrdnje koje su njegovi sagovornici iznijeli u intervjuima. Po ovakvom tumačenju ovog zakona, novinar bi trebao biti istražitelj koji će unaprijed provjeravati istinitost tvrdnji svojih relevantnih sagovornika koji se nalaze na visokim odgovornim pozicijama. Suzana Mijatović, dugogodišnja novinarka “Slobodne Bosne”, o tim pritisacima govorila je za portal Fairpress.eu.

34 Dostupno na: <http://www.fairpress.eu/ba/?s=gibraltar>

“Isplatili smo ogromna sredstva za klevetu, preko 15.000 KM za neke slučajeve, što je iznos kao da smo skrivili nečiju smrt. U dva slučaja kažnjeni smo zbog iznesenih tvrdnji sagovornika. Znači da više nismo odgovorni samo za svoje tekstove nego i za izjave sagovornika!? Pogrešno tumačenje Zakona o zaštiti od klevete od strane sudaca ohrabrilu je i političku i kriminalnu elitu da u sve većem broju podižu tužbe protiv novinara. To su pritisci koje ne bi podnio nijedan medij, jedini način opstanka na medijskoj sceni bio je prelazak na internet.”³⁵ Iako Zakon predviđa hitno rješavanje ovakvih slučajeva, još je prisutna sporost u rješavanju građanskih sporova za klevetu. Još jedan problem primjene Zakona ogleda se u tome da sudovi i dalje nemaju ujednačenu praksu u pogledu dokazivanja duševne boli. Neki sudovi provode vještačenja kako bi se dokazalo postojanje te boli, a neki ne.

Nedostatak u Zakonu predstavlja i izostanak reguliranja klevete u online prostoru, među online medijima, brojnim društvenim mrežama i blogovima, kao i online izdanjima tradicionalnih medija. U online prostoru svaka regulacija je težak zadatak, jer je nejasno šta se podrazumijeva pod medijem kao i to ko se podvodi pod pojmom novinar.³⁶ Ovaj zakon morao bi imati dio koji se odnosi na reguliranje klevete u online prostoru.

Konferencija o primjeni Zakona o zaštiti od klevete³⁷ održana je u novembru 2015. godine u Banjoj Luci i okupila je više od 30 novinara, urednika i sudija. Na konferenciji je istaknuto da mediji i novinari, pa time i sloboda izražavanja, trpe najveću štetu zbog evidentnih nedostataka u primjeni Zakona o zaštiti od klevete, a sudska praksa potiče pojavu autocenzure. S obzirom na sve činjenice u vezi s provedbom ovog zakona, može se zaključiti da Zakon

35 Izjava novinarku “Slobodne Bosne” Suzane Mijatović. U bh. kontekstu, prestanak štampanja “Slobodne Bosne” i emitiranja eFM radija jeste atak na novinarstvo, koji nema veze s webom i tehnološkim čudom 21. stoljeća, portal Fairpres.eu, dostupno na: <http://www.fairpress.eu/ba/blog/2016/01/19/u-bh-kontekstu-prestanak-stampanja-slobodne-bosne-i-emitovanja-efm-radija-jeste-atak-na-novinarstvo-koji-nema-nikakve-veze-sa-webom-i-tehnoloskim-cudima-21-vijeka/>

36 Kristina Ćendić, *Kleveta online u Federaciji Bosne i Hercegovine*, Internews in Bosnia and Herzegovina, Sarajevo, 2014. [http://www.internews.ba/sites/default/files/resursi/internews-kristina-bos\(4\).pdf](http://www.internews.ba/sites/default/files/resursi/internews-kristina-bos(4).pdf)

37 S konferencije je poručeno da je potrebno ukazati na mogućnost iniciranja rješavanja slučajeva klevete kroz djelovanje Regulatorne agencije za komunikacije (RAK) i Vijeća za štampu u BiH (VZS) te da je potrebno organiziranje stalnog monitoringa suđenja i pripremanje vodiča i organiziranje edukacija za novinare/advokate/sudije. Predloženo je i formiranje fonda za odbranu novinara pred sudovima u BiH te je istaknuta potreba za formiranjem ureda za medije unutar Institucije ombudsmena za ljudska prava. Saopćenje “Sudska praksa u primjeni Zakona o zaštiti od klevete podstiče pojavu autocenzure” dostupno na: http://www.bhnovinari.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=851%3Asudska-praksa-u-primjeni-zakona-o-zastiti-od-klevete-podstie-pojavu-autocenzure&catid=63%3Adogajji&Itemid=241&lang=bsSa

o zaštiti od klevete umjesto da štiti novinare služi kao zaštita političara od kritike, zahvaljujući čestim sudskim procesima i velikim odštetama.

Također, ugrožava prava na korištenje neimenovanih izvora i prava na zadiranje u privatni život s ciljem izvještavanja javnosti. Slična upozorenja ponovljena su na okruglom stolu u okviru projekta "Izveštavanje o ljudskim pravima i uloga medija u BiH – analiza zakonskog okvira o medijskim standardima" 2020. godine.³⁸ Ekspertica Vijeća Evrope Sevima Sali-Terzić tokom ovog skupa istaknula je da je Zakon o zaštiti od klevete dobar propis, koji je u skladu s evropskim standardima, ali da u praksi ima nedostatke zbog nerazumijevanja, najčešće kada su novinari tuženi za klevetu.

Ni u susjednim zemljama nije bolja situacija kada je u pitanju kleveta i zaštita novinara. U Hrvatskoj je 2013. godine usvojen Zakon o sramoćenju, koji se odnosi na djelo klevete, koje se kažnjava prema kaznenom zakonu. Godine 2014. ugledna novinarka Slavica Lukić osuđena je zbog "sramoćenja" na temelju objavljenog istraživanja o korupciji i klinici koja dobija javna sredstva. Hrvatsko novinarsko društvo (HND) i druge medijske organizacije protestirale su tada protiv ovog zakona.³⁹

Deklaracija o slobodi političke debate u Evropskoj uniji u članu 3 navodi da osobe koje su na javnim funkcijama moraju biti spremne da pretrpe višu kritiku upravo zato što su na javnim funkcijama. Međutim, u regionalnom kontekstu političari i ekonomski moćnici imaju prednost i uživaju veću zaštitu na sudovima od novinara. Ta prednost je očigledna i u drugim sudskim slučajevima, poput napada na novinare, što će biti obrazloženo u narednim poglavljima.

Uzroci nedosljedne primjene medijskih zakona u Bosni i Hercegovini i regionu su nedovoljni institucionalni kapaciteti, ali prije svega podređenost državnih institucija političkim strankama. Pravosudne institucije često ne uspijevaju novinarima osigurati pravična suđenja u razumnom periodu, dok se prema nosiocima javnih funkcija odnose zaštitnički. Zbog autokratskog načina funkcioniranja političkih stranaka, u kojima ne postoji unutarstranačka demokratija i gdje najveću moć imaju stranački lideri, korupcija i klijentelizam postaju poluge vladanja, čime se omogućava kontrola i izvršne vlasti.

38 <https://bhnovinari.ba/bs/2020/02/18/jedinstvenim-zakonom-uravnoteziti-slobodu-izrazavanja-i-pravo-na-privatnost/>

39 Izvor: <http://www.hnd.hr/zahtijevamo-izbacivanje-djela-sramocenja-iz-kaznenog-zakona>

U velikom broju izvještaja međunarodnih organizacija⁴⁰ Bosna i Hercegovina se naziva zarobljenom državom, u kojoj je korupcija ključni uzrok lošeg ekonomskog stanja i nepostojanja nezavisnih državnih institucija. Pojam “zarobljena država” u praksi označava situaciju u kojoj uska politička elita zarobljava državu tako što kreira zakonski okvir i prakse podređene isključivo interesima političke elite. Politička korupcija u medijskom sektoru najviše se prepoznaje u netransparentnosti vlasništva u medijima, odnosno nepostojanju preciznog registra istinskih vlasnika medija i podataka o finansijerima medija.

1.6. Transparentnost vlasništva u medijima

Odnos između politike, ekonomije, medija i javnosti u Bosni i Hercegovini karakterizira velika netransparentnost medijskog tržišta. Zakon o transparentnosti vlasništva medija – koji bi medije učinio odgovornijim i transparentnijim te doprinio razumijevanju medijskih poruka i uočavanju veza politike ili ekonomskih centara moći i medija – u BiH ne postoji. Peruško (2003: 41-42) pojašnjava razliku između dvije vrste medijske koncentracije: horizontalne i vertikalne.

Horizontalna koncentracija odnosi se na “kontrolu nad medijima iste vrste, koji su inače u međusobnoj konkurenciji, ali i na vlasništvo nekog koncerna nad različitim medijima”, dok vertikalna koncentracija podrazumijeva kontrolu nad procesom proizvodnje i distribucije medija. McChesney (2008) je pojasnio koje želje potiču ovaj trend za stvaranjem jedne izuzetno profitabilne vertikalne integracije. “To znači da medijske kompanije ne proizvode samo medijski sadržaj već postaju vlasnicima distribucijskih kanala koji im jamče mogućnost da same vrše prezentaciju ili marketing svog proizvoda” (McChesney, 2008: 22).

Preduslov nadzoru odnosno sprečavanju medijske koncentracije jeste transparentno vlasništvo nad medijima. Građani, kao recipijenti medijskih sadržaja, imaju pravo da znaju čiji kapital stoji iza objavljenih informacija. Društvo ima pravo na pluralizam medija, izdavača i, na kraju, informacija i mišljenja.

Medijska koncentracija utječe i na pluralizam medija i medijskih sadržaja, koji je temeljan za demokratska načela jednog društva. Medijskom koncentracijom manje je izdavača na tržištu i manje različitih mišljenja i pristupa

40 Primjer: <https://ti-bih.org/publikacije-istrazivanja/>

medijskom prostoru. “Pluralizam medija je temeljna demokratska vrijednost, odnosno konstitutivni princip demokracije, koji treba slaviti i koji se mora graditi, osnaživati i razvijati” (Mouffe, 2000: 104-105).

U Bosni i Hercegovini ne postoji ni registar medija dostupan na “jednostavan i transparentan način”, kako se navodi u direktivama Vijeća Evrope,⁴¹ koji bi predviđao kompletne registre medija s podacima o vlasništvu i praćenje porijekla kapitala i skrivenih vlasnika. Ne postoji ni javno dostupan kompletan registar svih medija, privatnih i javnih, radiostanica, televizija, štampe i online medija s impresumom.

Elektronski mediji dužni su registrirati se, struktura vlasništva prijavljuje se RAK-u, zbog procedure izdavanja dozvola za televizijske i radiostanice, a prijavljuje se i svaka promjena vlasničke strukture koja obuhvata više od pet posto udjela. Registar emitera na web-stranici RAK-a ne sadrži podatke o vlasništvu, već samo podatke o urednicima i direktorima. Registar štampe i online medija dostupan je na stranici Vijeća za štampu BiH, s podacima o uredniku i direktoru, ali je on nepotpun.

Koncentracija vlasništva potpuno je neregulirana od 2006. godine, kada je isteklo Pravilo o medijskoj koncentraciji i vlasništvu nad elektronskim i štampanim medijima (usvojeno 2004. godine). Zakon o konkurenciji⁴² odnosi se na sve sektore poslovanja i reagira na konkretne žalbe.

Transparentnost vlasništva naročito je sporna kada se radi o online medijima. Ne postoje standardi o objavljivanju podataka o vlasništvu na web-stranicama ovih medija, a mnogi online mediji uopće nisu registrirani i teško se može dokazati vlasništvo, što predstavlja velik problem u eventualnim sudskim procesima koji se vode protiv portala. Kompletan i tačan registar online medija nemoguće je imati, s obzirom na velik broj online medija i neuređenost u smislu obaveze registracije online medija. Nedostatak regulacije vlasništva u medijima stvara povoljnu atmosferu za monopolizaciju medijskog prostora i za politički klijentelizam u medijima.

“Političari, svjesni da bez medija ne mogu da opstanu na vlasti, upotrebljavaju (i zloupotrebljavaju) medije za svoje političke ciljeve. S druge strane, vlasnici medija koriste svoje medije za promicanje i širenje sopstvenih političkih nazora i iskorištavaju političare za postizanje sopstvenih (korporativnih) ciljeva. Odgovarajući na pitanje ko posjeduje medije, mi odgovaramo na pitanje ko drži vlast u rukama” (Bašić-Hrvatina, Petković i Jusić, 2004: 1).

41 <https://www.coe.int/en/web/freedom-expression/publications>

42 Zakon o konkurenciji Bosne i Hercegovine (“Službeni glasnik BiH”, 48/05)

Iako u Bosni i Hercegovini ne postoji zakon koji regulira transparentnost vlasništva nad medijima niti kvalitetne registre vlasničkih struktura u medijima, općepoznati su mediji čiji su vlasnici bogati pojedinci, koji pored medija posjeduju i kompanije iz drugih djelatnosti, poput hotelijerstva, prehrambene industrije, štamparske djelatnosti, građevinarstva... Prema napisima medija, najutjecajnije vlasnici privatnih medija u BiH su: Mujo Selimović, vlasnik Oslobođenja, magazina BH Dani i O kanala; Fahrudin Radončić, donedavno nominalni vlasnik dnevnog lista Avaz; Elvir Švrakić, vlasnik TV Hayat; Ivan Čaleta, vlasnik OBN televizije; Miro i Mirjana Rašić, vlasnici Dnevnog lista; Vladimir Trišić, vlasnik BN televizije; porodica Kopanja, vlasnici Nezavisnih novina, Glasa Srpske i Nes radija i drugi.⁴³

Fahrudin Radončić vlasnik je i Hotela Radon Plaza i osnivač je stranke Savez za bolju budućnost (SBB),⁴⁴ te spada u red najbogatijih medijskih vlasnika, zajedno s porodicom Selimović. Porodica Selimović ranije se dovodila u vezu sa Strankom demokratske akcije (SDA),⁴⁵ a porodica Kopanja s predsjednikom SNSD-a Miloradom Dodikom, koji je u više navrata dodijelio velika budžetska sredstva medijima u vlasništvu ove porodice. Vladimir Trišić, vlasnik BN televizije, kroz program ove televizije otvoreno podržava SDS i PDP.⁴⁶ Banjalučku Alternativnu televiziju ATV kupio je Slobodan Stanković, vlasnik "Integral inženjeringa", blizak saradnik Milorada Dodika.⁴⁷ Najpoznatiji medijski mogul u regionu je Željko Mitrović, vlasnik TV Pink, najpopularnije regionalne televizije u bivšoj Jugoslaviji. Mitrović je bio i član bivšeg Parlamenta Srbije, kao kandidat stranke Mirjane Marković, supruge Slobodana Miloševića.

Na ovaj način na lokalnom nivou i u znatno manjem obimu prepoznajemo globalne trendove postojanja i dominacije medijskih konglomerata. Kao i u svjetskim okvirima, interesni odnosi vlasnika medija i političkih elita u Bosni i Hercegovini su neminovni.

U knjizi "Bogati mediji, siromašna demokratija" McChesney kaže da su mediji postali "značajna antidemokratska snaga u SAD-u, a u različitom stepenu i u cijelom svijetu". Ističe da sve veće bogatstvo i moć korporativnih medijskih kompanija slabi mogućnost postojanja demokratije u kojoj građani istinski

43 <https://hms.ba/otkrivamo-tko-su-vlasnici-najutjecajnijih-privatnih-medija-u-bih/>

44 <http://imovinapoliticara.cin.ba/profil.php?profil=119>

45 <https://www.poslovnih.hr/lifestyle/trgovacki-talent-s-bascarsije-45771>

46 <https://www.vecernji.hr/vijesti/tko-stoji-iza-bijeljinske-televizije-815965>

47 <https://www.klix.ba/biznis/dodikov-tajkun-slobodan-stankovic-kupio-banjalucki-atv/171230053>

učestvuju. "Iza blještavog sjaja novih tehnologija i novomedijskog vokabulara medijski sistem se sve više koncentrira u rukama nekolicine i postaje dio konglomerata relativno male grupe korporacija. Ta koncentracija naglašava ključne tendencije profilerskog medijskog sistema: hiperkomercijalizam, propadanje novinarstva i odustajanje od služenja javnosti. To je otrovna pilula za demokratiju" (McChesney, 2008: 2-3).

Koliko su odnosi između vlasnika medija i političara opasni po demokratiju najbolje se primijeti u predizbornom periodu, kada se mediji stavljaju u funkciju političkog marketinga. Bliskost vlasnika medija i politike najjasnije se vidi u primjeru Fahrudina Radončića, koji je 2009. godine osnovao stranku Savez za bolju budućnost Bosne i Hercegovine (SBB). Za ministra sigurnosti Bosne i Hercegovine imenovan je 2012. godine, a smijenjen 2014. godine. Da bi izbjegao sukob interesa, Radončić je u brakorazvodnoj parnici supruzi ustupio vlasništvo nad "Dnevnim avazom". Medijska podrška "Dnevnog avaza" SBB-u i njegovom lideru Fahrudinu Radončiću je konstantna i neskrivena, naročito nakon što je 2019. godine ponovo izabran na funkciju ministra sigurnosti u Vijeću ministara BiH, na koju je podnio ostavku u junu 2020. godine.

Isti primjer medijske podrške određenoj političkoj opciji slijede i drugi mediji. Medijske podrške političkim liderima i strankama, odnosno prljave kampanje usmjerene na političke protivnike, najprisutnije su prije izbora i tokom izbora. Brojni javni mediji u predizbornim kampanjama služe za političke manipulacije. Najočigledniji primjer je RTRS, koji bespogovorno služi predsjedniku SNSD-a Miloradu Dodiku. Političke stranke i mediji tad su najbliži poslovni saradnici. Politički klijentelizam u medijima tad je najvidljiviji.

2. POLITIČKI KLIJENTELIZAM U MEDIJIMA I PRITISCI NA MEDIJE

2.1. Politički klijentelizam u medijima

Političke nomenklature održavaju svoju moć i utjecaj uz pomoć političkog klijentelizma u državnim institucijama, ali i u društveno utjecajnim kompanijama, organizacijama, medijima. Mediji se već dugo u medijskoj teoriji, dijelom i u javnosti, percipiraju kao kompanije kojima je cilj prije svega

zarada i koje od zaštitnika demokratije i javnog interesa lako mogu postati zaštitnici vlasti, odnosno centara moći, čije će interese promovirati. U zamjenu za ekonomsku dobit mogu da "proizvede" stvarnost koja odgovora političkim elitama.

Vlasnici medija, vođeni prije svega profitom, podržat će određene političke opcije u zamjenu za finansijsku pomoć, pozicije, ekskluzivno pravo na resurse i ugovore i ostvarenje drugih ciljeva. Hallin i Papathanassopoulos definiraju klijentelizam kao oblik društvene organizacije i prakse u kojem pristup izvorima (resursima) ekonomske i političke moći kontroliraju moćnici, te ga omogućavaju samo svojim klijentima – pojedincima i snagama koji su im lojalni i potčinjeni.

"Za politički klijentelizam karakteristično je da se pristup pozicijama, poslovima ili informacijama dozira, odnosno raspoređuje prema kriterijima političke pripadnosti u zamjenu za političku podršku i zaštitu političkih interesa moćnika koji imaju kontrolu nad resursima, najčešće zato što su na vlasti. Takav način kontrole društvenih resursa podstiče hijerarhijsku društvenu strukturu, te onemogućava razvoj i moć građanstva i civilnog sektora. Nijedno društvo nije potpuno klijentelističko, ali u nekima takav način organizacije prevladava" (Hallin i Papathanassopoulos, 2002: 175-176).

Hallin i Mancini, u knjizi "Uspoređivanje medijskih sistema – Tri modela odnosa između medija i politike", objašnjavaju pojam "politički paralelizam", koji se prepoznaje po karakteru i stepenu povezanosti medija i političkih grupa. Prema ovim autorima, politički paralelizam manifestira se kroz medijske sadržaje, političku profiliranost zaposlenika u medijima te kroz organizacijsku povezanost medija i političkih grupa. Pored toga, u medijima se ispoljava u raširenosti zagovorničkog/zastupničkog (advocacy) novinarstva, u kojem novinar ima više ulogu komentatora nego izvještača.

Politički klijentelizam u medijima se, prema Hallinu i Manciniju, ispoljava i preko regulatornih institucija za medije. Regulatornim agencijama oduzima se pravo na nezavisan rad i pod stalnim su političkim pritiscima. Klijentelizam se manifestira i tako što se na vodeće položaje u medijima postavljaju politički podobni kadrovi. Bez političkih veza nije moguće voditi poslove i dobijati pristup velikim oglašivačima državnih preduzeća i institucija. "Koruptivne prakse unutar medija i novinarstva nisu po svojoj prirodi strukturne, već systemske. Drugim rečima, u određenom momentu postojeći medijski sistemi i, iznad svega, postojeći sistemi finansiranja i strukture vlasništva u medijima neminovno transformišu novinarstvo iz 'četvrte sile' u najunosniju sporednu delatnost reklamne industrije i industriju političke komunikacije" (Matić, Nedeljković, Petković, 2014: 12).

Klijentelizam je ustvari najopasniji oblik korupcije, s obzirom na to da većina klijentelističkih praksi nije zabranjena ili kažnjiva, a često se ni ne smatraju nepoštenim. Klijentelizam se različito doživljava, u zavisnosti od odnosa i društvene tradicije jedne zemlje te nivoa razvijenosti i civilizacijskog napretka društva. U bh. kontekstu klijentelizam i korupcija su raširena i česta pojava u skoro svim oblastima. Zbog velikog broja koruptivnih radnji u koje su upleteni političari, a koji nikada nisu procesuirani, klijentelizam i korupcija postali su općeprihvaćeno nepisano pravilo u društvu. Tome doprinosi činjenica da učlanjenje u političke stranke za mnoge građane predstavlja pristajanje na politiku i volju političkog vođe i mogućnost ostvarivanja lične koristi, a ne iskren i produktivan politički angažman.

Klijentelističke i koruptivne prakse u politici i državnoj administraciji u tranzicijskim zemljama rijetko se utvrđuju, dokazuju i, na kraju, kažnjavaju, jer ne postoje adekvatni mehanizmi za to. U Bosni i Hercegovini ne postoje zakonska pravila koja reguliraju ko može biti član radnih grupa za izradu nacrtu zakona i odnose članova radnih grupa s političkim strankama, što direktno otvara vrata za donošenje klijentelističkih zakona koji će odgovarati vlastima ili drugim centrima moći. S druge strane, javne rasprave o nacrtima, izmjenama i dopunama zakona, donošenju bitnih akata, nisu zakonski uređene, nego su uređene u poslovnica rada parlamenata i različito se tumače i različito se primjenjuju u institucijama.⁴⁸

U praksi, javne rasprave ne najavljuju se pravovremeno, ostavlja se malo vremena za reakciju, ne pozivaju se na raspravu stručni pojedinci i nevladine organizacije, a nije rijedak slučaj i da se uopće ne održe. Ovi procesi omogućavaju političkim elitama da imenuju politički podobne u upravne odbore javnih medija, javnih servisa, Regulatorne agencije te drugih institucija i tijela koja imaju utjecaj na medije.

U izvještaju o Indeksu klijentelizma u medijima u Jugoistočnoj Evropi⁴⁹ za 2017. godinu, koji provodi konzorcij nevladinih organizacija u Srbiji, Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Makedoniji i Rumuniji, BiH je zauzela posljednje mjesto. Ovim istraživanjem ostvareno je međudržavno poređenje i nacionalno izvještavanje o stanju klijentelizma i politizacije u medijima, a na temelju empirijskih podataka.

48 http://www.cci.ba/dokumenti/Javne_rasprave_u_BiH.pdf

49 Indeks klijentelizma u medijima (MCI) – Međudržavni, komparativni izvještaj o stanju klijentelizma i politizacije u medijima u JE, proveden u okviru projekta Odgovor građana na klijentelizam u medijima, MEDIA CIRCLE. Dostupno na: <https://www.hop.com.hr/wp-content/uploads/2017/12/2017-MCI.pdf>

U dva ranija mjerenja (2014. i 2015. godine) Makedonija i Bosna i Hercegovina ostvaruju negativne bodove, što upućuje na izrazito lošu situaciju u smislu nepostojanja mehanizama za sprečavanje klijentelističkih praksi. Rezultate izvještaja treba posmatrati prije svega kroz stepen primjenjivosti medijskih politika, dostupnost podataka, transparentnost i odnos politike prema medijima.

Za Bosnu i Hercegovinu je karakteristična fragmentiranost administrativne strukture, zakona i propisa, što je jedan od razloga institucionalne neodgovornosti u smislu (ne)transparentnosti u dodjeli sredstava medijima, pristupu informacijama, angažiranju stručnih osoba u radne grupe za izradu nacрта zakona ili prilikom izbora u bitna tijela Regulatorne agencije i RTV-sistema. U toj neodgovornosti stvara se izrazito povoljna atmosfera za klijentelizam u medijima te prikazivanje stvarnosti onako kako odgovara političkim krugovima i centrima moći. Politički klijentelizam u medijima najočigledniji je u toku predizbornih kampanja, a posljedice su pristrasno i manipulativno izvještavanje, u kojem javni interes ne postoji. Iako Izborni zakon BiH obavezuje medije u BiH da pravedno, profesionalno i stručno prate izborne aktivnosti, u praksi pravila skoro da nema.

Monitoring izborne kampanje za Opće izbore 2014. godine koji je provelo Udruženje "BH novinari" (BHN) pokazuje da bh. mediji nisu ispoštovali profesionalne principe i da su u prvi plan stavljeni interesi političkih stranaka, kandidata na izborima, umjesto interesa građana. Tokom monitoringa koji je proveo Media plan institut primijećeno je da su glasači mogli steći objektivnu sliku o kampanji samo ako su pratili nekoliko vrsta medija. U finalnom izvještaju⁵⁰ u ovom monitoringu objavljeno je da je, uprkos raznolikom medijskom okruženju, većina medija bila "podijeljena duž političkih, etničkih i teritorijalnih linija, te i dalje ostaje pod snažnim uticajem svojih vlasnika i političkih sponzora". Također, tokom predizbornog perioda za Lokalne izbore 2016. godine izostali su istraživački rad i analiza ili upoređivanje programa, kritički uklon prema izlaganju kandidata ali i ozbiljna analiza rezultata aktuelne vlasti.

Političke vođe poput Milorada Dodika, Bakira Izetbegovića, Dragana Čovića imale su maksimalnu zastupljenost u medijima, umjesto lokalnih tema i konkretnih projekata i strategija kandidata na izborima. Za Opće izbore 2014.

50 Ocjena političkih različitosti u medijskom izvještavanju tokom općih izbora 2014. u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, Media plan institut, 2015, 4

godine ključni pseudodogađaj bio je krst na Trebeviću.⁵¹ Sva pažnja medija preusmjerila se na taj događaj, koji je zasigurno imao utjecaja na izlaznost na izbore i rezultat samih izbora.

Dvije godine kasnije krst je zamijenio referendum o Danu RS-a. Apelaciju o ustavnosti Dana RS-a pokrenuo je Bakir Izetbegović, a u bitnim momentima predizborne kampanje Dan RS-a prerastao je u uspješnu marketinšku kampanju SNSD-a. Velike teme i nacionalne tenzije po koje zna koji put prevladale su lokalne teme na lokalnim izborima, a tome su znatno doprinijeli mediji.

Oba monitoringa medija u predizbornom periodu ukazuju na selekcionirano prezentiranje vijesti, negativnu kampanju, prenošenje tekstova iz drugih medija koji odgovaraju političkoj koncepciji medija te korištenje anketa kao načina manipulacije javnosti. Izostao je kritički pristup u toku predizbornog procesa, a lokalne teme postale su sporedne i nebitne.

Kao i prethodnih godina, agendu u predizbornim kampanjama za Opće izbore 2018. i Lokalne izbore 2020. godine umjesto medija kreirale su političke oligarhije. Političke manipulacije ratnom prošlošću i bavljenje temama koje nemaju veze s izborima karakteristične su za sve izbore i dvije decenije nakon posljednjeg rata. Politički marketing zasnovan na atmosferi straha i patriotizma obilježio je i lokalne izbore 2020. godine. Međutim, ovaj put ustaljene političke manipulacije nisu bile dovoljne da obezbijede podršku glasača i pobjedu na izborima. Tako su Savez nezavisnih socijaldemokrata (SNSD) i Stranka demokratske akcije (SDA) osvojili najviše glasova, ali izgubili su vlast u Sarajevu i Banjoj Luci.

Sve tokove novca i "nagrade" koje političkim oligarhijama obezbjeđuju medijsku podršku teško je ili skoro nemoguće utvrditi. Međutim, pored privatnih finansijskih donacija, političke stranke kroz izvršnu vlast svake godine dodjeljuju medijima velike iznose iz javnih budžeta. Novac se dodjeljuje kao "pomoć" medijima, ali ne na osnovu natječaja ili kroz konkretne projekte, već, netransparentno, za odabrane.

Na ovaj način javni novac koristi se za manipulacije građanima, a da toga nisu ni svjesni. Nijedna domaća ili strana institucija ili organizacija civilnog

51 Pred izbore 2014. godine iznad Sarajeva, na padinama Trebevića, na jednom ratnom uporištu Vojske RS-a iznenada je postavljen krst, kao spomenik poginulim Srbima. Krst na Trebeviću izazvao je burne reakcije u društvu i postao je jedna od glavnih predizbornih tema. <https://www.dw.com/bs/krst-na-zlati%20C5%A1tu-spomenik-%20C5%BErtvama-iliubicama/a-3208447>

društva, osim ukazivanja na problem, do sada nije poduzela ozbiljnije korake u sprečavanju ovih praksi.

Osim toga, najveći oglašivači u medijima su javne kompanije. Jedanaest javnih preduzeća u Republici Srpskoj potrošilo je tokom 2014, 2015. i 2016. godine 3,2 miliona maraka za reprezentacije i 1,1 milion maraka na medijska oglašavanja, pokazalo je istraživanje portala Capital.ba i organizacije Transparency International u BiH.⁵²

Zanimljivo je i da tri najveće vjerske zajednice u BiH pružaju različite usluge javnim preduzećima, pri čemu se ističu usluge oglašavanja. Istraživanje koje je Transparency International u BiH proveo na uzorku od deset javnih preduzeća pokazalo je da javna preduzeća na račune vjerskih zajednica prebace stotine hiljada maraka svake godine na ovaj način, a da mehanizmi kontrole nisu uspostavljeni.⁵³

2.2. Finansiranje medija

Netransparentno finansiranje medija praksa je koja najdirektnije upućuje na postojanje klijentelizma u medijima. Mediji se finansiraju putem oglašavanja privatnih i javnih kompanija i institucija, promotivnih kampanja i grantova. Finansiranje javnih medija uključuje i redovno finansiranje medija iz budžeta javnih ustanova i institucija. Međutim, ne postoje jasna pravila na osnovu kojih bi državne institucije dodjeljivale sredstva javnim medijima, što rezultira neplanskim i neujednačenim finansiranjem medija.

Ne postoji transparentnost podataka o dodijeljenim sredstvima, transparentnost procedura dodjele tih sredstava i nisu osigurani mehanizmi zaštite uredničke nezavisnosti u medijima. Javni mediji zavisni su od političkih institucija, o kojima bi trebali kritički izvještavati.

Pored redovnog finansiranja javnih medija, medijima se dodjeljuju bespovratni grantovi, bez jasno utvrđenih kriterija i, nerijetko, bez javnih poziva za dodjelu grantova. Institucije vlasti na svim nivoima u BiH godišnje troše oko 30 miliona KM na medije. Na objavljivanje oglasa, javnih poziva i tendera godišnje se troši oko 1,5 milion KM, dok se na angažiranje medija koji bi pratili rad općinskih organa vlasti ili pravili hronike aktuelnosti te na druge

52 https://ti-bih.org/javna-preduzeća-rs-na-medije-kafanu-potrosili-43-miliona-km/?fbclid=IwAR0t_g2xsKZn8RigG8bCpRtZ_dqMScQGfOJc-dH7bR5XaL_JCS09vLEkLjI

53 <https://transparentno.ba/2018/08/07/koliko-kosta-reklamiranje-javnih-preduzeća-u-vjerskim-zajednicama/>

vrste promocija troši više od pet miliona maraka godišnje, pokazalo je istraživanje Centra za razvoj medija i analize (CRMA).⁵⁴

Najveći dio sredstava koje institucije troše na medije usmjeren na javne medije, prije svih na dvije entitetske novinske agencije (FENA i SRNA), kao i entitetske javne emitere (RTVFBiH i RTRS).

Prema istraživanju organizacije Transparency International u BiH, tokom 2018. godine svi nivoi vlasti u Bosni i Hercegovini izdvojili su oko 30 miliona i 800 hiljada maraka iz budžeta za finansiranje medija, a najveći dio otišao je javnim televizijama i radiostanicama. Ova cifra veća je za 44% od iznosa koji se izdvajao 2014. godine. Od tada do danas za medije je potrošeno preko 140 miliona maraka, a iznos se intenzivno povećavao iz godine u godinu, pokazalo je istraživanje TI BiH.⁵⁵

U publikaciji "Vraćanje javnog interesa u finansijske odnose između javnog sektora i medija"⁵⁶ autorica Sanela Hodžić ističe da je vrlo upitno koliko se kroz postojeće modele izdvajanja promovira javni interes, sloboda izražavanja i medijski pluralizam te da su zbog toga potrebne hitne i suštinske promjene na nivou politika. U istom istraživanju navodi se da su u praksi ove finansijske relacije obilježene različitim kontroverzama, uključujući optužbe o nagrađivanju medija lojalnih vladajućim strankama, uslovljavanju finansiranja uredničkom lojalnošću te o zloupotrebi javnih sredstava za ličnu finansijsku korist menadžera javnih kompanija, oglašivačkih agencija i medija.

U državnim i entitetskim institucijama, prije svega u ministarstvima, oglašavanje i usluge medija pojavljuju se u različitim aktima i veoma je teško doći do preciznih podataka o plaćenim medijskim uslugama. U budžetima tih institucija medijske usluge često nisu precizno naznačene. Najpoznatiji slučaj dodjele državnog novca su donacije Vlade Republike Srpske dodijeljene u periodu 2009–2012, tokom kojeg je nekoliko medija dobilo 14,5 miliona KM, što je rezultiralo velikom medijskom podrškom vladajućem SNSD-u i njegovom lideru Miloradu Dodiku.⁵⁷ Procedure tih dodjela sredstava kritizirane su zbog nejasnih kriterija i nedostatka transparentnosti.

54 <http://www.media.ba/bs/magazin-teme-i-resursi/institucije-u-bih-finansiraju-medije-sa-desetinama-miliona-maraka-godisnje>

55 <https://transparentno.ba/2019/12/27/istrazivanje-ti-bih-koliko-placamo-rad-javnih-medija/>

56 http://safejournalists.net/wp-content/uploads/2016/11/Vra%C4%87anje-javnog-interesa-u-finansijske-odnose-izme%C4%91u-javnog-sektora-i-medija_BiH.pdf

57 http://safejournalists.net/wp-content/uploads/2016/11/Vra%C4%87anje-javnog-interesa-u-finansijske-odnose-izme%C4%91u-javnog-sektora-i-medija_BiH.pdf

Najviše novca izdvojeno je 2009. godine, kada je na planirana 2 miliona KM za medije Vlada RS-a rebalansom dodala još 5 miliona. Tokom 2010. i 2011. godine Vlada RS-a potrošila je dodatnih 7,5 miliona KM, finansirajući većinom privatne medije. Vlada RS-a je sredstva za sufinansiranje privatnih medija uzela sa stavke za plaćanje stručnih usluga.

Netransparentno finansiranje nedvosmisleno upućuje na politički klijentelizam u medijima, koji od medija stvara poslušnike i uvodi cenzuru i autocenzuru.

Finansiranje medija iz budžeta organa vlasti uobičajeno je u evropskim zemljama, ali je fokusirano na medijski pluralizam i profesionalizam. Sve dok ne postoje transparentnost i precizna zakonska pravila o dodjeli sredstava medijima, kriteriji i procedure, javni novac će se trošiti na poslušnost medija i manipulacije građana.

Veliki dio medija koji opstaje na tržištu uprkos stalnom smanjenju prihoda indikator je da ih na tržištu održavaju poslovni i politički akteri na državnom ili lokalnom nivou u zamjenu za poslušnost.

Kroz različite načine finansiranja medija kupuje se medijska šutnja, ali i kontrolom oglašavanja velikih državnih kompanija poput telekoma vrši se direktan pritisak na nezavisne medije koji čuvaju profesionalni integritet. Spomenuti slučajevi gašenja printane Slobodne Bosne i Studentskog eFM radija primjer su tih pritisaka, o čemu su novinari i urednici ovih medija javno govorili.⁵⁸

Politički pritisci najočigledniji su na primjeru javnih emitera i lokalnih javnih medija, međutim, i direktne prijetnje i omalovažavanje novinara odlike su odnosa političkih predstavnika prema novinarima, odnosno novinarskoj profesiji.

2.3. Politički pritisci na novinare i medije

Politički pritisci na novinare i medije konstantno su prisutni u Bosni i Hercegovini. Zbog uskih političkih interesa, BiH bi mogla ostati i bez javnog RTV-servisa – BHRT-a, kojem zbog neriješenog sistema RTV-pretplate konstantno prijete opasnost od gašenja. Javni RTV-servis (BHRT) i javni emiteri (RTVFBiH i RTRS) već dugo nemaju kvalitetno rješenje za naplatu

58 <http://www.fairpress.eu/ba/blog/tag/suzana-mijatovic/>

RTV-takse i dugoročno finansiranje, a u najtežoj finansijskoj situaciji nalazi se BHRT.

Upravni odbor BHRT-a saopćio je već krajem 2016. godine da je BHRT prešao prag izdržljivosti i da je pitanje dana kada će biti potpuno onemogućen da obavlja svoju funkciju. Evropska radiodifuzna unija (EBU) uvela je sankcije javnom RTV-sistemu Bosne i Hercegovine i onemogućila pristup evrovizijskoj razmjeni vijesti zbog nemogućnosti BHRT-a da otplati dug EBU od 11 miliona KM. Osnovni prihod od RTV-takse manji je za petinu u odnosu na 2015. godinu, što iznosi oko dva miliona maraka, gomilaju se i dugovi prema dobavljačima, dok entitetske televizije RTVFBiH i RTRS ne ispunjavaju zakonske obaveze prema BHRT-u, tako da su dostigle iznos veći od 15 miliona KM.

Ni Parlament BiH, ni Upravni odbor Javnog RTV-sistema BiH (Odbor sistema) nisu našli rješenje za naplatu RTV-takse, a 31. 12. 2016. istekle su sve odluke telekom kompanija u BiH o naplati RTV-takse putem računa za telefone, što direktno ugrožava opstanak javnog servisa. Iako je bilo rasprava o načinu finansiranja javnog servisa i različitim prijedloga, od naplate putem vlastitih službi, putem računa za električnu energiju, budžetskog finansiranja do RTV-poreza, Parlamentarna skupština BiH, osnivač BHRT-a, u toku cijele godine nije usvojila nijedno rješenje. Komisija za saobraćaj i komunikacije Parlamentarne skupštine BiH u dvije godine je imala čak 12 sastanaka u vezi s krizom javnog servisa, međutim, nije bilo političke volje da se ovo pitanje riješi. Različiti politički interesi, prije svega zagovaranje hrvatskog kanala, za pojedine parlamentarce bili su mnogo bitniji od finansijske krize BHRT-a i opstanka javnog servisa. Protiv ovog zakona bili su poslanici iz SDS-a, SNSD-a, te HDZ-a i HDZ-a 1990.

Djelimično rješenje napokon se pojavilo 2017. godine, kada su predstavnici JP Elektroprivreda BiH i javnih servisa BHRT i RTVFBiH potpisali poslovni Ugovor o naplati RTV-takse putem računa za električnu energiju, počevši od augusta 2017. godine.⁵⁹ Međutim, sredinom 2018. godine reagirala je Institucija ombudsmena za zaštitu potrošača u BiH saopćenjem u kojem ističe da način reguliranja naplate RTV-takse uz račun za električnu energiju nije u skladu sa Zakonom o zaštiti potrošača u BiH, što za posljedicu ima kršenje osnovnih potrošačkih prava zagarantiranih Zakonom.⁶⁰ Iz Elektroprivrede BiH odgovorili su da je sistem naplate RTV-takse zakonit i društveno odgovoran potez. Naplata RTV-takse putem računa za električnu energiju

59 <https://www.epbih.ba/novost/21886/naplata-rtv-takse-putem-racuna-za-elektricnu-energiju>

60 <https://avaz.ba/vijesti/bih/347162/institucija-ombudsmena-o-krsenju-zakona-sistem-naplate-rtv-takse-nije-zakonit>

je nastavljena i dalje omogućava finansiranje i opstanak javnih emitera. Finansijski problem javnih emitera djelimično je riješen, ali ne kvalitetno i dugoročno. Za javne emitere ostaje dugoročan samo politički utjecaj, o čemu se često upozorava u Izvještaju Evropske komisije o napretku BiH.⁶¹

Finansijska kriza BHRT-a posljedica je nemogućnosti političkog dogovora u vezi s funkcioniranjem javnog servisa. Također, insistiranje hrvatskih stranaka na stvaranju kanala na hrvatskom jeziku dodatno ugrožava javni servis.

Dosadašnja istraživanja pokazuju da je postojanje snažnog javnog servisa važno zbog društvene kohezije, promoviranja interesa javnosti ali i manjina. U izvještaju Evropske radiodifuzne unije⁶² (EBU) iz 2016. godine navodi se da zemlje koje imaju popularne javne emitere imaju i veću izlaznost na izborima i više medijske slobode. Bosanskohercegovačkim vlastima očigledno nije u interesu da postoje takvi javni servisi u našoj zemlji. Opcija koja podrazumijeva formiranje tri nacionalna kanala, čime bi se dovršio proces podjele teritorije i resursa i omogućila politička kontrola javnih emitera, najbliža je političkim strankama na vlasti.

Javni emiteri i lokalni javni mediji podvrgnuti su političkim pritiscima i kroz imenovanja članova u upravnim odborima. Najočigledniji primjer je imenovanje mimo zakona tri "privremena" člana Upravnog odbora RTVFBiH 26. 6. 2012. Zastupnički dom Parlamenta FBiH na sjednici je imenovao članove Upravnog odbora RTVFBiH, a njihovo imenovanje potvrđeno je i na sjednici Doma naroda ovog parlamenta 3. jula. Tad su prekršene ključne odredbe Zakona, koje garantiraju zakonito, transparentno i politički nezavisno formiranje upravnog tijela javnog servisa. Nakon reakcija iz medijske zajednice i Udruženja/udruge "BH novinari" spriječen je ovaj pokušaj imenovanja članova UO.

Pod snažnim političkim utjecajem nalazi se i Regulatorna agencija za komunikacije. Vijeće ministara Bosne i Hercegovine definiralo je 2013. godine listu od sedam kandidata za Vijeće Regulatorne agencije za komunikacije mimo zakonskih odredbi o ravnomjernoj spolnoj zastupljenosti, potrebnom profesionalnom iskustvu u oblasti elektronskih medija ili telekomunikacija, i bez javnih rasprava i uključivanja strukovnih organizacija u izbor ovog vijeća.

Upravni odbor Udruženja/udruge "BH novinari" krajem 2013. godine uputio je javni protest Vijeću ministara Bosne i Hercegovine, u kojem se navodi

61 https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/bosnia_and_herzegovina_report_2020.pdf

62 European Broadcasting Union (EBU) je alijansa koju čine 73 evropska emitera, uključujući BBC, ITV i Channel 4.

da se Vijeće ministara BiH prilikom razmatranja šire liste kandidata, predloženih od strane ad hoc komisije, rukovodilo samo kriterijima ravnomyernej nacionalne zastupljenosti i političke podobnosti, potpuno zanemarujući član 39 Zakona o komunikacijama, po kojem članovi Vijeća RAK-a moraju imati najmanje pet godina radnog iskustva iz djelokruga rada Agencije (oblast elektronskih medija i telekomunikacija). "Veliku zabrinutost izaziva i činjenica da su među predloženim kandidatima osobe koje su rukovodile stranačkim institucijama ili su bile promotori i medijske poluge zastupanja političkih ciljeva vladajućih stranaka", istaknuto je u saopćenju BH novinara.⁶³ Udruženje "BH novinari" kasnije je uspjelo predložiti stručne članove u ad hoc komisiju za provođenje postupka izbora kandidata za članove Vijeća Regulatorne agencije za komunikacije.⁶⁴

Pritisci na medije i novinare su još izraženiji na lokalnom nivou, ali su prikriiveniji, manje vidljivi, čemu doprinosi i činjenica da u manjim mjestima često nisu prisutne institucije i organizacije koje bi reagirale na takve slučajeve. Najveći problem za lokalne moćnike ostaju dopisnici javnih RTV-servisa i drugih medija koji pokrivaju cijelu državu. Oni su najčešće izloženi direktnim napadima i prijetnjama političara. Linija za pomoć novinarima svake godine bilježi različite pritiske na lokalnom nivou, prije svega na javne medije, čije rukovodstvo biraju predstavnici vodećih stranaka i čije finansiranje zavisi od volje lokalne vlasti.

Premijer Unsko-sanskog kantona Izudin Saračević najvjerodostojnije je demonstrirao odnos lokalne vlasti prema medijima tokom javnog događaja u Bihaću: "Razumijem da postoje novinarske slobode i privatni mediji, ali postoje i državni mediji i oni koji rade na tim državnim medijima moraju da rade kako država kaže. Nema tu slobode!"⁶⁵ U ovom slučaju u medijskim

63 http://www.bhnovinari.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=583%3Auodruenja-bh-novinari-trai-povlaenje-prijedloga-liste-kandidata-za-vijee-rak-a&catid=62%3Asaopenja&Itemid=240&lang=bs

64 Sporovi i političke borbe u vezi s imenovanjem novog generalnog direktora Regulatorne agencije za komunikacije traju od 2008. godine, kada je mandat istekao Kemal Husejnoviću, koji je na toj funkciji bio od 2003. godine. Vijeće Regulatorne agencije za komunikacije BiH tek je u aprilu 2016. godine donijelo odluku da imenovanje kandidata Predraga Kovača, v.d. generalnog direktora Agencije, uputi Vijeću ministara BiH na potvrdu.

65 O slobodi govora, nivou demokratije i položaju novinara u lokalnim sredinama najbolje govori obraćanje premijera USK Izudina Saračevića krajem septembra 2015. godine u Bihaću, na promociji knjige "Tomašica", dugogodišnjeg novinara Mirze Sadikovića. Premijer je javno prozvao novinare javnih emitera i dopisnike sarajevskih printanih medija, optužujući ih da svojim izvještavanjem o negativnim pojavama direktno sprečavaju ulaganja u taj dio BiH. Nazivajući novinare pripadnicima pete kolone u službi stranih okupatora, rekao je da ih treba protjerati te da novinari državnih medija nemaju pravo na novinarske slobode. <http://www.federalna.ba/bhs/vijest/142259/premijer-usk-a-novinare-nazvao-pripadnicima-pete-kolone>

izvještajima prešućena je činjenica da niko iz publike nije reagirao. Strah, poltronski stav i sebičnost odlike su bh. javnosti i 20 godina poslije završetka rata devedesetih i deklarativne uspostave demokratskog sistema u BiH.

Nepostojanje građanske hrabrosti posljedica je komunističkog naslijeđa, te nedemokratske vladavine nacionalističkih političkih stranaka posljednjih 20 godina, koje svoj komunikacijski model zasnivaju na autokratiji i održavanju atmosfere straha u društvu. Konstantna propaganda, koja nerijetko uključuje i direktne prijetnje onima koji ukažu na probleme i korupciju, odlika je javne komunikacije bh. političkih stranaka. Takav komunikacijski model neminovno ostavlja posljedice u vidu pasivne i nezainteresirane javnosti, ali i intelektualne elite. "Učešće građana u političkom, pa i javnom životu u BiH, svedeno je isključivo na dvije stvari: nekritično konzumiranje medija i nekorištenje pasivnog biračkog prava. Zanimljivo je da o svim važnim pitanjima za održanje zajednice i izgradnju naprednijih društvenih odnosa naši intelektualci uporno šute" (Osmančević, 2009: 113).

Odnos predstavnika političkih partija i državne vlasti prema novinarima i medijima obilježen je i generalno neuvažavanjem novinarske profesije. Pored direktnih pritisaka, novinari se suočavaju i s temeljnim nerazumijevanjem predstavnika lokalnih vlasti o principima novinarske profesije, medijskog informiranja i slobode govora. Od novinara u lokalnim medijima ponekad se zahtijeva da izvještavaju o "događajima" poput svečanog puštanja u rad internetske stranice, doniranja veš-mašine školi ili otvaranja trotoara.⁶⁶ Dešava se banalizacija profesije, za koju su odgovorni i sami novinari i urednici lokalnih medija, pristajući na cenzuru i autocenzuru.

3. POLOŽAJ NOVINARA U BOSNI I HERCEGOVINI I OGRANIČAVANJE NOVINARSKIH PRAVA I SLOBODA

3.1. Cenzura i autocenzura u medijima

Klijentelizam u medijima, atmosfera konstantnog političkog sukoba, direktni politički pritisci, netransparentno finansiranje medija, velika nezaposlenost i neuređeno oglašivačko tržište – stvaraju klimu u kojoj se novinari teško odupiru cenzuri i autocenzuri. Također, razlozi izražene cenzure i auto-

66 <http://www.federalna.ba/bhs/vijest/185145/video-radovi-kostali-360000-km-burna-reakcija-javnosti>

cenzure kod novinara su: nekažnjavanje napada na novinare, veliki broj tužbi za klevetu, ucjene oglašivača u slučajevima istraživačkih i kritičkih medijskih sadržaja, kršenje radnih prava novinara i nepostojanje programa pomoći i zaštite novinara u slučaju odbijanja neetičkih zadataka.

U anonimnim razgovorima s novinarima⁶⁷ istaknuto je da u medijima, i javnim i privatnim, u zavisnosti od interesa vlasnika medija ili političke pripadnosti rukovodstva medija, postoji favoriziranje određenih političkih opcija, odnosno negativan odnos prema drugima, što je jasan znak klijentelizma u medijima. Novinari su istakli da su često ucijenjeni u svakodnevnom radu, da pristajanjem na posao u određenom mediju pristaju i na uredničku politiku tog medija i da nemaju nikakvu zaštitu svog profesionalnog integriteta.

U anketi u okviru Regionalne platforme Zapadnog Balkana za zastupanje slobode medija i bezbjednosti novinara 51% novinara potvrdilo je da cenzura ima utjecaj na njihov rad.⁶⁸ Cenzura se uglavnom ne prijavljuje. Kako je iz svog iskustva naveo novinar koji je radio u printanom mediju koji je favorizirao određene političke opcije i gdje se "nije smjelo" pisati loše o političarima iz tih partija, nisu postojali nikakvi naponi da se mladi novinari, mahom uposleni u toj medijskoj kući, odbrane od takvih uredničkih zahtjeva.⁶⁹ Direktnu cenzuru u medijima provode urednici, koji su, opet, pod utjecajem vlasnika medija ili velikih oglašivača.

Autocenzuru nerijetko potiču i sami novinari, svjesnim pristajanjem na određene uredničke politike bez protivljenja. S obzirom na vidljive medijske podrške određenim političkim opcijama, može se zaključiti da za te medije

67 Anonimno, 40 novinara. Intervjuirao Adis Šušnjar

68 Istraživanje je pokazalo da najviše utjecaja na rad novinara imaju nadležni i viši urednici: čak 76% odgovorilo je da izuzetno utječu, a 15,5% da veoma utječu na njihov rad. Vlasnici medija su drugi po utjecaju: 44,9% novinara izjavilo je da oni izuzetno utječu, a 39% da veoma utječu na njihov rad. Treći su menadžeri medija: 39,1% izuzetno, a 31,4% veoma utječu na rad novinara. Najmanje utjecaja na novinare imaju kolege iz njihovih ili drugih medija, i to manje od 1%. 48% ispitanika odgovorilo je da vladini zvaničnici djelimično utječu na njihov rad, a 44% odgovorilo je da političari djelimično utječu na njihov rad. Izvor: Rea Adilagić, *Indikatori medijskih sloboda i bezbjednosti novinara (Bosna i Hercegovina)*, Udruženje/udruga "BH novinari", decembar 2016.

69 Sanela Hadžić, Pod pritiskom: Izvještaj o stanju medijskih sloboda u BiH, Sarajevo, Mediacentar, 2010. http://www.media.ba/mcsonline/files/shared/-Izvjestaj_o_stanju_medijskih_sloboda_u_BiH.pdf

izvještavanje na jednostran način nije problem cenzure i autocenzure, nego legitiman način rada.⁷⁰

Cenzura i autocenzura nije ekskluzivna pojava u bh. medijima. Postoji oduvijek, u većem ili manjem obimu, u svim zemljama svijeta.⁷¹ Cenzura i autocenzura u medijima 2007. i 2008. godine izazvala je bankarski kolaps u Irskoj. Irska štampa izvještavala je o inflaciji cijena nekretnina, ali je uvjerala sebe da to ne može prouzrokovati ozbiljne posljedice jer su i medijske kompanije investirale u nekretnine.

Tad se desio bankarski bankrot, koji se mogao izbjeći da su novinari više istraživali ekonomske prilike u zemlji.⁷² Irski dugogodišnji novinar i ekspert Vijeća Evrope Ronan Brady u biltenu E-novinar kaže da Irska ima tradiciju direktne cenzure još od stjecanja nezavisnosti 1922. godine, sve do 80-ih godina. On tvrdi da je za autocenzuru najodgovorniji strah (direktna prijetnja novinarima, njihovim porodicama), direktna cenzura, grupno razmišljanje – nedostatak kritičkog razmišljanja i, kao najčešći faktor, pritisak komercijalnog reklamiranja.

“Cenzura ima dvije greške na koje se zaboravlja. Prije svega, novinari gube povjerenje kod publike. Druga stvar je duboko nepoštivanje informiranosti i znanja javnosti.”⁷³

Novinari koji se i u najtežim trenucima pridržavaju profesionalnih standarda, istine i etičnosti suočavaju se s posljedicama u vidu mobinga otkaza. Individualna hrabrost jeste važna, međutim, trebalo bi da postoje mehanizmi koji će štititi novinare na radnom mjestu, koji će obezbijediti veći stepen slobode novinara te preciznije i pravno regulirati odnos na relaciji vlasnik medija – urednik – novinar.

70 Faruk Kajtaz, dugogodišnji novinar i urednik portala StarMo, za portal Fairpress.eu rekao je da su za autocenzuru u BiH najodgovorniji upravo sami novinari koji pristaju na autocenzuru. “Postoje dvije vrste autocenzure, kao posljedica političkih i ekonomskih pritisaka i ona kada novinar sam pristaje na autocenzuru. Novinar treba sam sa sobom da razriješi da li će biti podoban ili će biti dosljedan svojoj profesiji. Novinari koji svoju autocenzuru pravdaju ucjenama i radnim mjestom ustvari traže izgovor za svoju potčinjenost. Takvi ljudi ne bi trebali da se nazivaju novinarima.” <http://www.fairpress.eu/ba/blog/tag/cenzura/>

71 Bilten E-novinar: http://www.bhnovinari.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=820%3Aobjavljen-novi-broj-biltena-e-novinar&catid=63%3Adogaaji&Itemid=241&lang=bs

72 Bilten E-novinar: http://www.bhnovinari.ba/images/stories/pdf/bhn_e-novinar-septembar2015.pdf

73 http://www.bhnovinari.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=820%3Aobjavljen-novi-broj-biltena-e-novinar&catid=63%3Adogaaji&Itemid=241&lang=bs

Nezavisni mediji kojima cenzura prijete putem oglašivača i političkih utjecaja danas sve više traže pomoć stranih organizacija, apliciraju za projekte i postaju bitan dio civilnog društva u BiH. Veliki broj ovih medija posvećen je društveno bitnim temama, političkoj odgovornosti, EU integracijama, ljudskim pravima, otkrivanju korupcije i klijetelizma u društvu. Na taj način u BiH djeluju Centar za istraživačko novinarstvo (CIN), Balkanska istraživačka mreža (BIRN), Online magazin Žurnal, Inforadar.ba, Tačno.net, Buka.com, Etrafika.net, Capital.ba, Fokus.ba, Direkt-portal.ba, Impulsportal.net, Interview.ba, Infoveza.com, Gerila.info i drugi.

Pojavi cenzure i autocenzure doprinose i česti verbalni napadi u javnosti od strane političara, prijetnje, mobing, ucjene, ali i fizički napadi na novinare, poput napada na novinara BN televizije Vladimira Kovačevića u Banjoj Luci u augustu 2018. godine.

Autocenzura gora je od cenzure, jer se novinari, usljed pritisaka i prijetnji, ne upuštaju u problematiziranje pojava koje bi mogle zasmetati političkim oligarhijama i centrima finansijske moći. Novinari se svjesno povlače pred izazovima razotkrivanja i kritiziranja pojava štetnih po društvo, kao što su kriminal, korupcija, nepotizam, klijetelizam i niz društvenih devijacija. Novinari to čine u strahu da ne izazovu gnjev ili osvetu moćnika. Time sami sebe ograničavaju, odustaju od slobode govora i profesionalnih normi i na taj način doprinose pristrasnosti medija i pasivizaciji javnosti. To, naravno, ima dalekosežne posljedice po razvoj i napredak društva.

3.2. Napadi na novinare

Za neprovođenje zakona ili njihovu pogrešnu primjenu te onemogućavanje slobode govora i prava novinara na rad odgovorne su, prije svega, institucije BiH koje bi se trebale starati o provođenju zakona i usvojenih deklaracija.

Loša primjena Zakona o kleveti i Zakona o slobodi pristupa informacijama u svrhu je zaštite prije svega političkih oligarhija. Ta praksa očigledna je i u odnosu pravosuđa prema sudskim procesima koji se odnose na novinare. Pravosuđe svakodnevno pokazuje zavisnost od političkih centara moći, na štetu građana i njihovih ljudskih prava.

Napadi na novinare i nekažnjavanje tih napada konstantan je problem u BiH. Linija za pomoć novinarima od 2006. godine do danas zabilježila je više

od 500 registriranih slučajeva kršenja slobode izražavanja i individualnih prava novinara .⁷⁴

Međutim, u tom su periodu samo u 22% krivičnih djela prema novinarima donesene pravomoćne presude. U 22% slučajeva nije ni pokrenuta istraga. U 23% slučajeva došlo je do "zatvaranja" predmeta, bez nastojanja policijskih i pravosudnih institucija da otkriju počiniocce. Broj neriješenih slučajeva ukazuje na to da bh. pravosuđe ne pridaje adekvatan značaj napadima na novinare.

Napadi na novinare i novinarku u BiH i u posljednje dvije godine su nastavljeni istim intenzitetom kao i ranijih godina, a posebno zabrinjavaju napadi u predizbornom periodu, što jasno pokazuje nivo (ne)demokratičnosti društva i slobode govora u BiH. Prijavljeni su vrijeđanje novinara i novinarki, govor mržnje, huškanje te brutalni fizički napadi.

Prema podacima Regionalne platforme za zagovaranje medijskih sloboda i sigurnosti novinara u BiH, u posljednje četiri godine desio se 31 napad i 68 prijetnji novinarima u BiH.⁷⁵

Pregled slučajeva napada na novinare u posljednje četiri godine

Godina	Prijetnje smrću i prijetnje ugožavanja tjelesnog integriteta novinara	Ostale prijetnje novinarima	Napadi na novinare	Ubistva novinara	Prijetnje upućene medijskim kućama i organizacijama	Napadi na medijske kuće i organizacije
2017.	7	10	16	0	1	1
2018.	1	12	6	0	3	1
2019.	13	15	7	0	0	1
2020.	3	7	2	0	0	0
Ukupno	24	44	31	0	4	3

74 Linija za pomoć novinarima (Podaci dostupni na upit)

75 <https://safejournalists.net/ba/statistic-table/>

Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini donijela je Smjernice za policiju u ophođenju s medijima⁷⁶ i Smjernice za medije u ophođenju s policijom.⁷⁷ Međutim, ove smjernice još nisu potakle izmjene zakona kako bi se policija obavezala na poseban tretman i adekvatnu zaštitu novinara.

Najbrutalniji napad na novinara u postlijeratnoj BiH dogodio se 1999. godine, kada je podmetanjem eksplozivne naprave ispod automobila izvršen pokušaj ubistva novinara Željka Kopanje, vlasnika "Nezavisnih novina" iz Banje Luke. Kopanja je u eksploziji izgubio obje noge. Umro je 2016. godine, a istraga nikad nije finalizirana niti je pronađen počinitelj ovog krivičnog djela. Novinare su verbalno napadali i nosioci visokih političkih funkcija i policajci. Prema analizi Linije za pomoć novinarima, najčešće su napadači na novinare predsjednici, premijeri, ministri, policajci, parlamentarci, vjerski poglavari, pripadnici ekonomskih lobija, vlasnici medija, direktori, članovi UO, kriminalci...

Prisustvo sistematske mržnje i institucionalne diskriminacije u postlijeratnoj BiH te nedostatka volje i kapaciteta u državnim institucijama da se zaštite sloboda govora i osnovna prava građana najbolje pokazuje slučaj napada na Šteficu Galić, urednicu portala Tačno.net. Nakon projekcije filma "Neđo od Ljubuškog" u julu 2012. godine u Ljubuškom, koji govori o građanskoj hrabrosti muža Štefice Galić, koji je spašavao Bošnjake u ovom gradu od logora i sigurne smrti, nastupio je javni linč na Šteficu Galić u ovom hercegovačkom gradiću.

Lokalni portali pisali su huškačke tekstove protiv Štefice Galić, a općinska službenica iz Ljubuškog Vera Dedić fizički je napala Šteficu Galić u dvorištu franjevačkog samostana i crkve na Humcu u Ljubuškom. Vera Dedić kasnije je na sudu proglašena krivom za nasilničko ponašanje i dobila je tri mjeseca zatvora uslovno. Međutim, nijedan online medij koji je širio klevete o Štefici Galić nije ni simbolično kažnjen niti su na sudu prihvaćene revizije pet presuda koje je podnosio advokat Linije za pomoć novinarima. Nakon ovih dešavanja Štefica Galić je sa kćerkom napustila Ljubuški i preselila se u Mostar.⁷⁸

76 Smjernice za policiju u ophođenju s medijima; dostupno na <http://vzs.ba/>

77 Smjernice za medije u ophođenju s policijom; dostupno na <http://vzs.ba/>

78 "Poslije agonije koju sam prošla sa svojom obitelji u posljednjih godinu i pol, batina, prijatni, mržnje, laži, opstrukcija, prijezira koje sam doživjela u Ljubuškom, koliko god simbolična kazna bila, za mene je ipak satisfakcija da su moju napadačicu proglasili krivom. Vjerujem u pravdu. Sada s obitelji odlazim iz Ljubuškog, prodajemo kuću, čekali smo samo ishod ovog svega", kazala je tada Štefica Galić. Izvor: https://www.slobodnabosna.ba/vijest/11322/fasizam_pobjedjuje_štefica_galic_sa_porodicom_napusta_ljubuski.html

Novinari nerijetko znaju biti i meta napada policajaca. Ekipu RTV Mostar napala je 29. 1. 2007. policija dok je snimala zgradu Kantonalne vlade. Policajac zadužen za osiguranje prijetio je novinarima, vrijeđao ih i fizički spriječio snimanje materijala za novinarski izvještaj. Iz Linije za pomoć novinarima poslano je pismo Federalnom MUP-u, kojim se tražila hitna istraga. Nakon provedene istrage protiv policajca Gorana Kelića, FUP je slučaj zatvorio 9. 2. 2007. i utvrdilo kako je zahtjev Linije za pomoć novinarima neosnovan te da postupci policajca nisu bili "nedopušteno i nedolično ponašanje". Novinar Frano Matić napadnut je u Stocu 2008. godine od strane policajca specijalne jedinice Federalne uprave policije. Policija je intervenirala zbog sukoba Bošnjaka i Hrvata, navijača reprezentacija Hrvatske i Turske, čija se utakmica prenosila na TV-u.

Policajci su nanijeli tjelesne povrede novinaru Matiću, oduzeli mu fotoaparatus i uništiti snimljeni materijal. Prema informacijama policije HNK, u istrazi nije bilo moguće utvrditi koji je policajac napao novinara Matića, budući da su policajci bili maskirani i "skriveni" specijalnom opremom. Pripadnik policije udario je fotoreportera "Oslobođenja" Amera Kajmovića 2007. godine. FMHL izdao je saopćenje za javnost i zatražio pismeno od MUP-a Kantona Sarajevo istragu. MUP KS obavijestio je FMHL kako je slučaj arhiviran, bez navođenja da su poduzimali bilo kakvu istragu i zakonom propisane radnje.

Novinar "Dnevnog lista" Nevres Dedić napadnut je na radnom zadatku dok je pokušavao snimiti rad policajaca i pretres jednog trgovačkog objekta u Stocu 2010. godine. Novinara je napao lokalni kriminalac, koji je naočigled grupe policajaca počeo daviti novinara. Policajci Policijske uprave Hercegovacko-neretvanske županije nisu pružili zaštitu novinaru Dediću. Napadač je kasnije uhapšen, ali je tek na ponovljenom suđenju dokazano kako je novinar napadnut, jer pred sudom u Čapljini policajci nisu htjeli svjedočiti u korist novinara.

Ovo su samo neki od primjera napada na novinare u kojima su akteri policajci, koji bi trebali štiti novinare.

Na novinarsku ekipu FTV-a ITC Bihać 2009. godine automobilom je nasrnuo poslanik Skupštine USK-a Mujo Beganović. Novinari su incident prijavili PU Bihać, a FMHL je reagirao saopćenjem i pozvao policiju PU Bihać da provede istragu. Međutim, Kantonalno tužilaštvo Bihać obustavilo je istrage protiv osumnjičenog jer su utvrdili da djelo nema obilježja krivičnog djela.

U redakciju dopisništva FTV-a u Bihaću 16. 7. 2015. nenajavljeno je došao gradonačelnik Bihaća Emdžad Galijašević i prijetio novinarki Aidi Štilić zbog priloga u Dnevniku FTV-a. Upravni odbor udruženja BHN uputio je tad saopćenje za javnost i protestno pismo gradonačelniku Bihaća Emdžadu

Galijaševiću i premijeru USK Izudinu Saračeviću, međutim Galijašević nije snosio nikakve sankcije.

Na pres-konferenciji održanoj 14. marta 2015. u Banjoj Luci, nakon zasjedanja Glavnog odbora SNSD-a, Milorad Dodik je na vulgaran i nacionalistički način verbalno vrijeđao novinarku Gordanu Katanu, dopisnicu dnevnog lista Oslobođenje.⁷⁹

Udruženje BHN i FMHL uputili su dopis Gender centru Republike Srpske, Vladi RS-a, Ministarstvu pravde RS-a, Uredu ombudsmena za ljudska prava BiH i Narodnoj skupštini RS-a. Odgovorili su Gender centar RS-a i Narodna skupština RS-a, ali nisu poduzeli ništa kako bi osudili ovaj čin. Napad na Gordanu Katanu samo je jedan u nizu verbalnih napada Milorada Dodika koji se na taj način brani od legitimnih i provokativnih pitanja novinara.

Javnosti su dobro poznati verbalni napadi na novinare predsjednika SNSD-a i trenutno člana Predsjedništva BiH iz RS-a Milorada Dodika. Na meti su najčešće bile ekipe BN televizije,⁸⁰ koju je otvoreno nazvao neprijateljskom. U junu 2012. godine Dodik je u Vladi RS-a tokom konferencije za novinare napao novinarku agencije BETA Ljiljanu Kovačević, koju je i tužio. Dodik je tada Ljiljani Kovačević zabranio ulazak u Vladu RS-a ali i u Palatu predsjednika RS-a. Dopisnik Federalne televizije iz Banje Luke Mišo Vidović napadnut je u februaru 2009. godine, kada je pitao Dodika za kaznenu prijavu koja ga tereti da je ošteti državni budžet. Dodik mu je poželio da dobije infarkt: "Jeste, napravio sam ovu zgradu (Vlade RS-a) da se vi iz Federacije nervirate i da tebi skoči pritisak i da ti otkaže srce", kazao je on. Godinu dana kasnije Dodik je rekao da je FTV neobjektivna, neprofesionalna i neprijateljska televizija, s kojom neće saradivati. Tokom pregovora trojke u Prudu, 2009. godine, Dodik je iskoristio priliku da vrijeđa novinarku emisije "60 minuta" Arijanu Saračević-Helać. U emisiji Aleksandra Stankovića "Nedjeljom u 2" Dodik je poručio Bakiru Hadžiomeroviću da će ga nokautirati. Dodik je 2014. godine u Bijeljini verbalno vrijeđao novinarku BN televizije Ljiljanu Faladžić, koju je odgurnuo i lupio joj šakom po mikrofону.

Ministar unutrašnjih poslova Republike Srpske Dragan Lukač 31. 12. 2015. optužio je novinara Slobodana Vaskovića da preko svog bloga poziva na rušenje institucija i podriivanje institucije Republike Srpske, a naročito MUP RS-a. Vasković je nakon prijetnji smrću 2016. godine napustio Bosnu

79 <https://www.oslobodjenje.ba/o2/rodni-kraj/dodik-verbalno-napao-novinarku-gordanu-katanu-predsjednik-rs-a-zabranio-kupovinu-oslobodenja>

80 <https://www.rtvbn.com/337359/Svi-Dodikovi-napadi-na-novinare-i-medije>

i Hercegovinu. Iz inozemstva je otvoreno govorio o konkretnim napadima i prijetnjama koje je dobijao.⁸¹

Prijetnje smrću novinarima također nisu rijetkost. Siniša Vukelić, urednik portala Capital.ba doživio ih je dva puta, međutim, za razliku od velikog broja drugih slučajeva, ovi su procesuirani i presuđeni u korist novinara. Prvu prijetnju smrću Vukelić je doživio u oktobru 2014. godine, od Mileta Radišića, biznismena iz Banje Luke, zbog tekstova o radu firme "Medicinska elektronika" i krivičnom postupku koji se vodi protiv Radišića. Vukelić je ponovo doživio prijetnje smrću 2014. godine, od Olega Prstojevića, sina bivšeg šefa Grupe za kontrolu velikih poreznih obveznika u Upravi za indirektno oporezivanje BiH. Ovo su samo neki primjeri napada na novinare u kojima su akteri policajci, kriminalci, visoki politički zvaničnici.

Napade na novinare konstantno osuđuje medijska zajednica i predstavnici evropskih institucija u Bosni i Hercegovini, međutim i dalje izostaje adekvatna reakcija bh. pravosuđa. Zbog intenzivnih napada i pritisaka na novinare sredinom 2016. godine reagirala je i Dunja Mijatović, predstavnica OSCE-a za slobodu medija. Međutim, malo poslije upozorenja OSCE-a desili su se novi napadi, prijetnje i pritisci, koji su u toku predizborne kampanje kulminirali fizičkim napadom na Ismara Imamovića, novinara Radio-televizije Visoko. Ismar Imamović pretučen je neposredno nakon emitiranja predizborne debatne emisije na ovoj televiziji, organizirane u okviru kampanje za Lokalne izbore 2016. u BiH.⁸² Napadač je novinara oborio na zemlju i nanio mu povrede glave, lica, vrata i leđa. Istraga je u toku, ali napadač još nije pronađen. Godine 2016. prijetnje smrću dobila je novinarka Lejla Čolak, koja je na svom profilu na Facebooku objavila status kojim je kritizirala nošenje burke i vjerskih obilježja. Poslije ove objave uslijedilo je niz huškačkih poziva protiv novinarkе Čolak. Protiv pripadnika Oružanih snaga BiH koji je pozivao na silovanje Lejle Čolak pokrenut je disciplinski postupak u toj instituciji. Nakon tog događaja Čolak je napustila BiH.

Brojni su napadi na novinare 2016. i 2017. godine.⁸³ U oktobru 2016. godine vlasnik zdravstvene ustanove "Moja klinika" Elmir Talirević verbalno je napao i vrijeđao novinarku CIN-a Selmu Učanbarlić. Redakcija CIN-a podnijela je krivičnu prijavu, ali Talirević je kažnjen samo zbog klevete. Pripadnici

81 Izvor: <http://ba.n1info.com/a124584/Vijesti/Vijesti/Slobodan-Vaskovic-Zasto-sam-napustio-BiH.html>

82 <http://www.media.ba/bs/vijesti-i-dogadaji-vijesti/osuda-napada-na-ismara-imamovica-novinarima-sigurnost-u-vrijeme>

83 <https://zurnal.info/novost/21377/prebijanja-prijetnje-smrcu-i-silovanjem-uvrede-napadi-na-porodice>

Ravnogorskog četničkog pokreta u Draževini kod Višegrada fizički su napali novinarku N1 Adisu Imamović i snimatelja te televizije Alena Skorupana. Novinarka Imamović tada je zadobila lakše tjelesne povrede, a protiv napadača podnesene su prijave. Ravnogorci su u Draževini fizički napali i ekipu FTV-a, koju su činili novinarka Elma Kazagić te snimatelj Refik Vejsilagić. Napadači nisu kažnjeni.

Nermin Džafić Džafa, pratilac glavne državne tužiteljice Gorane Tadić, godine 2017. je u prostorijama Suda Bosne i Hercegovini prijetio silovanjem novinaru Žurnala Avdi Avdiću zbog tekstova o lošim rezultatima rada pravosuđa. Pola godine kasnije, Tužilaštvo Kantona Sarajevo podiglo je optužnicu protiv Džafića zbog krivičnog djela ugrožavanje sigurnosti. Međutim, sud je oslobodio Džafića optužbi 2020. godine.⁸⁴

Sarajevski intelektualac Nedžad Latić napadnut je dva puta u Sarajevu. Prema Latićevim riječima, u februaru 2020. godine napao ga je Armin Šabanović, kikbokser porijeklom iz Sjenice, kojeg je Latić prije dvije godine prijavio za fizički napad.

Najbrutalniji napad na novinara desio se 26. augusta 2018, kada je novinar BN televizije Vladimir Kovačević palicama premlaćen ispred zgrade u kojoj stanuje u Banjoj Luci. Za pokušaj ubistva novinara Kovačevića na četiri godine zatvora osuđen je bokser Marko Čolić iz Banje Luke, kojeg mediji dovode u vezu s vladajućom partijom u RS-u SNSD-om i čije sportske aktivnosti podržavaju institucije Republike Srpske. Drugooptuženi Nedeljko Dukić iz Kneževa zaključio je sporazum o priznanju krivice s banjalučkim Okružnim javnim tužilaštvom. Predsjednik Općinskog odbora Novi Grad Huso Ćesir 2019. godine fizički je nasrnuo na fotografa Žurnala Adija Kebu. Ovaj napad komentirao je i lider SDA Bakir Izetbegović. Napad je okarakterizirao kao incident te kazao da Ćesir nije napao čovjeka, nego kameru.

Pritisici i napadi na novinare posljednjih godina su povećani u cijelom regionu. Većina slučajeva ostaje nerazriješena, a počinioci ne budu otkriveni. Slučajevi ubistava novinara u regionu također su ostali nerazriješeni. Državne institucije u Bosni i Hercegovini ne vode statistike i monitoring vezan za napade na novinare i ne iniciraju nikakve mehanizme za zaštitu novinara. I pored mnogih edukacija o kleveti i zaštiti novinara, pravosuđe ne procesuirao adekvatno slučajeve napada i pritisaka na novinare a politički zvaničnici rijetko osuđuju pritiske na medije.

84 <https://f01-novi.oslobodjenje.ba/vijesti/bih/avdo-avdic-o-oslobadajucoj-presudijelohranitelju-glavne-drzavne-tuziteljice-gordane-tadic-koji-mu-je-prijetio-sudiji-je-sporno-to-sto-prijetnja-nije-realizirana-529455>

Ove činjenice upućuju na zaključak da je proces demokratizacije zemlje u ozbiljnoj krizi, da se odnos političkih stranaka prema javnosti i medijima u periodu poslije rata nije poboljšao, nego postaje još retrogradniji i opasniji po slobodu medija, integritet novinara i slobodu govora. Kada se ovim činjenicama dodaju podaci o radnim pravima novinara i uslovima rada, ne čudi izražena cenzura i autocenzura u medijima, urušavanje profesionalnih standarda i odlazak novinara iz profesije.

3.3. Radnopravni položaj novinara

Za slobodu medija, poštivanje etičkih i profesionalnih standarda te objektivno i fer izvještavanje, u korist javnog interesa, ključan je integritet i dostojanstvo novinara. Za to je neophodno da novinari imaju dobre uslove za rad, profesionalan odnos s urednikom te adekvatna primanja za dostojanstven život. Plaćen i poštovan novinar manje je podložan pristrasnom izvještavanju, ucjenama, cenzuri i autocenzuri.

U Bosni i Hercegovini ne postoje konkretni propisi o radnim odnosima u oblasti medija. Njih garantiraju zakoni o radu, opći kolektivni ugovori (koje potpisuju Vlada, Udruženje poslodavaca i Savez samostalnih sindikata), pravilnik o radu kompanije, ugovor o radu sa zaposlenim. U BiH radna prava i socijalna zaštita regulirani su na entitetskom nivou, u nadležnosti su Federacije Bosne i Hercegovine, Republike Srpske i Brčko distrikta. Bosna i Hercegovina prihvatila je konvencije Međunarodne organizacije rada (MOR) i zakoni koji se tiču radnih prava⁸⁵ sadrže odredbe koje bi trebale pružiti djelotvornu zaštitu radnika i njihovih prava. Međutim, u praksi je obilježeno svakodnevno kršenje osnovnih prava zaposlenika, uključujući i prava novinara. Nepostojanje zakona o radu na državnom nivou, odnosno neusklađenost postojećih zakona i neefektne inspekcije rada ključni su razlog kršenja prava radnika.

U toku 2016. godine u entitetima su usvojeni novi zakoni o radu koji dodatno otežavaju poziciju uposlenika jer daju poslodavcima veća ovlaštenja u odnosu na ranije zakone.⁸⁶ Postoji konstantan problem ostvarivanja prava u FBiH,

85 Zakon o radu Federacije Bosne i Hercegovine, Zakon o radu Republike Srpske, Zakon o radu Brčko distrikta, Opći kolektivni ugovor, Zakon o Vijeću zaposlenika Federacije Bosne i Hercegovine, Zakon o Savjetu radnika Republike Srpske, Zakon o štrajku Federacije Bosne i Hercegovine, Zakon o štrajku Republike Srpske, Zakon o sigurnosti i zdravlju na radu Federacije Bosne i Hercegovine, Zakon o zaštiti i zdravlju na radu Republike Srpske

86 Sindikati BiH protiv izmjena zakona o radu, Aljazeera Balkans <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/sindikati-bih-protiv-izmjena-zakona-o-radu>

zbog njene decentralizacije na kantone i neusklađenosti zakonodavstva između kantona te između kantona i FBiH.

Problem se javlja zbog podjele nadležnosti između entitetskih i kantonalnih inspekcija, pa sindikati i radnici često ne znaju kome da se obrate.⁸⁷ Inspekcije za rad konstantno rade u smanjenim kapacitetima i nemaju snagu niti podršku vlasti da uvedu red u kompanijama i zaštite radnike.

Organizacija za pravnu pomoć "Vaša prava" u svom izvještaju navodi da poslodavci propise najčešće ne primjenjuju ili ih tumače samovoljno i selektivno, po vlastitom nahođenju, zavisno od vlastitih interesa u pojedinim slučajevima.⁸⁸

Istraživanje Mediacentra pokazalo je da se najčešće krše prava na isplatu plaća (43% ispitanika), dužinu radnog dana (39%) i cjelokupne uslove rada (33%) u redakcijama.⁸⁹ Zakoni o radu propisuju da radno vrijeme traje najviše 40 sati sedmično, da uposlenik ima pravo na odmor od najmanje 30 minuta dnevno te da se noćni rad i rad vikendom i praznikom više plaća. Ove je odredbe u novinarskoj profesiji zbog njene specifičnosti teško provesti. Novinari uglavnom nemaju radno vrijeme, nego im posao zavisi od događaja, sagovornika, tema koje obrađuju. Rad mimo klasičnog radnog vremena i rad vikendom čest je slučaj u novinarskoj profesiji, međutim, taj rad se rijetko dodatno plaća ili nadoknađuje slobodnim vremenom.

Rad na crno, bez ikakvog ugovora i bez zdravstvenog osiguranja, veoma je česta pojava u novinarstvu. Prema istraživanju Udruženja/udruge "BH novinari", između 34% i 40% novinara radi bez odgovarajućeg ugovora.⁹⁰ U nekim medijima novinarima isplaćuju minimalne zakonom zagarantirane iznose plaća, te na tu cifru plaćaju poreze i doprinose. Ostatak novca novinari dobiju u kešu, umjesto da bude uplaćen na račun. Radni odnosi temelje se samo na usmenom dogovoru između poslodavca i novinara zaposlenika. Poslodavac može raskinuti ugovor u svakom momentu, nakon čega novinar nema mogućnosti da zaštiti svoja radna prava.⁹¹ Također, zakonom nisu

87 Izvještaj u sjeni za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo, Vijeće za štampu u Bosni i Hercegovini, Udruženje/udruga "BH Novinari", 2012.

88 www.vasaprava.org

89 Sanela Hodžić, Labor Relations and Media (Kišinj, South East European Network for Professionalization of the Media, Centrul Independent de Journalism, 2008). http://www.media.ba/mcsonline/files/shared/Labor_Relations_and_Media.pdf

90 Rea Adilagić, Indikatori nivoa medijskih sloboda i bezbjednosti novinara (BiH), Udruženje/udruga "BH novinari", decembar 2006.

91 Izvještaj u sjeni, http://vzs.ba/images/stories/ba_word_slike_pdf/indikatori/IZVJESTAJ_U_SJENI.pdf

zaštićeni novinarska autonomija i integritet. Ni radni ugovori novinara ne sadrže principe koji im omogućavaju profesionalan rad, bez posljedica po njihov radni status ukoliko odbiju posao koji nije u skladu s profesionalnim standardima.

Podaci iz ovih istraživanja potvrđeni su i u anonimnim intervjuima s novinarima.⁹² Istaknuti su sljedeći problemi: neplaćen rad vikendom i prekovremeni rad, zloupotreba ugovora na neodređeno, izbjegavanje uplate doprinosa, ucjene, mobing, razjedinjenost novinara, cenzura i autocenzura, ograničenje slobode govora, pritisci na medij i novinare, niska i neredovna primanja.

Novinari su također istakli i svoju odgovornost u vezi s tim da svakodnevno izvještavaju o problemima u drugim profesijama, ali da zbog autocenzure i straha ne govore o svojim problemima, koji su često mnogo gori nego u drugim profesijama. Ironično je da novinari ponekad izvještavaju o problemima i protestima zaposlenih iz drugih oblasti, poput obrazovanja, koji se bore za beneficije o kojima novinari ne smiju ni da govore: plaćen prekovremeni rad, veće plaće, regres i zimnice, bolji uslovi rada.

Prema dostupnim podacima i na osnovu anonimnih razgovora s novinarima, novinarska profesija u Bosni i Hercegovini spada u najlošije plaćena zanimanja. Fragmentirana administrativna struktura BiH otežava dobijanje informacija o novinarskoj profesiji. Institucije, agencije za zapošljavanje, zavodi za statistiku, ali i zakoni i propisi su fragmentirani, što otežava prikupljanje informacija i rezultira nedovoljnim podacima o novinarskoj struci i medijskoj industriji u BiH. Nije moguće dobiti zvanične i precizne podatke o zaposlenim novinarima, prosječnoj plaći novinara, broju novinara na ugovoru o djelu, poslovanju medija, vrijednosti tržišta medijske industrije.

Prema istraživanju portala Plata.ba primanja novinara spadaju u najmanje u Bosni i Hercegovini. Pozicija novinara zauzima 345. mjesto na ljestvici najbolje plaćenih pozicija/zanimanja.⁹³

Prema ovom istraživanju, raspon plaća u BiH kreće se od 630,00 BAM (minimalna plaća) do 1967,00 BAM (najviši prosjek). Raspon plaća novinara kreće se od 538,00 BAM do 1221,00 BAM. Također, fakulteti novinarstva u BiH ubrajaju se među najmanje isplative.⁹⁴

92 Anonimno, 40 novinara. Intervjuirao Adis Šušnjar

93 <https://www.plata.ba/top-plate/rangiranje>

94 <https://www.plata.ba/analize/koje-diplome-su-najplaceniye-u-bih/50141>

Loša statistika ovdje ne prestaje. Novinari su u samom vrhu liste zanimanja s najvećim brojem nezaposlenih visokoobrazovanih osoba. Više od 1.000 novinara prijavljeno je na biroima za zapošljavanje.⁹⁵ Zbog toga su mnogi prisiljeni tražiti posao u drugim strukama.

Loš socijalni položaj utječe na negativnu percepciju novinarske profesije kod samih novinara. Nezadovoljstvo profesijom utječe na odlazak iskusnih novinara iz profesije te podložnost neetičkom izvještavanju, cenzuri i autocenzuri. Također, zbog hiperprodukcije i velike nezaposlenosti novinara zapošljavaju se mladi novinari i studenti koji u potrazi za poslom prihvataju poslove u medijima bez ugovora i za male plaće.

U ovakvoj situaciji, stariji, iskusniji novinari mogu da se priklone zahtjevima vlasnika medija i urednika, što podrazumijeva neobjektivno izvještavanje i promoviranje određenih politika ili korporacijskih želja ili da napuste profesiju. Na kraju, ovakva situacija u novinarstvu potiče nastanak onoga što se naziva *envelopment journalism*, tj. novinari moraju uzimati novac kako bi preživjeli (Ruotolo, 1987, prema Kunczik, Zipfel, 2006: 108).

“Kako je pokazalo istraživanje provedeno u odabranim zemljama nekadašnjeg istočnog bloka, u Bugarskoj se, npr., događa da novinari ucjenjuju preduzeća ili privatne osobe prijeteći da će o njima negativno pisati” (Kunczik, Zipfel, 2006: 108). Podijeljenost novinara, nepoznavanje svojih prava, prihvatanje cenzure i nepostojanje volje da se izbori za svoja prava, da se organiziraju sindikati, također su razlozi koji su doprinijeli urušavanju radnih prava i ekonomskog položaja novinara.

3.4. Novinari u vrijeme pandemije

Pojavom pandemije bolesti COVID-19 položaj novinara u Bosni i Hercegovini i ograničavanje novinarskih prava i sloboda dodatno su se usložnili. Postojeći problemi, s cenzurom i autocenzurom, pritiscima na novinare, radnim uslovima i položajem novinara, u vrlo kratkom periodu postaju još izraženiji i opasniji.

Novinari su se brzo našli u rascjepu između dodatne obaveze da na vrijeme saznaju i dobiju informacije o svim aspektima pandemije, kako bi što kvalitetnije informirali građane, i raznih restrikcija, pritisaka i ugrožavanja radnih mjesta.

95 <https://www.media.ba/bs/magazin-novinarstvo/bih-na-birou-vise-od-hiljadu-diplomiranih-novinaru>

Mjere koje donose mnoge države na svijetu imaju za cilj zaštitu stanovništva, ali neizbježno utječu i na prava i slobode građana i novinara. Donesene su različite mjere, odluke, uredbe i naredbe, koje su znatno utjecale na rad novinara. Neke odluke bile su vrlo diskutabilne, jer su ograničavale pravo na slobodu izražavanja i pravo na slobodan rad novinara.⁹⁶ Pojedine nadležne institucije ekskluzivne informacije dostavljale su samo probranim medijima.⁹⁷

Također, da bi se spriječilo širenje virusa, entitetski i kantonalni krizni štabovi i entitetske vlade organizirale su pres-konferencije bez novinara, s unaprijed pripremljenim pitanjima, što je nadležnim dalo priliku da izbjegnu kritike ili da optužuju novinare za navodno pogrešno izvještavanje. Međutim, upravo su ta "pogrešna" izvještavanja najčešće donosila bitne informacije o zloupotrebi javnog novca kroz javne nabavke u toku pandemije, što vlastima nikako nije odgovaralo.⁹⁸

Zvaničnici su nerijetko izbjegavali odgovarati na kritička pitanja, a u nekim slučajevima čak su tužilaštvu podnosili zahtjev za hitno pokretanje istrage kako bi se ispitali neobjektivni i krivi navodi u medijima.⁹⁹ Više od 83% novinara u Bosni i Hercegovini smatra da krizni štabovi nisu omogućili objektivno i sveobuhvatno informiranje građana. To je rezultat ankete Udruženja/udruge "BH novinari" koja je provedena na uzorku od 102 novinara iz cijele BiH o temi pristupa javnim informacijama u vezi s bolešću COVID-19.¹⁰⁰ Taj podatak pokazuje koliko se pogoršao odnos vlasti prema medijima i slobodi pristupa informacijama.

Pandemija korona virusa prouzrokovala je i znatan pad prihoda od marketinga u medijima. To je svakako velik finansijski pritisak na medije, međutim,

96 <https://detektor.ba/2020/04/07/prosirene-ovlasti-za-cenzurisanje-i-kaznjavanje-medija-i-gradjana-u-rs-u-tokom-pandemije/>

97 <https://bhnovinari.ba/bs/2020/03/31/bh-novinari-javni-poziv-kriznim-stabovima-federacije-bih-i-kantona-sarajevo/>

98 Novinarka portala Fokus.ba Semira Degirmendžić otkrila je aferu o uvozu 80 neupotrebljivih respiratora iz Kine u Bosnu Hercegovinu preko kompanije "FH Srebrena malina" d.o.o., koji su koštali 10,5 miliona KM. <https://www.fokus.ba/vijesti/bih/poljoprivredno-gazdinstvo-dobilo-posao-od-105-miliona-maraka-za-nabavku-respiratora/1753735/>

99 Direktor Federalne uprave civilne zaštite, kao jedan od najznačajnijih državnih predstavnika u borbi protiv pandemije, podnio je Kantonalnom tužilaštvu u Sarajevu zahtjev za hitno pokretanje istrage kako bi se ispitali neobjektivni i krivi navodi u medijima. <https://bhnovinari.ba/bs/2020/04/30/bh-novinari-javni-protest-fahrudinu-solaku-direktoru-federalne-uprave-civilne-zastite/>

100 https://bhnovinari.ba/wp-content/uploads/2020/06/Anketa-BH-novinara-Pristup-javnim-informacijama-u-vezi-sa-COVID-19-BHS_compressed.pdf

nerijetko se pandemija koristi i kao opravdanje za davanje otkaza novinarima i prije nego što se pokuša naći način da se sačuvaju radna mjesta.

Najznačajniji događaj u bh. medijskoj zajednici u vrijeme pandemije bio je proglašenje tehnološkim viškom više od 15 novinara i medijskih radnika iz dnevnih novina Oslobođenje i TV-kuće O kanal.¹⁰¹ Neki od njih su u ovoj medijskoj kući proveli više decenija, a sada su preko noći ostali bez posla, s malim izgledima za nova zaposlenja u jeku pandemije. Novinarima su ponuđeni sporazumni raskidi ugovora, s kojim se gube sva moguća prava na povratak na posao. Novinarima je iz strukovnog udruženja sugerirano da ne potpisuju takve ugovore.¹⁰² U vrlo teškoj situaciji našle su se i dnevne novine Dnevni list.

“Dolazimo polako, ali sigurno u situaciju da će preživjeti samo politički podobni mediji, kao i oni koji za sitan novac budu primorani prodati svoju neovisnost”, kazao je Dario Lukić za RSE.¹⁰³

Novinarska udruženja u Bosni i Hercegovini i regionu uputila su zahtjeve vladama da pomognu medijima da ublaže posljedice krize nastale zbog pandemije korona virusa. Traže da se, pored zaštitne opreme za medijske radnike koji izvještavaju s terena, medijima dodatno pruži i finansijska podrška i olakšice, kao za sve druge djelatnosti od javnog značaja.¹⁰⁴

Bh. mediji pretrpjeli su višemilionske štete od početka pandemije. Anketa koju je provelo Udruženje “BH novinari” pokazala je da su 32 medija u BiH izgubila više od tri miliona maraka.¹⁰⁵ Iako su već nastale velike posljedice po novinarstvo i medije, s obzirom na neizvjesnost koju pandemija donosi, šteta će se tek zbrajati u skorij budućnosti.

Pandemija je donijela medijsku krizu u cijelom svijetu. Prihodi medija znatno opadaju, cenzura raste, novinari dobijaju otkaze, a pojedini mediji se gase.

Evropska unija je serijski upozoravala na pojave planskog smanjivanja slobode medija u jeku pandemije. Prvo su evropski parlamentarci već početkom februara utvrdili da se globalna zaraza korona virusom u mnogim zemljama, uključujući i neke koje su članice EU, poput Mađarske i Poljske,

101 <https://www.media.ba/bs/magazin-novinarstvo/padaju-prihodi-raste-broj-otkaza>

102 <https://www.media.ba/bs/magazin-novinarstvo/padaju-prihodi-raste-broj-otkaza>

103 <https://www.slobodnaevropa.org/a/mediji-korona-virus-poziv-pomoc/30553053.html>

104 <https://www.media.ba/bs/vijesti-i-dogadaji-vijesti/regionalna-novinarska-udruzenja-traze-finansijsku-podrsku-za-medije>

105 <https://bhnovinari.ba/bs/2020/06/29/covid-19-i-ekonske-posljedice-formirati-nezavisni-fond-za-pomoc-medijima-u-bih/>

koristi za nametanje autoritarnih metoda upravljanja državom i kontrolu nezavisnih medija i povlašćivanje režimskih novinara i medija.¹⁰⁶

Mediji se u cijelom svijetu nalaze u veoma teškoj finansijskoj situaciji, što će neminovno utjecati i na profesionalne standarde novinarstva.

Pandemija je promijenila ponašanje ljudi, njihove načine komunikacije. Sasvim je izvjesno da će imati i dalekosežne posljedice na ukupnost društvenih odnosa, koji će se posebno reflektirati na komunikaciju. Profesionalni i etički standardi novinarstva iznova se propituju u svijetu, koji se mijenja pod utjecajem pandemije. Integritet novinara i vjerodostojnost medija ponovo će se naći pod udarom nedemokratske vlasti, s jedne strane, i povećanim očekivanjima nerazvijene javnosti, s druge strane.

4. PROFESIONALNA ORGANIZIRANOST NOVINARA

4.1. Profesionalno udruživanje novinara

U Bosni i Hercegovini postoji pet novinarskih asocijacija: Udruženje/udruga BH novinari, Udruženje novinara RS-a, Udruga hrvatskih novinara, Društvo novinara BiH i Mreža novinarki u BiH. Ne postoje zvanični i precizni podaci o broju novinara u BiH, a procjenjuje se da u BiH radi između dvije i tri hiljade novinara. Većina novinara članovi su navedenih asocijacija. Društvo novinara Bosne i Hercegovine pravni je sljedbenik Udruženja novinara Bosne i Hercegovine, osnovanog 11. 10. 1945. godine.¹⁰⁷ Društvo novinara Bosne i Hercegovine je nezavisno, nepolitičko i neprofitabilno udruženje profesionalnih novinara, koje djeluje na teritoriji Bosne i Hercegovine. Društvo novinara nema česte aktivnosti u oblasti zaštite novinarskih radnih i profesionalnih prava i prepoznatljivo je uglavnom po dodjeli godišnjih nagrada uspješnim novinarima i medijima.

Do preciznih podataka o Udruzi hrvatskih novinara i Udruženju novinara RS-a teško je doći, jer ove asocijacije nisu aktivne, ne postoje lako dostupni

¹⁰⁶ <https://www.dw.com/en/eu-condemns-attacks-on-press-freedom-during-covid-19-crisis/a-53311679>

¹⁰⁷ Odlukom Skupštine Udruženja novinara BiH od 8. 2. 1994. godine preimenovano u Savez novinara Bosne i Hercegovine, da bi 6. 11. 2004. godine na Osnivačkoj skupštini preimenovano u Društvo novinara Bosne i Hercegovine.

kontakti, njihovi predstavnici nisu prisutni u javnosti.¹⁰⁸ Udruga hrvatskih novinara u BiH osnovana je 1999. godine i ima oko 180 članova, međutim, nije nikad imala zapaženo djelovanje u javnosti, a aktivnosti su joj najčešće bile fokusirane na rasprave o položaju hrvatskih medija u BiH i hrvatskog jezika. Nezavisno udruženje novinara Republike Srpske (NUN RS) je u decembru 2004. godine, zajedno s Nezavisnom unijom profesionalnih novinara BiH iz Sarajeva i Udruženjem novinara "Apel" iz Mostara osnovalo udruženje BH novinari, čije je sjedište u Sarajevu. To je bilo jedino udruženje novinara koje je okupilo novinare iz RS-a i FBiH. Nezavisno udruženje novinara Republike Srpske je, kao osnivač Udruženja/udruga "BH novinari", radilo u sastavu tog udruženja sve do kraja 2010. godine, kada su članovi NUN RS-a odlučili da se povuku iz Udruženja/udruga "BH novinari" i time uskrate legitimitet ovom udruženju. Razlog za povlačenje je, prema njihovim objašnjenjima, osuda načina rada Udruženja/udruga "BH novinari", koje nije predstavljalo interese novinara iz Republike Srpske. Kao ključni razlozi izlaska iz udruženja BHN navedeni su nepoštivanje stavova novinara iz RS-a i zajedničkih dogovora.¹⁰⁹

NUN RS se kasnije uglavnom oglašavao kritizirajući Federalnu televiziju i odnos ove televizije prema javnim ličnostima, medijima i novinarima u RS-u. Postojale su ozbiljne optužbe medijske zajednice na račun NUN RS-a da radi u korist vlasti kada su predlagali usvajanje zakona o medijima.¹¹⁰ Mnogi medijski stručnjaci, pa i novinari iz Banje Luke, upozoravali su da se tim zakonom želi zaštititi politička elita u ovo entitetu i da ne donosi korist novinarima.

Udruženje/udruga "BH novinari", kao krovno udruženje koje pokriva cijelu Bosnu i Hercegovinu, jedino je udruženje koje ima aktivnosti, programe zaštite novinara i koje ima ažurirane informacije na svom portalu. BHN je nepolitička, neprofitna organizacija osnovana 2004. godine, čiji su članovi novinari, slobodni novinari, studenti novinarstva i drugi medijski uposlenici čija je osnovna profesija novinarstvo.¹¹¹

108 U telefonskom razgovoru s članom UO Udruženja novinara RS-a potvrđeno je da ovo udruženje nema predsjednika, a kontakt Udruge hrvatskih novinara ne postoji ni na webu ni u telefonskom imeniku.

109 http://www.slobodnaevropa.org/a/nezavisno_udruzenje_rs_povlaci_se_iz_bh_novinarina/2272119.html

110 <http://www.slobodnaevropa.org/a/sta-se-krije-iza-inicijative-udruzenja-novinarina-rs/24995987.html>

111 <http://www.bhnovinari.ba/>

BHN je udruženje/udruga građana s Upravnim i Izvršnim odborom na čelu. Udruženjem upravljaju predsjednik Udruženja, potpredsjednik i sekretar, koji imaju izvršno-upravnu ulogu. Kontinuirano radi na zaštiti novinara, promoviranju slobode izražavanja, edukaciji novinara. BHN osigurava svojim članovima besplatnu pravnu i stručnu pomoć, specijalizirane edukacije, socijalne usluge i zaštitu, popuste i ostale usluge – izdavanje međunarodnih pres-kartica, osiguranje popusta za autobusni, zračni i željeznički saobraćaj, zagovaranje i lobiranje za donošenje i provedbu medijskih zakona i propisa.

Prisutno je u istraživačkim i monitoring projektima, kampanjama, promocijama, treninzima i javnim debatama. BHN objavljuje i jedino stručno glasilo – E-novinar, u kojem se objavljuju relevantni tekstovi o aktualnim dešavanjima na medijskoj sceni BiH i regiona.

Udruženje/udruga “BH novinari” i Linija za pomoć novinarima reaguju kada su ugrožena prava novinara i drugih medijskih radnika. Kada je potrebno, pozivaju policijske snage da reaguju i tužilaštvo da istraži slučajeve napada na novinare. U nekim slučajevima zahtijevaju se reakcije međunarodnih organizacija i ambasada. U sklopu udruženja BHN djeluje i Linija za pomoć novinarima, kao mehanizam u Bosni i Hercegovini za monitoring i prijavljivanje prijetnji, uznemiravanja i kršenja prava novinara u Bosni i Hercegovini. U okviru udruženja BHN djeluju novinarski klubovi, kao lokalni mehanizmi za zaštitu novinara i slobodu govora. Najaktivniji je Klub novinara Banja Luka, koji okuplja i najveći broj novinara. U ovom klubu su počeli protesti novinara u januaru 2015. godine, koji su se proširili na cijelu BiH. Imali su inicijative poput “Zaštitimo vrijeme novinara”¹¹² i inicijativu da se novinar proglasi službenim licem na poslu.¹¹³

Međutim, nisu svi novinari zadovoljni radom ovog udruženja. U intervjuima provedenim s novinarima pojedini novinari i javno optužuju Udruženje da ne pristupa objektivno i kvalitetno svim slučajevima ugrožavanja prava novinara ili napada na novinara.

U anketi provedenoj za ovo istraživanje znatan dio novinara iskazao je nezadovoljstvo radom profesionalnih udruženja novinara. Zamjerke su bile da su sva profesionalna udruženja interesne grupe koje ne štite prava novinara, da djeluju selektivno i pristrasno, da su profesionalna udruženja privatizirana i da se ne čuje dovoljno glas članstva.

112 <http://www.frontal.ba/novost/63506/postujte-radno-vrijeme-novinar-a>, pristupljeno 7. januara 2017.

113 <http://www.blic.rs/vesti/republika-srpska/klub-novinar-a-banjaluka-napad-na-novinar-a-treba-da-se-tretira-kao-napad-na-sluzbeno/w394nm0>, pristupljeno 24. januara 2017.

U provedenoj anketi 24,8% novinara iskazalo je nezadovoljstvo radom novinarskih asocijacija. To je znak da sve novinarske asocijacije trebaju razviti bolju komunikaciju s članstvom i da trebaju djelovati u koordinaciji s članovima i u skladu s potrebama članstva.

Novinarske asocijacije su bitne za zaštitu novinara u Bosni i Hercegovini, za razvijanje solidarnosti među novinarima i edukaciju, međutim, one nemaju kompetencije ni moć da sindikalno djeluju, da zaštite novinara na radnom mjestu, da organiziraju štrajkove novinara u medijima i pregovaraju s poslodavcima o kolektivnim ugovorima za novinare. Za bolji položaj novinara je, pored novinarskih asocijacija, neophodan jak medijski sindikat.

4.2. Sindikalna organiziranost novinara

Medijsku zajednicu u Bosni i Hercegovini karakterizira izuzetno loša sindikalna organiziranost. Za razliku od evropskih zemalja i zemalja u okruženju, BiH nema jedinstven medijski sindikat koji bi pregovarao o boljim uslovima novinara na nivou cijele države. Postoje odvojeni sindikati na entitetskim nivoima i u Brčko distriktu. U FBiH djeluje Sindikat grafičkih, izdavačkih i medijskih radnika Bosne i Hercegovine, a u RS-u Sindikat medija i grafičara Republike Srpske. Unutar Javnog BHRT servisa djeluju odvojeno dva sindikata i pored njih postoje sindikati entitetskih javnih emitera. Zvaničan broj novinara nije poznat, a prema neoficijelnim procjenama, u BiH radi oko 3000 novinara. Ne postoje precizni zvanični podaci o broju sindikata pri mediju, ali pretpostavlja se da svega 16% medija ima sindikat,¹¹⁴ dok većina privatnih medija nema sindikate. Ovi podaci u suprotnosti su s činjenicom da je BiH potpisnica svih konvencija koje osiguravaju slobodno sindikalno udruživanje. Pravo na udruživanje u sindikate i pravo na štrajk priznato je u članu 11 Evropske konvencije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama,¹¹⁵ koju je usvojila i Bosna i Hercegovina. Bosna i Hercegovina također je prihvatila konvencije Međunarodne organizacije rada (MOR) koje garantiraju pravo na sindikalno organiziranje i kolektivno pregovaranje. Konvencije MOR-a imaju snagu domaćeg zakonodavstva svake zemlje koja ih je ratificirala i zato su bitan oslonac sindikatima. One, između ostalog, garantiraju slobodu sindikalnog udruživanja bez prethodnog odobrenja, kolektivno pregovaranje, zaštitu sindikalnih predstavnika.

114 Izvještaj u sjeni, http://vzs.ba/images/stories/ba_word_slike_pdf/indikatori/IZVJESTAJ_U_SJENI.pdf

115 http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_BOS.pdf

Prava navedena u členu II/3 Ustava BiH¹¹⁶ direktno prate prava iz Evropske konvencije, stoga odredba iz člana II/3(i) – sloboda mirnog okupljanja i sloboda udruživanja s drugima – obuhvata i pravo na udruživanje u sindikate i pravo na štrajk. U Zakonu o zabrani diskriminacije¹¹⁷ i Zakonu o ravnopravnosti spolova BiH¹¹⁸ također se ističe posebna uloga sindikata i udruženja poslodavaca u osiguranju jednake zaštite prava na rad i uslova pri zapošljavanju i osiguranju nepostojanja direktne ili indirektno diskriminacije na osnovu spola među svojim članovima.

Na nivou države, Zakon o radu u institucijama BiH¹¹⁹ u členu 6 direktno ne navodi zabranu diskriminacije po osnovu udruživanja u sindikate, ali u članovima 3 do 5 regulira pravo uposlenika i uposlenica da se po svom slobodnom izboru organiziraju u sindikat ili se u njega učlane te zabranjuje stavljanje uposlenika/uposlenice u bilo kakav nepovoljan položaj zbog članstva u sindikatu.

Međutim, više je razloga zbog kojih se novinari ne organiziraju u sindikate. Prije svega, zbog straha od poslodavca, zbog nepoznavanja vlastitih prava, nepovjerenja u sindikate, nesolidarnosti među samim novinarima i neefektivnim inspekcijama rada. Podjele među novinarima po etničkim i ekonomskim načelima te nemogućnost profesionalnog povezivanja i solidarnosti čini novinarsku profesiju u Bosni i Hercegovini podložnom samovolji poslodavaca. Djelovanje sindikata u BiH najčešće se svodi na odbranu osnovnih radnih prava novinara, pravnu pomoć novinarima i zaštitu novinara u situacijama nezakonitog otkaza, ucjena, prijetnji, mobinga. Nerijetko su novinari članovi sindikata koji nije primarno medijski i koji okuplja zaposlene iz drugih industrija, a koje su zajedno s medijem u vlasništvu jednog pravnog lica.

Takav je slučaj s dnevnim novinama Oslobođenje, koje je u vlasništvu porodice Selimović, koja rukovodi s još niz privatnih kompanija. U takvim okolnostima ne može se očekivati nezavisnost sindikata i otvoreno i slobodno djelovanje sindikata u zaštiti prava novinara. Iskustva Sindikata grafičkih, izdavačkih i medijskih djelatnosti BiH i Sindikata medija i grafičara RS-a govore da su rad bez ikakvog ugovora s poslodavcem, zloupotreba ugovora o poslovima na određeno vrijeme, niske plaće, neredovnost isplate plaće,

116 Ustav BiH, dostupno na stranici Ustavnog suda BiH http://www.ccbh.ba/public/down/USTAV_BOSNE_I_HERCEGOVINE_bos.pdf

117 Zakon o zabrani diskriminacije (“Službeni glasnik BiH”, broj 59/09)

118 Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini (“Službeni glasnik BiH”, brojevi: 16/03 i 102/09)

119 Zakon o radu u institucijama BiH, (“Službeni glasnik”, brojevi: 26/04, 7/05, 48/05 i 60/10)

isplate dijela plaće “na ruke”, neuplaćivanje doprinosa za zdravstveno i penzijsko osiguranje, neisplaćivanje toplog obroka, regresa, naknade prijevoza i drugih naknada, neplaćen prekovremeni rad i rad praznikom – najčešći oblici kršenja prava zaposlenih u medijima.

U kapitalističkoj utrci za profitom, novinari postaju žrtve društveno neodgovornih kompanija, neuređenosti medijskog tržišta, političkih pritisaka i surove konkurencije.

Za razliku od situacije u BiH, u evropskim zemljama je izrazito visok stepen sindikalne organiziranosti novinara, a i u susjednim zemljama novinari su znatno bolje sindikalno zaštićeni. Sindikati u Evropi su proaktivni i konstantno se bore za bolji položaj novinara, ne čekajući otpuštanja i slične događaje kako bi reagirali. U Švedskoj su krajem 2015. godine prvi put slobodni novinari potpisali kolektivni ugovor s organizacijom koja zapošljava radnike. Novinari u Njemačkoj također su štrajkom 2016. godine pregovarali o usvajanju novog kolektivnog ugovora, kojim se od novinskih izdavača zahtijeva povećanje plaća za 13.000 novinara. Štrajk je organiziran u različitim regijama Njemačke.¹²⁰

Novinarski sindikati u regionu nemaju moć kao u Evropi, ali su znatno bolje organizirani nego u Bosni i Hercegovini. Sindikat novinara Srbije (SINOS) registriran je 2012. godine i ima 1476 članova.¹²¹ Sindikat novinara Hrvatske (SNH) osnovan je 1990. godine.¹²² Od oko 4000 novinara u Hrvatskoj 70% ih je učlanjeno u SNH. Iako se oba sindikata u političkom okruženju tranzicijskih zemalja susreću s dosta problema u pokušaju zaštite radnih prava novinara, ipak ostvaruju rezultate. Podružnice SINOS-a imale su presudnu ulogu u

120 Opširnije na stranici Evropske federacije novinara: <http://europeanjournalists.org/>

121 Osnovan je na inicijativu grupe novinara, uz podršku Udruženja novinara Srbije. Osnovni cilj SINOS-a jeste radnopravna i profesionalna zaštita svih zaposlenih u medijima, što podrazumijeva postojanje granskog i kolektivnih ugovora kod poslodavaca, međutim, potpisivanje kolektivnog ugovora za medije na cijeloj teritoriji Srbije nije moguće, jer medijski vlasnici ne žele da osnuju pregovarački tim, dok nadležno Ministarstvo za kulturu i medije i Ministarstvo za rad ne preduzimaju ništa da stvore uslove za početak socijalnog dijaloga koji bi definirao prava i obaveze poslodavaca i zaposlenih u medijima. Dostupno na: <http://www.sinos.rs/>

122 Kolektivnim ugovorima bila su zaštićena temeljna prava novinara i medijskih radnika, uz ostalo, dodatno plaćanje rada subotom, nedjeljom i na praznike ili slobodni dani. Definirano je i šta se sve uračunava u rad novinara – putovanje na mjesto događaja, prikupljanje činjenica, vrijeme provedeno na sjednicama, pisanje teksta, provjeravanje činjenica itd. Zaštićena su i profesionalna prava novinara, koji imaju pravo odbiti zadatak ako je on protivan njihovim uvjerenjima ili Kodeksu časti hrvatskih novinara. SNH je još 2003. godine započeo pregovore o prijedlogu nacionalnog kolektivnog ugovora za novinare i medijske radnike Hrvatske (NKU), da bi zaštitio prava zaposlenih i u malim lokalnim medijima. Kako bi se poboljšala obrazovna struktura novinara, SNH u NKU predlaže obaveznu VSS naobrazbu za mlade novinare koji ulaze u profesiju. Dostupno na: <http://www.snh.hr/>

potpisivanju kolektivnih ugovora u Radio-televiziji Vojvodine i Večernjim novostima.

Podružnica SINOS-a aktivno je učestvovala u izradi kolektivnog ugovora u medijskom javnom servisu RTS-u. SNH je postigao značajan uspjeh 1996. godine, kad je potpisano šest kolektivnih ugovora, na nivou najvećih medijskih preduzeća u državnom i privatnom vlasništvu. SNH je prvi sindikat u nekoj tranzicijskoj zemlji koji je potpisao kolektivni ugovor u medijskoj kući - Jutarnjem listu, tada u 50%-tnom vlasništvu njemačkog medijskog koncerna WAZ – Westdeutsche Allgemeine Zeitung.

Prava radnika se prije svega štite kolektivnim ugovorom, koji s poslodavcem dogovara sindikat. Moć i utjecaj sindikata utječe na uslove kolektivnog ugovora, odnosno povoljnije odredbe za novinare. Kolektivni ugovor potpisuju obje strane u pregovorima i on ima snagu zakona, zato je kolektivni ugovor najbitniji za zaštitu prava zaposlenika. Da bi se uopće došlo do kolektivnog ugovora, neophodno je da novinari osnuju i podrže medijski sindikat. Kolektivni ugovor trebao bi osigurati dostojanstvene plaće i uslove rada ali i omogućiti utjecaj na odluke rukovodstva medija i izbor rukovodstva, što bi dodatno osnažilo značaj i integritet novinara. Naprimjer, novinari u Norveškoj znaju koliku će plaću imati godinu dana unaprijed.

To su uspjeli postići zato što su 95% novinara u Norveškoj članovi Norveškog sindikata novinara.¹²³ Slogan Međunarodne federacije novinara (IFJ) – “Ne može biti slobode medija ako novinari rade u uslovima siromaštva, korupcije ili straha” – najpreciznije opisuje značaj ostvarivanja radnih prava novinara.

Međutim, u “zarobljenoj državi” urušavanje radnih prava novinara i onemogućavanje uspostavljanja medijskih sindikata je poželjno. Političkim elitama i vlasnicima medija čija su jedina motivacija profit i moć takva situacija odgovara. Prepušteni sami sebi, novinari za sada ne mogu pronaći zajednički interes niti imaju snagu da se organiziraju i odupru sistematskom obezvređivanju svoje profesije.

123 (Sindikat novinara Hrvatske, Međunarodna federacija novinara, Europska komisija) Osnove sindikalizma za novinare u tranzicijskim zemljama, Zagreb, 2005. Dostupno na <http://www.snh.hr/index.php?jezik=hr&idMenu=2>

5. PRIKAZ REZULTATA ISTRAŽIVANJA (ANKETA)

Radi dobijanja što objektivnijih rezultata, za potrebe ove knjige provedena je anketa, koja je trebala dati odgovore novinara na pitanja da li su prava i slobode novinara u Bosni i Hercegovini ugrožena i u kojoj se mjeri krše ta prava. Cilj ankete bio je i istraživanje i definiranje društvenog i ekonomskog položaja novinara, radnih uslova, organiziranosti novinara, povjerenja u novinarska udruženja i sindikate, provedbe zakona, postojanja cenzure i političkih pritisaka, percepcije novinara o svojoj profesiji. Istraživački uzorak ankete čini 80 novinara iz javnih i privatnih medija, radija, televizije, štampe i online medija iz Sarajeva, Banje Luke, Prijedora, Doboja, Bihaća, Zenice, Goražda, Mostara, Sanskog Mosta, Brčkog i Tuzle.

Anketa je urađena u elektronskoj formi, sadrži 22 pitanja i prosljeđena je putem e-maila i društvenih mreža novinarima iz navedenih gradova. Ispitanici su mogli obilježiti ponuđene odgovore, ali su imali i mogućnost dodatnog pojašnjenja uz svaki odgovor. Zbog osjetljivih pitanja ispitanicima je ponuđeno da odgovore anonimno.

Bitno je istaći da je anketa poslana na više od 400 adresa novinara i novinarki, s ciljem pokrivanja što većeg broja medija i gradova u Bosni i Hercegovini. Postotak odgovora na istraživanje koje se direktno bavi novinarskom profesijom (80 odgovora) ukazuje na apatiju i nezainteresiranost novinara da se aktivno bave svojom profesijom, odnosno da doprinesu istraživanju o novinarskoj profesiji.

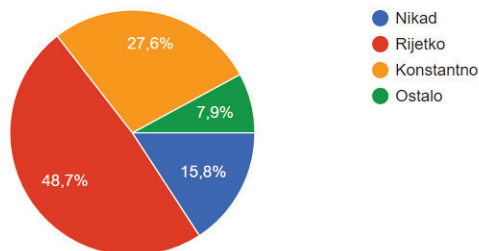
Također, s obzirom na to da anketa sadrži pitanja o uslovima rada, političkim i ekonomskim utjecajima na medije, odnosima vlasnika medija i političkih elita, nizak postotak odgovora može biti indikator prisustva autocenzure i straha kod novinara da uopće govore o svom profesionalnom i radnom položaju.

U anketi je učestvovalo 53,9% novinara, 30,3% urednika te 11,8% medijskih djelatnika, tonaca, snimatelja, fotoreportera. 56,6% ispitanika ima više od deset godina radnog staža, 14,5% ima između pet i deset godina radnog staža, 14,5% do 5 godina, a 9,2% ih je bez radnog staža, odnosno mladih novinara koji su se tek počeli baviti novinarskim poslom. 44,7% ispitanika je ženskog, a 55,3% je muškog spola.

Odgovori novinara u anketi nisu optimistični i pokazuju veliko nezadovoljstvo novinara uslovima u kojima rade, te potvrđuju sve ranije navedene pritiske i negativne posljedice ekonomskih i političkih pritisaka i klijentelizma u medijima.

Da li ste se kroz svoj profesionalni rad suočavali s cenzurom i/ili autocenzurom u mediju?

(76 odgovora)

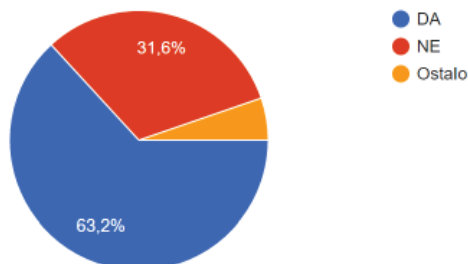
Grafikon br. 1.
Cenzura i autocenzura u medijima

Na pitanje Da li ste se kroz svoj profesionalni rad suočavali s cenzurom i/ili autocenzurom? odgovori ispitanika su sljedeći: 48,7% ispitanika odgovorilo je da je rijetko doživljavalo cenzuru i autocenzuru; 27,6% ispitanika konstantno se suočava s cenzurom i autocenzurom, dok 15,8% tvrdi da nikad nije doživjelo pritiske u vidu cenzure i autocenzure. Ovi rezultati pokazuju visok postotak ispitanika koji rade u uslovima cenzure i autocenzure i potvrđuju rezultate drugih istraživanja spomenutih u prethodnim poglavljima. Uzroci cenzure i autocenzure prije svega se mogu tražiti u odnosima vlasnika medija i političkih i ekonomskih centara moći, što utječe na uredničku politiku medija i slobodu izvještavanja novinara.

Grafikon br. 2.
Pritisci, prijetnje i napadi na novinare

Da li ste se suočavali s pritiscima, napadima ili prijetnjama?

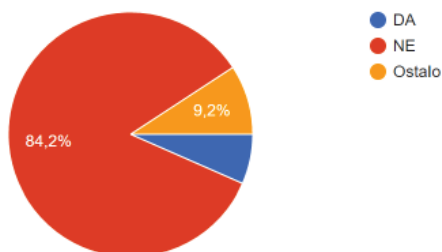
(76 odgovora)

Cilj ovog pitanja bio je da se utvrdi učestalost prijetnji i napada na novinare i medijske uposlenike. Čak 63,2% ispitanika odgovorilo je da se kroz svoj profesionalni rad suočilo s pritiscima, prijetnjama i napadima. 31,6% ispitanika tvrdilo je da nije doživjelo pritiske, napade i prijetnje. Ovi podaci prije svega upućuju na lošu institucionalnu zaštićenost novinara i potrebu da se sigurnost novinara podigne na viši nivo.

Da li pravosuđe adekvatno reaguje u slučaju napada na novinare?

(76 odgovora)

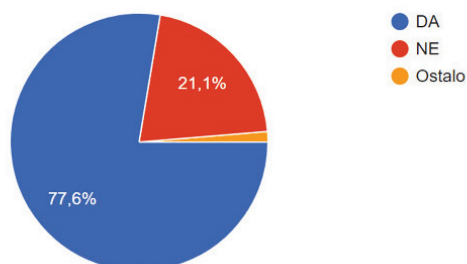

Grafikon br. 3.
Pravosudna zaštita novinara

84,2% ispitanika odgovorilo je da pravosuđe ne reagira adekvatno u slučaju napada na novinare. Nepovjerenje novinara u pravosuđe može imati izrazito loše posljedice po slobodu govora i medija i proces demokratizacije društva. Ovaj podatak može ukazivati na postojanje političkog klijentelizma u pravosuđu, kao i na nerazumijevanje važnosti slobode govora i javnog interesa kod sudija i tužilaca.

Da li ste se suočavali sa sprečavanjem pristupa informacijama ili prisustva određenim događajima?

(76 odgovora)

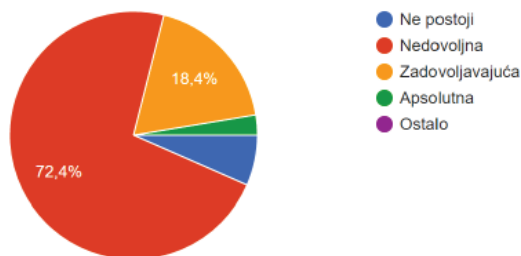

Grafikon br. 4.
Pristup informacijama

Cilj ovog pitanja bio je da se sazna u kojoj se mjeri provodi Zakon o slobodi pristupa informacijama (ZOSPI) i koliko su državne institucije transparentne kada je u pitanju ustupanje informacija od javnog značaja. 77,6% ispitanika odgovorilo je da se suočilo sa sprečavanjem pristupa informacijama, dok je 21,1% odgovorilo da nije imalo takvo iskustvo. S obzirom na to da ZOSPI postoji još od 2000. godine, porazna je činjenica da je ovoliki postotak ispitanika imao negativna iskustva u dobijanju informacija. To ukazuje na veliku neodgovornost i netransparentnost državnih institucija i javnih kompanija i potrebu za uvođenjem sankcija za nedostavljanje informacija, što je zakonom propisano.

Kako ocjenjujete slobodu govora i slobodu medija u BiH?

(76 odgovora)

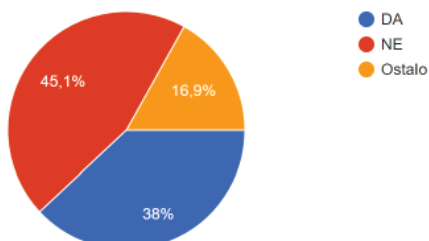

*Grafikon br. 5.
Sloboda govora
i sloboda
medija*

Na pitanje Kako ocjenjujete slobodu govora i slobodu medija u BiH? 72,4% ispitanika odgovorilo je da je ona nedovoljna, dok je 18,4% odgovorilo da je zadovoljavajuća. Na ugrožavanje slobode govora u našoj zemlji upozorile su i sve relevantne svjetske organizacije. Politički pritisci i napadi na novinare su sve brutalniji, pogotovo u vrijeme predizbornih kampanja. Usvojeni zakoni, propisi i deklaracije o slobodi govora očigledno se ne provode u dovoljnoj mjeri.

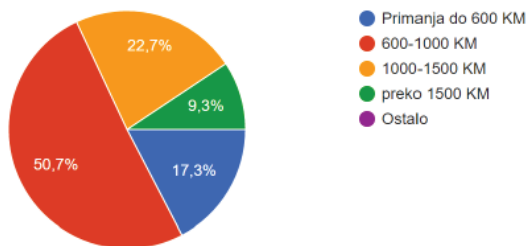
Grafikon br. 6.
Utjecaj
klijentelizma
u medijima na
profesionalni
rad novinara

Da li smijete objaviti medijski sadržaj koji problematizira kompaniju, političku stranku itd. koji su u dobrom odnosu sa vlasnikom medija u kojem radite? (71 odgovor)

Cilj ovog pitanja jeste da pokaže koliko su novinari svjesni klijentelizma u medijima i koliko odnosi vlasnika medija i političkih i ekonomskih centara moći utječe na njihov profesionalan rad. 38% ispitanika odgovorilo je da smije, a 45,1% da ne smije objaviti medijski sadržaj koji problematizira kompaniju ili političku stranku koja je u dobrim odnosima s vlasnikom medija, što jasno ukazuje na zarobljenost novinarske profesije i novinarskih standarda klijentelističkim odnosima vlasnika medija i politike, odnosno ekonomskih moćnika.

Prosječni iznos plaće/honorara (75 odgovora)

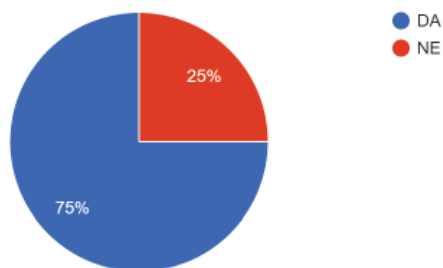
Grafikon br. 7.
Novinarska
primanja

Na pitanje o prosječnom iznosu plaće novinara 50,7% ispitanika odgovorilo je da ima primanja između 600 do 1000 KM. 22,7% odgovorilo je da ima plaću između 1000 i 1500 KM, 17,3% ima primanja do 600 KM, a 9,3% ima primanja preko 1500 KM. Ovi odgovori ukazuju na velike razlike u primanjima novinara ali i generalnu ocjenu da su u većini slučajeva novinari loše plaćeni. Niska primanja stvaraju nezadovoljnog novinara, što se odražava i na njegov profesionalan rad i kvalitet novinarstva uopće.

*Grafikon br. 8.
Zdravstveno
i penzijsko
osiguranje
novinara*

Da li ste prijavljeni u poreznoj evidenciji, odnosno u zavode penzijskog i zdravstvenog osiguranja?

(76 odgovora)

Cilj ovog pitanja bio je da se utvrdi koliko je ispitanika prijavljeno na poslu i koliko ih ostvaruje penzijsko i zdravstveno osiguranje. Na ovo pitanje 75% ispitanika odgovorilo je da je prijavljeno u poreznoj evidenciji, a 25% ispitanika dalo je negativne odgovore. Neprijavlivanje novinara i rad bez ugovora jedan je od najčešćih slučajeva kršenja radnih prava novinara. Međutim, zbog hiperprodukcije novinara, sve manjeg tržišta i nepostojanja jakog medijskog sindikata, mnogi novinari, pogotovo mladi, pristaju na ovakve uslove rada, kako bi stekli radno iskustvo i stvorili prilike za bolje poslove.

Da li radite prekovremeno i da li vam je plaćen prekovremeni rad?

(75 odgovora)

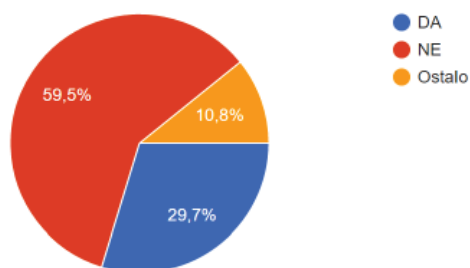
Grafikon br. 9.
Pekovremeni rad novinara

Na pitanje Da li radite prekovremeno i da li Vam je plaćen prekovremeni rad? 60% ispitanika odgovorilo je da radi prekovremeno, ali da za to nije plaćeno, dok je 24% ispitanika odgovorilo da ne radi prekovremeno. Uz male plaće, rad na crno i nepovoljne ugovore, prekovremeni rad predstavlja najčešći slučaj kršenja radnih prava novinara.

Grafikon br. 10.
Kolektivni ugovor u medijima

Da li u vašem mediju postoji kolektivni ugovor?

(74 odgovora)

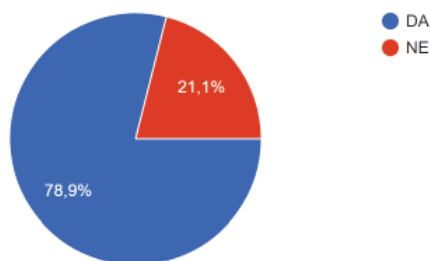

Kolektivni ugovor ključan je dokument za zaštitu radnih prava novinara. Na pitanje Da li u vašem mediju postoji kolektivni ugovor? 59,5% ispitanika odgovorilo je da ne postoji, dok je 29,7% ispitanika odgovorilo da postoji kolektivni ugovor u mediju u kojem rade. Veliki postotak novinara čija radna

prava nisu zaštićena kolektivnim ugovorom ukazuje na potrebu osnivanja sindikata pri mediju i potrebu za jednim jakim novinarskim sindikatom, koji bi se kod poslodavaca zalagao za potpisivanje kolektivnog ugovora kojim bi se precizno uredio odnos između poslodavca i uposlenika.

Da li postoje pravilnici ili neki drugi akti u kojima se precizira šta je Vaš posao?

(76 odgovora)

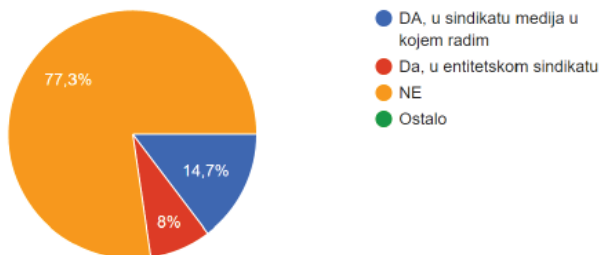

Grafikon br. 11.
Uredničke smjernice i pravilnici o poslu

Na pitanje Da li postoje pravilnici ili neki drugi akti u kojima se precizira Vaš posao? 78,9% ispitanika odgovorilo je da takvi akti postoje u medijima, dok je 21,1% dalo negativan odgovor. Urednička pravila, kodeksi za novinare i različite smjernice za rad trebali bi imati svi mediji. Nepostojanje ovih pravila u određenim medijima ukazuje na neodgovoran odnos prema novinarskim standardima i uposlenicima.

Grafikon br. 12.
Članstvo u medijskim sindikatima

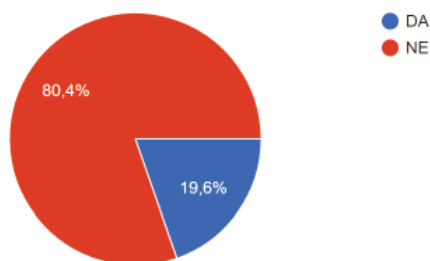
Da li ste član medijskog sindikata? (75 odgovora)

Postojanje medijskih sindikata neophodno je ukoliko novinari žele zaštititi svoja radna prava. Čak 77,3% ispitanika odgovorilo je da nisu članovi medijskog sindikata. 14,7% ispitanika članovi su sindikata pri mediju, a 8% ispitanika članovi su entitetskog sindikata. Malen postotak članova medijskih sindikata ukazuje na razjedinjenost novinara, nedovoljno poznavanje svojih radnih prava i nedostatak volje da se izbere za svoja prava.

Da li ste zadovoljni radom Vaše sindikalne organizacije?

(56 odgovora)

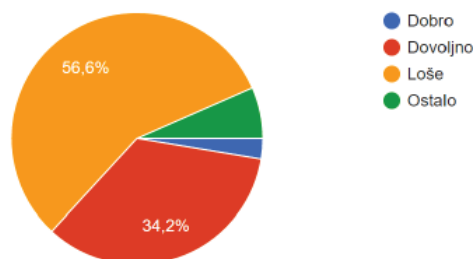
Grafikon br. 13.
Ugled medijskih
sindikata

Na pitanje Da li ste zadovoljni radom Vaše sindikalne organizacije? 80,4% ispitanika odgovorilo je negativno, dok je 19,6% odgovorilo da je zadovoljno radom sindikalne organizacije. Veliko nezadovoljstvo novinara sindikalnim organizacijama može ukazivati na formalno postojanje medijskih sindikata pri medijima koji ne štite radna prava novinara, nedovoljnu aktivnost postojećih sindikata i povezanost s vlasnicima medija.

Grafikon br. 14.
Poznavanje
radnih i
profesionalnih
prava

U kojoj mjeri novinari poznaju svoja radna i profesionalna prava?

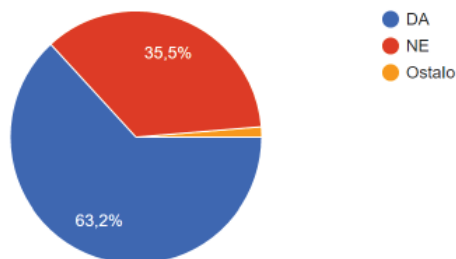
(76 odgovora)

Na pitanje U kojoj mjeri novinari poznaju svoja radna i profesionalna prava? 56,6% ispitanika odgovorilo je da loše poznaje svoja prava, a 34,2% odgovorilo je da dovoljno poznaje svoja prava. Bez nepoznavanja svojih prava novinari se neće moći zauzeti za bolji položaj i kvalitetnije uslove rada. Edukacija ali i volja novinara da poznaju svoja prava preduslov su za stvaranje povoljnijih uslova za novinare i vraćanje dostojanstva novinarskoj profesiji.

Da li ste član profesionalnog udruženja novinara?

(76 odgovora)

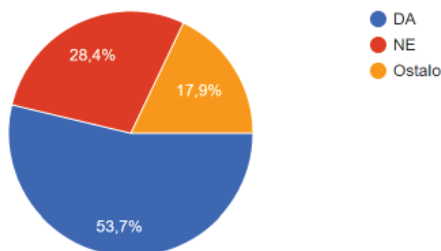
*Grafikon br. 15.
Članstvo u
profesionalnim
asocijacijama
novinara*

Cilj ovog pitanja bio je da pokaže da li su novinari članovi profesionalnog udruženja novinara i da li na taj način pokazuju privrženost profesiji koju obavljaju. 63,2% ispitanika odgovorilo je da su članovi profesionalnog udruženja novinara, 35,5% njih odgovorilo je negativno.

*Grafikon br. 16.
Ugled
profesionalnih
asocijacija
novinara*

Da li ste zadovoljni radom profesionalnog udruženja?

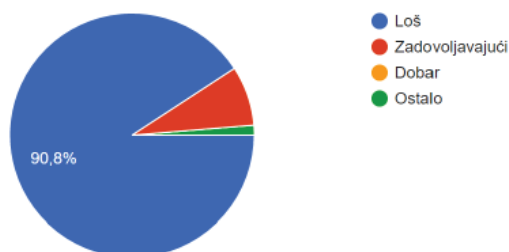
(67 odgovora)

Na pitanje Da li ste zadovoljni radom profesionalnog udruženja novinara? 53,7% ispitanika odgovorilo je potvrdno, dok je 28,4% ispitanika odgovorilo da nije zadovoljno radom profesionalnog udruženja novinara. Na pitanje zašto nisu zadovoljni radom profesionalnog udruženja novinara ispitanici su odgovarali da bi udruženja novinara trebala prozivati novinare i urednike koji sramote profesiju, da je loš nivo koordinacije i komunikacije između organizacije i članova, da djeluju selektivno i da reakcije saopćenjima ne daju rezultate.

Ovi odgovori ne moraju nužno značiti da profesionalna udruženja novinara ne obavljaju kvalitetno svoje aktivnosti, ali ukazuju na potrebu za kvalitetnijom komunikacijom između udruženja novinara s članstvom i potencijalnim članovima i veću uključenost novinara u aktivnosti i rad novinarskih asocijacija.

Kako ocjenjujete društveni status novinara? (76 odgovora)

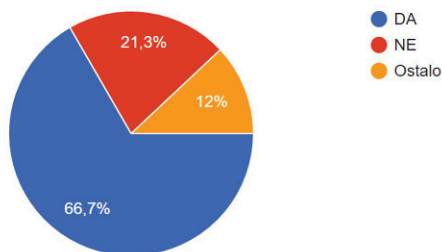
Grafikon br. 17.
Društveni
status novinara

Namjera ovog pitanja jeste da se utvrdi stav novinara o svom društvenom statusu i percepciju novinarske profesije kod samih novinara. 90,8% ispitanika odgovorilo je da je društveni status novinara loš, dok je svega 8,4% ispitanika odgovorilo da je društveni status zadovoljavajući. Ovakav izražen negativan stav ispitanika prema svom društvenom statusu potvrđuje sve ranije spomenute činjenice vezane za loš socio-ekonomski položaj novinara i ukazuje na hitnu potrebu za poboljšanjem medijskih politika, profesionalnih i radnih uslova novinara te zaštitom profesionalnih standarda u novinarstvu.

*Grafikon br. 18.
Odnos novinara
prema svojoj
profesiji*

Ukoliko bi Vam se pružila prilika, da li biste napustili novinarsku profesiju?

(75 odgovora)

Cilj ovog pitanja bio je generalna procjena odnosa novinara prema novinarskoj profesiji i (ne)zadovoljstva profesijom. Na pitanje Ukoliko bi Vam se pružila prilika, da li biste napustili novinarsku profesiju? 66,7% novinara odgovorilo je potvrdno, a 21,3% ispitanika odgovorilo je da ne bi napustilo profesiju. Podatak da bi ovako velik postotak ispitanika napustio profesiju je porazan. Ukazuje na ozbiljnost novinarske krize i posljedice dugogodišnjih pritisaka na novinarstvo te neophodnost da se započnu temeljite promjene na medijskoj sceni, od usvajanja novih zakona do uspostavljanja medijske strategije na državnom nivou i uspostavljanja medijskih sindikata.

6. ZAVRŠNA RAZMATRANJA

Na osnovu iznesenih primjera i činjenica, novinarska profesija u Bosni i Hercegovini opterećena je mnogobrojnim problemima i već dugo se nalazi u ozbiljnoj krizi. Nije samostalna u odnosu na politiku, zavisi od finansijske pomoći političkih stranaka i robuje volji i željama vlasnika medija i političkih oligarhija. Vrhunac nemara političkih predstavnika u BiH prema medijima ogleda se u probijanju posljednjeg roka za digitalizaciju medija i odnosu prema javnom servisu, koji se nalazi pred gašenjem.

Urednička nezavisnost ne postoji u javnim medijima, u kojima se na odgovorne funkcije, menadžment, upravne odbore i uredničke funkcije postavljaju politički podobni pojedinci, umjesto profesionalaca i eksperata iz tih oblasti, dok u privatnim medijima urednička politika zavisi od odnosa vlasnika medija i političkih i ekonomskih centara moći. U ovakvoj situaciji profitiraju vlasnici medija i vlasti, a gubitnici su novinari, profesionalni standardi, novinarska prava i slobode.

Vlasnici medija u Bosni i Hercegovini uglavnom su bogati pojedinci čiji se kapital mjeri milionima konvertibilnih maraka. S druge strane, novinari rade u teškim uslovima, njihov rad i dostojanstvo su obezvrjeđeni i pod konstantnom su prijetnjom od gubitka posla ukoliko se ne povinuju volji vlasnika medija ili političkih elita. BiH je formalno usvojila zakone i propise koji garantiraju slobodu govora i prava novinara, ali se oni ne poštuju i provode se na način da se zaštite političke elite. Novinari nisu kvalitetno institucionalno zaštićeni, a nepodobni mediji kažnjavaju se drastičnim kaznama za klevetu, ne daju im se informacije ili im se ograničava pristup velikim oglašivačima. Zbog svih navedenih problema u BiH ne postoji pluralizam informacija i nikad u potpunosti nije ostvarena sloboda govora, uprkos činjenici da u BiH postoji veliki broj medija.

Za urušavanje integriteta i dostojanstva novinarske profesije odgovorni su i sami novinari. Novinari u Bosni i Hercegovini boje se da se organiziraju u sindikate, izvještavaju o problemima novinara, te ne postoji solidarnost među novinarima i zajedničko zalaganje za profesionalne principe i vlastita prava. Također, u pojedinim medijima, poput RTRS-a, uopće se ne postavlja pitanje zaštite integriteta novinarstva, novinarske objektivnosti i fer izvještavanja. Na ovoj televiziji ciljevi vladajuće stranke predstavljaju objektivnost koja se ne dovodi u sumnju, što podsjeća na izvještavanje medija u totalitarnim režimima, u kojima se odluke vlasti ne kritiziraju.

Višegodišnje ignoriranje nadležnih institucija i profesionalnih organizacija, kao i cjelokupne akademske zajednice, na ovakve medijske prakse omogućava da takvo izvještavanje postaje legitimno i prihvatljivo i ohrabruje političke elite da po istom receptu osnivaju medije ili vrše pritisak na postojeće. Posljedice su katastrofalne za novinarsku profesiju, javni interes, slobodu govora i demokratske procese u BiH. Podatak iz anketnog upitnika da bi 66,7% novinara napustilo novinarsku profesiju da ima priliku najbolje pokazuje u kakvoj se krizi nalazi novinarska profesija. Ukoliko se hitno ne počne s izradom ozbiljne medijske strategije, stagnacija i daljnje urušavanje medija u BiH u ovakvim društvenim i političkim okolnostima je neminovno.

Da bi se spriječila daljnja degradacija novinarske profesije i medija, potreban je širi društveni angažman. Porazna je činjenica da, osim medijskih i strukovnih organizacija, nijedna druga nevladina organizacija, od njih 10.000, koliko se procjenjuje da ih ima u BiH, nije reagirala na višegodišnje pritiske na javni servis ali i na druge medije i novinare. Novinarska udruženja i medijske organizacije nezaobilazni su u procesu ozdravljenja medijske scene, ali neophodno je da se i akademska zajednica i civilno društvo uključe u poboljšanje medijskih politika i očuvanje novinarske profesije.

Neophodno je uspostaviti medijske strategije na državnom nivou, u čiju bi izradu bili uključeni predstavnici vlasti, organizacije civilnog društva, medijske organizacije, akademska zajednica i stručnjaci iz oblasti medija. Medijski zakonski okvir potrebno je upotpuniti zakonima o transparentnosti vlasništva nad medijima i oglašavanju kako bi se finansiranje medija i tokovi novca učinili transparentnim i kako bi se omogućio uvid u istinske vlasnike medija, što je ključno za javni interes. Regulirati online medije moguće je na način da se portali registriraju i imaju impresum. Neophodno je usvojiti mehanizme za transparentno finansiranje medija iz budžeta i donijeti jasne procedure za dodjelu budžetskih sredstava koji će zadovoljavati javni interes, a ne interes političkih oligarhija.

Radi sprečavanja direktnog političkog utjecaja na medije potrebno je usvojiti zakon o građanskoj participaciji, kojim bi se zakonski definirale javne rasprave i uključenost stručne javnosti u imenovanje menadžmenta i rukovodstva javnih medija i institucija bitnih za medijsku zajednicu. Osim usvajanja ovih zakona, bitno je obezbijediti monitoring provođenja medijskih zakona, stvoriti mehanizme za sprečavanje klijentelističkih praksi u medijima, dopuniti zakone sankcijama za političke pritiske te zakonski definirati odabir članova u radne grupe za izradu nacрта zakona na način da postoje jasni kriteriji za odabir članova, koji ne bi smjeli biti pod utjecajem političkih stranaka.

Također, rješavanje naplate RTV-takse i osnaživanje javnog servisa, kao jednog od stubova slobodnog i demokratskog društva, trebalo bi biti jedan od hitnih prioriteta. Za vraćanje istraživačkog novinarstva u medije i stvaranja pluralizma informacija najbolji model je, po uzoru na evropske zemlje, osnivanje fonda za finansiranje neprofitnih medija, medijskih i novinarskih projekata, od viška novca koji ostvari Regulatorna agencija za komunikacije. Razvijanje medijske pismenosti, kao instrumenta za kritičko vrednovanje medijskih sadržaja, zaštite od manipulacije i aktivno građansko učešće u društvu, također bi trebalo biti jedan od ključnih zadataka državnih institucija, profesionalnih asocijacija i organizacija.

Medijska zajednica trebala bi biti dosljedna u zahtjevima za uspostavljanje kvalitetnije institucionalne zaštite radnih i profesionalnih prava novinara te procesuiranju napada na novinare i prijetnji novinarima. U tom smislu pohvalna je inicijativa Kluba novinara Banja Luka upućena nadležnom ministarstvu da se novinar tretira kao službena osoba u obavljanju profesionalnih zadataka.

Na kraju, novinarska profesija zavisi i od volje i želje samih novinara da mijenjaju odnos prema sebi, kolegama i profesiji. Međusobno podržavanje i udruživanje u sindikate, zajednička podrška i zaštita kolega, podizanje etičkih i profesionalnih standarda te konstantne edukacije trebali bi biti stalna praksa samih novinara s ciljem jačanja novinarske profesije. Bez novinarske solidarnosti i hrabrosti, sve medijske strategije i zakoni neće imati nikakvu vrijednost.

Literatura

1. Bal, F., Moć medija, Beograd, Clio, 1997.
2. Bašić, H., Petković, S., Jusić, T., Vlasništvo nad medijima i njegov utjecaj na nezavisnost i pluralizam medija: Izvještaj za Bosnu i Hercegovinu i regionalni pregled za zemlje jugoistočne Evrope i zemlje članice EU iz centralne i istočne Evrope, Sarajevo, Mediacentar, 2004.
3. Bertrand, C. J., Deontologija medija, Zagreb, Sveučilišna knjižara, 2007.
4. Breton, F., Izmanipulisana reč, Beograd, Clio, 2000.
5. Chomsky, Noam, Kontrola medija, Beograd, Beoknjiga, 2009.
6. Goati, V., Političke partije i partijski sistemi, Podgorica, Studio Mouse, 2008.
7. Green-Pedersen, Stubager, The Political Conditionality of Mass Media Influence: When Do Parties Follow Mass Media Attention?, British Journal of Political Science, Cambridge University Press, 2010.
8. Hallin C., Daniel, Papathanassopoulos, Stylianos, Political Clientelism and the Media: Southern Europe and Latin America in Comparative Perspective, Media, Culture & Society, 2002.
9. Hallin, C. D., Mancini, P., Comparing Media Systems – Three Models of Media and Politics, Cambridge University Press, 2004.
10. Herman, E., McChesney, R., Globalni mediji, Beograd, Clio, 2004.
11. Ivančić, V., Zašto ne pišem i drugi eseji, Beograd, Fabrika knjiga, 2010.
12. Keane, J., Mediji i demokratija, Beograd, Filip Višnjić, 1995.
13. Kornić, D., Etika Informisanja, Beograd, Biblioteka Multimedia, 1999.
14. Kunczik, M., Zipfel, A., Uvod u znanost o medijima i komunikologiju, Zagreb, Friedrich Ebert, 2006.
15. Lorimer, R., Masovne komunikacije, Beograd, Clio, 1998.
16. Macovei, M., Sloboda izražavanja, vodič za implementaciju člana 10. Evropske konvencije o ljudskim pravima, Vijeće Evrope, Sarajevo, 2002.
17. Malović, S., Mediji i društvo, Zagreb, ICEJ i Sveučilišna knjižara, 2007.

18. McChesney, R. W., Bogati mediji, siromašna demokratija, komunikacijske politike u mutnim vremenima, Sarajevo, Šahinpašić, 2008.
19. McChesney, R., The Political Economy of Media, enduring issues, emerging dilemmas, Monthly Review Press, New York, 2008.
20. McNair, B., Uvod u političku komunikaciju, Beograd, Clio, 2011.
21. McNair, B., Journalism and Democracy, London and New York, Routledge, 2000.
22. Milinković, B., Medijske slobode: prava i ograničenja, Beograd, Medija centar, 1996.
23. Milton, F., Kapitalizam i sloboda, Nakladni zavod Globus, Školska knjiga, Zagreb, 1992.
24. Osmančević, E., Demokratskiost www-komuniciranja, Sarajevo, Friedrich-Ebert-Stiftung, 2009.
25. Reeves, R., What the people know, freedom and the press, Cambridge, mass: Harvard university press, 1998.
26. Turčilo, L., Zaradi pa vladaj: Politika-medij-biznis u globalnom društvu i u BiH, Sarajevo, Vlastita naklada, 2011.
27. Vreg, F., Demokratsko komuniciranje, Sarajevo, NUB i FPN, 1991.

Publikacije

1. Ćendić, K., Kleveta online u Federaciji Bosne i Hercegovine, Internews in Bosnia and Herzegovina, Sarajevo, 2014.
2. Gengo, A., Bešlić, E., Vukojević, B., Transparentnost vlasništva nad online medijima u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, Internews in Bosnia and Herzegovina, 2014.
3. Hodžić, S., Vraćanje javnog interesa u finansijske odnose između javnog sektora i medija, Fondacija Mediacentar, 2016.
4. Hodžić, S., Finansijske veze između medija i države u Bosni i Hercegovini: Sve ovisniji i poslušniji mediji, Media Observatory, Sarajevo, 2015.

5. Hodžić, S., Pod pritiskom: Izvještaj o stanju medijskih sloboda u Bosni i Hercegovini, Mediacentar, Sarajevo, 2010.
6. Hopkin, Jonathan, Clientelism and party politics, In: Katz, Richard S. and Crotty, William J., (eds.) Handbook of Party Politics, London, Sage, 2006.
7. Izvještaj u sjeni za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo, Vijeće za štampu u Bosni i Hercegovini, Udruženje/udruga "BH novinari", 2012.
8. Jusić, T., Džihana, A., Razjedinjeni propadaju, Sarajevo, Mediacentar, 2008.
9. Kenyon, Andrew T., What Conversation? Free Speech And Defamation Law, The Modern Law Review vol 73, no. 5 (2010): 697-720.
10. Labor Relations and Media; Kišinjev, South East European Network for Professionalization of the Media, Centrul Independent de Jurnalism, 2008.
11. Matić, J., Valić-Nedeljković, D., Petković, B., Značaj medijskog integriteta: vraćanje medija i novinarstva u službu javnosti, Novosadska novinarska škola, Novi Sad, 2014.
12. Podumljak, M., Clientelism Index 2015 – Media Measuring media Realities, Zagreb, Partnership for Social Development, 2015.
13. Ryfe, M. D., Can journalism survive, An Inside Look at American Newsrooms, Cambridge, Polity press, 2012.
14. Swanson, D., Mancini, P., Politics, Media and Modern Democracy, Westport, Praeger, 1996.
15. Topić, T., Mijatović, D., Blagovčanin, S., Halilović, M., Zukić, A., Katana, G., Šušak, V., Labus, M., Milojević, M., Bosna i Hercegovina 2008: uloga i stanje medija, Transparency International BiH, Fondacija Friedrich-Ebert-Stiftung, 2008.
16. Turčilo, L., Udovčić, R., Kužel, R., Ocjena političkih različitosti u medijskom izvještavanju tokom općih izbora 2014. u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, Media plan institut, 2015.
17. Udovičić, R., Radni uslovi novinara u Bosni i Hercegovini: Novinari u procjepu devastiranih medija i pravne nesigurnosti, Media plan institut, Sarajevo, 2015.

Članci

1. Defending Journalism and Labor Rights in an ever-changing Media Landscape, European Federation of Journalists, 2003.
2. Dimovski, S., Media legislation: challenge for media freedoms, 1st ed. (ebook), Skopje, Media development center, 2015.
3. Hopkin Jonathan, Conceptualizing Political Clientelism: Political Exchange and Democratic Theory, Department of Government, London School of Economics and Political Science, 2006.
4. Journalism at risk, Council of Europe, handbook, Strasbourg, 2015.
5. Jensen, R., The Collapse of Journalism, and the Journalism of Collapse, The rag blog, 2013.
6. Peruško, Z., Medijska koncentracija: izazov pluralizmu medija u Srednjoj i Istočnoj Europi, Medijska istraživanja, 2003.
7. Roniger, L., Political Clientelism, Democracy, and Market Economy, Comparative Politics, Vol. 36, No. 3, 2004.

Portali

1. www.fairpress.eu
2. www.bhnovinari.ba
3. www.vzs.ba
4. www.rak.ba
5. www.media.ba
6. <http://mediaobservatory.net/>
7. http://europa.eu/index_hr.htm
8. http://ec.europa.eu/index_hr.htm
9. <http://www.ifj.org/issues/labour-rights/>
10. <http://europeanjournalists.org/policy/labour-rights/>

Zakoni i drugi pravni akti

1. Smjernice za medije u ophođenju s policijom. Dostupno na: http://vzs.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=207&Itemid=14
2. Smjernice za policiju u ophođenju s medijima. Dostupno na: http://vzs.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=208&Itemid=13
3. Ustav Federacije Bosne i Hercegovine, "Službeni list Federacije Bosne i Hercegovine", 1/94
4. Ustav Republike Srpske, "Službeni list Republike Srpske", 21/1992
5. Zakon o Javnom radio-televizijskom servisu Bosne i Hercegovine, "Službeni list Bosne i Hercegovine", 92/05
6. Zakon o Javnom radio-televizijskom servisu Federacije Bosne i Hercegovine. Dostupno na: http://www.rtvfbih.ba/loc/template.wbsp?wbf_id=206
7. Zakon o Javnom radio-televizijskom servisu Republike Srpske. Dostupno na: http://lat.rtrs.tv/comp/zakon_rtrs.php
8. Zakon o komunikacijama Bosne i Hercegovine, "Službeni list Bosne i Hercegovine", 31/03, 75/06, 32/10
9. Zakon o radu Brčko distrikta, "Službeni list Brčko distrikta", 06/03, 33/04
10. Zakon o radu Federacije Bosne i Hercegovine, "Službeni list Federacije Bosne i Hercegovine", 43/99, 32/00, 29/03
11. Zakon o radu Republike Srpske, "Službeni list Republike Srpske", 38/00,40/00, 47/02, 38/03, 66/03, 20/07
12. Zakon o sigurnosti i zdravlju na radu Federacije Bosne i Hercegovine. Dostupno na: <http://upfbih.ba/attachments/article/96/esv72t4b.pdf>
13. Zakon o slobodnom pristupu informacijama Bosne i Hercegovine, "Službeni list Bosne i Hercegovine", 28/00, 45/06, 102/09, 62/1
14. Zakon o slobodnom pristupu informacijama Federacije Bosne i Hercegovine, "Službeni list Federacije Bosne i Hercegovine", 32/2001
15. Zakon o slobodnom pristupu informacijama Republike Srpske, "Službeni list Republike Srpske", 20/2001

16. Zakon o štrajku Federacije Bosne i Hercegovine, "Službeni list Federacije Bosne i Hercegovine", 14/2000
17. Zakon o štrajku Republike Srpske, "Službeni list Republike Srpske", 101/2005
18. Zakon o Vijeću zaposlenika Federacije Bosne i Hercegovine, "Službeni list Federacije Bosne i Hercegovine", 38/2004
19. Zakon o zaštiti i zdravlju na radu Republike Srpske, "Službeni list Republike Srpske", 1/08
20. Zakon o zaštiti od klevete Brčko distrikta, "Službeni list Brčko distrikta", 14/03
21. Zakon o zaštiti od klevete Federacije Bosne i Hercegovine, "Službeni list Federacije Bosne i Hercegovine", 19/03, 73/05
22. Zakon o zaštiti od klevete Republike Srpske, "Službeni list Republike Srpske", 37/01

Prof. dr. Vedada Baraković

Recenzija knjige: Integritet novinarstva i transparentnost medija u BiH

Autori: prof.dr.Enes Osmančević i mr.sci. Adis Šušnjar

Propitivanje polja novinarstva u bosanskohercegovačkom medijskom ekosustavu zahtjevna je, mukotrpana i složena zadaća koja nalaže dobro poznavanje ove oblasti društvene prakse ali i domaćeg krajolika, oslikanog političkim previranjima, etničkim konstantama, koruptivno-kriminalnim vođenjima javnih poslova, sve očitijim klerikalnim ulivima u javnu sferu te otimanjem demokratije od građana svedenih na etničko (bio)tkivo. Sumornu sliku bh stvarnosti na neki način amplificira i gotovo haotična situacija u legislativnom i etičkom funkcioniranju medija, posebice internetskih, što rezultira posjedovanjem moći bez odgovornosti u rukama, često nepoznatih ili zamagljenih, medijskih vlastodržaca i njihovih nalogodavaca. Stoga i propitivanje integriteta novinara i transparentnosti medija predstavlja dragocjen doprinos znanstvenom korpusu (pre)poznavanja ovih fenomena a to rukopis autora Osmančevića i Šušnjara svakako to jeste.

Knjiga pod nazivom Integritet novinarstva i transparentnost medija u BiH nastala je kao rezultat teorijskog promišljanja i empirijskog istraživanja. Knjiga, pored Uvoda i Zaključnih razmatranja, sadrži pet poglavlja i to: Uloga i položaj medija u BiH, podijeljenog na šest potpoglavlja; Politički klijentelizam u medijima i pritisci na medije, sa tri potpoglavlja; Položaj novinara u BiH i ograničavanje novinarskih prava i sloboda, sa tri potpoglavlja; Profesionalna organizovanost novinara, sa dva potpoglavlja, te Prikaz rezultata istraživanja (anketa). Literatura sadrži ukupno 73 referentne jedinice te 18 grafikona.

U uvodnom dijelu autori opisuju ključne karakteristike polja novinarstva u BiH navodeći da novinari ne mogu biti važni akteri u demokratskim procesima u nedemokratskom okolišu, koje karakterizira trend totalitarne vladavine i etnonacionalnih podjela pri čemu i javnost (p)ostaje latentan i nesiguran partner novinara u traganju za istinom. Posebno je fragilan medijski sustav, etno-politički pristran i nespreman da djeluje u funkciji javnosti i omogući profesionalno i odgovorno novinarstvo. Stoga je novinarska profesija nesigurna, slabo plaćena i malo cijenjena, a povrh toga izložena pritiscima, progonima pa čak i prijetnjama

ličnoj sigurnosti. O ovome kazuju i rezultati istraživanja u ovoj knjizi koji bi se mogli sumirati u rečenicu da mediji ključno ovise o političkim centrima moći i da nisu ni de jure ni de facto zaštićeni.

U prvom poglavlju autori najprije pojašnjavaju opći društveni kontekst u kome funkcionira medijski podsustav u BiH. Pored složene administrativno-političke strukture, etničko-ideoloških razdjelbi i vanjskih pritisaka, stvarnost BiH je obilježena i teškom ekonomskom situacijom što je, uz Albaniju, svrstava u najsiromašniju državu u Evropi. Autori dalje navode da mali broj stanovnika u BiH ima pristup relativno velikom broju medija koji, opet, dijele mali oglasni kolač. Stoga je većina medija upućena na finansiranje iz budžeta vlasti što rezultira vazalnim odnosom a, kako autori kažu, javnost ih percipira kao općinske/kantonalne oglašivače. Niti zakonodavni okviri ne odišu optimizmom, pišu dalje autori. Ignoriranje medijskog sektora rezultiralo je probijanjem rokova digitalizacije a medijski zakoni premda usklađeni su sa evropskim standardima, ne garantiraju efikasnu implementaciju pa je njihova primjena problematična, politički uslovljena i nedostatna. U posebno nepovoljnom položaju su javni emiteri koji posluju s gubitkom već godinama dok je naplata rtv takse nepostojana je i problem je koji se rješava ad hoc. U ovom poglavlju autori se bave i slobodom govora kao preduvjetom svake druge slobode u javnoj sferi ukazujući na nesrazmjer broja međunarodnih protokola, deklaracija, kodeksa i drugih akata koje je BiH potpisala i stvarnog stanja. U ovom se poglavlju autori posebno bave transparentnošću medija. Transparentnost medija danas se često spominje a da se zapravo malo kaže šta se ovaj termin tačno podrazumijeva. Da li opravdavanje (objašnjavanje) o postupcima i odlukama pred sudom javnosti, da li kao upućivanje javnosti na delikatne i konfliktne teme uz podastiranje činjenica na prosudbu? Normativni karakter koncepta transparentnosti dodatno otežava razumijevanje ovog fenomena a autori nude smjernice koje uključuju, prije svega, transparentnost vlasništva nad medijima što bi vodilo ka kontroli koncentracije i ka povećanju pluralnosti. U suprotnom, nastaviće se koncentracija i hiperkomercijalizam, propadanje novinarstva i odustajanje od služenja javnosti, navode autori.

U drugom poglavlju autori iscrpno definiraju pojam klijentelizma referirajući se na relevantnu literaturu, a u kontekstu bh zbilje, ukazuju na manjkavost legislativnih okvira koje stvaraju prostor da klijentelističke i koruptivne prakse koje uglavnom prolaze nesankcionirano. Netransparentno finansiranje medija autori vide kao značajan indikator postojanja klijentelizma, posebice kada je riječ o javnim medijima. Kako ne postoje jasna pravila raspodjele javnih sredstava, tada dolazi i do neujednačenog finansiranja i podrške medijima, zaključuju autori. Uz finansijsko uslovljavanje, politički pritisci na novinare javljaju se kao zabrinjavajući trend, naročito usmjeren kao javnim emiterima ali i Regula-

tornoj agenciji za komunikacije. Time se zatvara krug kontrole nad protokom informacija, smatraju autori. Slična situacija odvija se i na lokalnom nivou, što sve pridonosi banalizaciji profesije i prećutnog pristajanja na (auto)cenzuru.

Položaj novinara u BiH i ograničavanje novinarskih prava i sloboda tema je trećeg poglavlja koje počinje analizom cenzure i autocenzure u bh medijima. Premda ističu da cenzura i autocenzura nije ekskluzivna pojava u BiH, autori navode da je zabrinjavajuće to što je autocenzura prećutno prihvaćena u brojnim medijima a što, u konačnici, reducira slobodu govora, povećava pristranost medija i pasivizira javnost. Autori u nastavku ukazuju na još jedan zabrinjavajući trend, na pritiske i napade na novinare, koji se kreću od verbalnih napada pa sve do pokušaja ubojstava pri čemu izostaje i adekvatna institucionalna reakcija ali i javna osuda političkih predstavnika i izabranih zvaničnika. Treće poglavlje završava analizom radnog statusa novinara. Autori navode poražavajuće podatke o kršenju prava iz radnih odnosa, počev od isplate plaća pa do prekarnog karaktera rada gotovo 40 posto novinara. Navedeno profesiju novinara svrstava u red najlošije plaćenih zanimanja u BiH i sve manje atraktivnim pozivom za koje bi se mladi ljudi opredijelili da se školuju. Sve je ovo rezultiralo slabljenjem profesionalnosti, etičnosti i odgovornosti a situacija se pogoršala i osložila pojavom pandemije virusa Covid 19 kada su se novinari, kako navode autori, našli u rascjepu između dodatne obaveze da na vrijeme saznaju i dobiju informacije a, sa druge strane, našli su se pod režimom raznih restrikcija, pritisaka i ugrožavanja radnih mjesta.

Četvrto poglavlje bavi se profesionalnim organiziranjem novinara. U ovom poglavlju autori iscrpno analiziraju oblike profesionalnih udruživanja novinara, počev od udruženja novinara do sindikalnih organizacija koje predstavljaju i okupljaju novinare. Autori konstatiraju postojanje šest novinarskih udruženja i u nastavku ih, svako ponaosob, analiziraju i predočavaju njihovo angažiranje u oblasti zaštite prava novinara. Premda navode brojne aktivnosti ovih udruženja, autori također ukazuju na činjenicu da je dio novinara u anketi izrazio nezadovoljstvo radom ovih udruženja zbog, kako kažu, njihovog selektivnog i pristranog djelovanja pri čemu se ne može čuti glas članstva. Autori smatraju da su novinarske asocijacije važne, ali da nemaju moć sindikalnog djelovanja pa, shodno tome, zaključuju da je jak sindikat, pored udruženja, preduvjet potpune i adekvatne zaštite novinara. Međutim, ne samo da ne postoji jak sindikat novinara već jedinstven medijski sindikat u BiH ni ne postoji. Na entitetskim nivoima djeluju zasebni sindikati medijskih i grafičkih radnika a na nivou pojedinačnih organizacija sindikati djeluju uglavnom u okviru javnih emitera, kao zasebne organizacije, dok većina privatnih medija nema sindikalne organizacije.

Peto poglavlje obuhvata analizu istraživanja stavova novinara o njihovom položaju, pravima i slobodama a istraživanje je provedeno putem anketiranja

novinara iz različitih vrsta medija i različitih dijelova BiH. Prvi poražavajući rezultat anketiranja odnosio se na to da je od 400 pozvanih novinara na anketiranje pristalo samo 80 njih, što se može tumačiti i apatijom ali i bojazni od (eventualnih) posljedica. Rezultati su pokazali da je novinarska profesija u BiH opterećena mnogobrojnim problemima i da je već dugo vremena u ozbiljnoj krizi. Nije samostalna u odnosu na politiku, ovisi o finansijskoj pomoći političkih stranaka i robuje volji i željama vlasnika medija i političkih oligarhija zbog čega bi gotovo dvije trećine anketiranih novinara napustilo ovu profesiju

U zaključnim razmatranjima sublimirana su prethodna poglavlja kao i rezultati istraživanja uz konstataciju da se bez šireg društvenog angažmana neće moći spriječiti daljnja degradacija novinarske profesije i medija. Stoga bi, pišu autori, bilo nužno uspostaviti adekvatne medijske strategije, ojačati zakonodavne okvire i povećati opću transparentnost funkcioniranja medija i novinarstva. Autori na kraju zaključuju da, ipak, novinarska profesija naročito ovisi i od volje i želje samih novinara da mijenjaju odnos prema sebi, kolegama i profesiji. Međusobno podržavanje i udruživanje u sindikate, zajednička podrška i zaštita kolega, podizanje etičkih i profesionalnih standarda, te konstantne edukacije, trebale bi biti stalna praksa samih novinara u cilju jačanja novinarske profesije. Bez novinarske solidarnosti i hrabrosti sve medijske strategije i zakoni neće imati nikakvu vrijednost, zaključuju autori.

Knjiga Integritet novinarstva i transparentnost medija u BiH iznimno je vrijedno i korisno štivo koje se može preporučiti, prije svega, kao važan doprinos proučavanju polja novinarstva u Bosni i Hercegovini. Metodološki jasno koncipirana knjiga može služiti kao temelj daljnjih istraživanja medija i novinarstva, a narativna pristupačnost svrstava je u poželjnu literaturu u novinarskoj i akademskoj zajednici. Za najširu publiku ovo je svjež i zanimljiv pristup opisivanja i objašnjavanja zbog čega su mediji i novinari važni i zbog čega bi ih trebalo podržavati u njihovom traganju za istinom kao preduvjeta vraćanja demokratije u ruke naroda.

Prof. dr. Vedada Baraković, Tuzla, 2021.

Prof. dr. Mirza Mahmutović

Recenzija knjige: Integritet novinarstva i transparentnost medija u BiH

Autori: prof. dr. Enes Osmančević, mr. sci. Adis Šušnjar

Monografska studija Integritet novinarstva i transparentnost medija u Bosni i Hercegovini autora prof. dr. Enesa Osmančevića i mr. sci. Adisa Šušnjara sistematski ispituje skup procesa koji uvjetuju, generiraju i perpetuiraju krizu suvremenog bh. novinarstva. Oslanjajući se na relevantnu znanstvenu i stručnu literaturu, vlastita istraživanja i druge značajne izvore, autori metodično, iscrpno i znalački elaboriraju proučavanu problematiku, s izraženim kritičkim pristupom. Rukopis sadrži važne uvide koji će biti nezaobilazni, mišljenja smo, za sve buduće studije medijskog okruženja postdejtonske Bosne i Hercegovine.

Knjiga je organizirana, ne računajući Uvod i Završna razmatranja, u pet sadržajno povezanih poglavlja. Posljednje poglavlje, u okviru kojeg su predstavljeni rezultati istraživanja stavova bh. novinara, također je popraćeno s većim brojem grafikona. Na kraju rukopisa navedena je literatura na koju su se autori referirali u studiji.

Autori u Uvodu knjige sažeto izlažu središnje uvide o informativnoj djelatnosti i medijskom okruženju postdejtonske Bosne i Hercegovine, koji se detaljno obrazlažu u ostalim dijelovima knjige. Novinarska profesija nalazi se, polazni je stav autora, u krizi integriteta, koja je posljedica ovisnosti medija od centara političke i ekonomske moći kao i populističko-konzumerističkog sklopa publike kojeg takvi odnosi utjecaja pretpostavljaju, privilegiraju i njeguju. O(b)elsmišljanje polja novinarstva kao institucionalne arene u funkciji ostvarivanja profita/političkog utjecaja a ne artikuliranja općeg dobra rezultira, ključna je teza autora, ne samo netransparentnošću medijskog vlasništva i tržišta nego i gubitkom kapaciteta polja novinarstva da igra respektabilnu ulogu u demokratizaciji društva. Stoga je kriza novinarstva ujedno simptom veće društveno-političke krize koja neminovno polučuje niz društvenih problema, devijacija i anomalija. Negativne pojavnosti koji autori detektiraju (loši uvjeti rada, nepovoljni ugovori, niske plaće, nesigurnost na poslu, mobing, zastrašivanja, ucjene, napadi na novine, cenzura i autocenzura, negativan odnos predstavnika vlasti i pravosuđa, itd.) nisu nikada izolirani fenomeni, problemi same novinarske profesije, nego dio širih nedemokratskih praksi (neizgrađenih institucionalnih kapaciteta države

za otkrivanje i sprječavanje klijentelističkih praksi, netransparentnosti načina dodjele budžetskog novca, postavljanja kadrova u rukovodstva javnih medija i regulatornih ustanova te vlasništva u medijima, neadekvatna provedba medijske politike i pravosudna zaštita novinara, itd.). Bez profesionalnih i radnih prava novinara, pluralizma medija, same slobode izražavanja nema, nedvosmislen je stav autora, ni demokratskog društva. Suštinska povezanost komunikacije i demokratije svojevrsno je metodološko načelo studije, koje autorima omogućava cjelovito sagledavanje aktualne krize novinarstva u Bosni i Hercegovini. U ostalim poglavljima knjige autori tako pokazuju kako se problemi ispoljeni u različitim instancama uvjetuju, prožimaju i u konačnici ukrštaju u mreži sistematske instrumentalizacije medija, uporišta, oslonca, izvora same krize novinarstva.

Prvo poglavlje knjige *Uloga i položaj medija* sastoji se od šest sekcija (Medijska slika BiH, Sloboda govora i sloboda medija u BiH, Medijski zakonodavni okvir, Zakon o slobodnom pristupu informacijama, Zakon o zaštiti od klevete, Transparentnost vlasništva u medijima). Autori u okviru poglavlja razmatraju obilježja medijskog okruženja Bosne i Hercegovine. Političko uređenje i ekonomska nestabilnost postdejtonske Bosne i Hercegovine ne doprinose, smatraju autori, stvaranju uvjeta za potpunu slobodu govora i autonomni položaj medija. Da bi osigurali siguran pristup marketinškom novcu velikih državnih kompanija, grantove za medijske projekte ili redovno finansiranje iz budžeta, mediji su prisiljeni „suradivati“, pišu autori, s političkim strankama i ekonomskim centrima moći. Cijena „suradnje“ je, dugoročno promatrano, sam gubitak autonomije: nemogućnost bh. medija da djeluju kao institucionalna arena za racionalnu, argumentiranu i kritičku raspravu, forum za odgovorno izražavanje različitih perspektiva promatranja socijalne stvarnosti. Umjesto emancipatorne uloge, mediji više služe kao područje/akteri promoviranja, zagovaranja i učvršćivanja dominantnih ideoloških perspektiva tumačenja stvarnosti, koji su u funkciji zaštite političko-profitnih probitaka društvenih elita. U takvim uvjetima razumljivo je odsustvo interesa bh. institucija za unaprjeđenje zakonskih okvira djelovanja medija. Višegodišnji neriješeni problemi bh. javnih emitera, poput nepostojanja stabilnog i efikasnog sistema naplate RTV takse, nedovršenost procesa digitalizacije, pokušaja daljnje podjele sistema javnog informiranja prema etnonacionalnim interesima, simptomatičan su slučaj nezainteresiranosti i ignoriranja medijskog sektora od strane donosilaca odluka. Autori u okviru poglavlja iscrpno analiziraju postojeći pravni okvir za zaštitu sloboda govora i medija u Bosni i Hercegovini. Loša, nedosljedna i selektivna provedba načelno dobrih zakonskih rješenja ključni je problem, smatraju autori, a takva praksa dovodi do konstantnog ograničavanja slobode govora. Autori posebnu pažnju poklanjaju analizi provedbe Zakona o slobodnom pristupu informacijama i Zakona o zaštiti od klevete. Obje analize pokazuju kako se zakoni koji su trebali da postanu mehanizam za razvoj profesionalnog, neovisnog i slobodnog novi-

narstva nerijetko koriste, uslijed političkih utjecaja i sporne sudske prakse, kao sredstva pomoću kojih se vrši pritisak na medije i osigurava netransparentnosti javnih institucija.

Oslanjajući se na koncepte razvijene u okviru komparativnih medijskih studija, autori u drugom poglavlju knjige *Politički klijentelizam u medijima i pritisci na medije* analiziraju oblik društvene organizacije koji omogućava političkim nomenklaturama da održe svoju moć i utjecaj. Poglavlje je organizirano u tri dijela (*Politički klijentelizam u medijima*, *Finansiranje medija* i *Politički pritisci na novinare i medije*). *Politički klijentelizam*, koji autori proučavaju kao oblik korupcije, doprinosi visokom stupanju povezanost medija i političkih skupina. U zamjenu za pristup finansijskim resursima, od medija se zauzvrat zahtijeva zaštita političko-ekonomskih interesa moćnika, a nerijetko i „proizvodnja“ stvarnosti koja odgovara elitama. Takav cilj nije moguće postići bez suštinskog redefiniranja, ako ne već i pervertiranja, pozicije, uloge i identiteta novinara. „Centri političke i finansijske moći, ali i vlasnici medija“, navode autori, „od novinara nerijetko očekuju da budu samo ‘najavljiivači’, ‘držači mikrofona’, ‘megafoni’, ‘agitator’ i ‘jeftina radna snaga’.“ Normativno pretpostavka demokratskog uređenja o dobro informiranom, obrazovanom i prosvijećenom građanstvu koje aktivno sudjeluje u političkom procesu, sama koncepcija vijesti kao javnog dobra, postaje teško ostvariv zahtjev u okruženju podobnih medija koji proizvode, kako navode autori, infotainment i politički spektakl, ali i spin i lažne vijesti. Negativni učinci takvih praksi naročito se ispoljavaju, kao što autori argumentirano pokazuju, prilikom izvještavanja o izbornima kampanjama čiju agendu umjesto medija kreiraju političke oligarhije. Novinarske organizacije i pojedinci koji odbijaju prihvatiti podređeni položaj i zadatu ideološku matricu izvještavanja suočavaju se s raznim oblicima pritisaka, koje autori sistematski dokumentiraju.

U trećem poglavlju knjige pod nazivom *Položaj novinara u BiH* i ograničavanje novinarskih prava i sloboda razmatraju se učinci prethodno opisanog društveno-političkog ambijenta na samu novinarsku profesiju. *Odjeljak*, strukturiran u četiri sekcije (*Cenzura i autocenzura u medijima*, *Napadi na novinare*, *Radno-pravni položaj novinara*, *Novinari u vrijeme pandemije*), sadrži dragocjene podatke za razumijevanje stanja novinarske profesije u Bosni i Hercegovini. Bez integriteta novinara, upozoravaju autori, teško je ostvariva sloboda medija, poštovanje etički i profesionalnih standarda, te izvještavanje u korist javnog interesa. Pretpostavke za to su dobri uvjeti za rad, profesionalni odnos s urednikom te adekvatna primanja za dostojanstven život. Na osnovu analize dostupnih podataka i anonimnih razgovora s novinarima, autori tvrde da novinarska profesija u BiH spada u najlošije plaćena zanimanja. Anonimni intervjui koje su autori obavili s novinarima upućuju na niz problema (neplaćen rad vikendom i prekovremeni rad, zloupotreba ugovora na neodređeno, izbjegavanje uplate doprinosa, ucjene,

mobing, razjedinjenost novinara, cenzura i autocenzura, ograničenje slobode govora, pritisci na medij i novinare, niska i neredovna primanja), koji ocrtavaju sumornu sliku prekarnog rada. Pojava pandemije Covid 19 dodatno je usložnila, pokazuju analize autora, postojeće probleme s kojima se novinari suočavaju u obavljanju svog posla.

U četvrtom poglavlju Profesionalna organizovanost novinara autori proučavaju obilježja strukovnih organizacija novinara u Bosni i Hercegovini. U prvoj sekciji poglavlja (Profesionalno udruživanje novinara) analizirano je djelovanje šest novinarskih asocijacija, s težištem na ustrojstvo i aktivnosti Udruženje/udruge BH novinari, krovnog udruženja koje pokriva cijelu Bosnu i Hercegovinu. Istraživanje koje su autori sproveli pokazalo je da dio novinara nije zadovoljan radom profesionalnih udruženja novinara. „Zamjerke su bile“, navode autori, „da su profesionalna udruženja interesne grupe koje ne štite prava novinara, da djeluju selektivno i pristrasno, da su profesionalna udruženja privatizovana i da se ne čuje dovoljno glas članstva.“ Ovo je prema autorima znak da novinarska udruženja trebaju razviti bolju komunikaciju s članstvom, djelovanje koje će biti u skladu s potrebama članstva. U drugoj sekciji poglavlja (Sindikalna organizovanost novinara) razmatraju se uzroci loše sindikalne organiziranost medijske zajednice u Bosni i Hercegovini te upućuje na pozitivna iskustva pojedinih europskih zemalja.

U konačnici, u petom poglavlju knjige pod naslovom Prikaz rezultata istraživanja (Anketa) prikazani su rezultati ankete o slobodi i pravima novinara koju su autori proveli među 80 novinara iz javnih i privatnih medija, radija, televizije, štampe i online medija iz Sarajeva, Banja Luke, Prijedora, Doboja, Bihaća, Zenice, Goražda, Mostara, Sanskog Mosta, Brčkog i Tuzle.

Knjiga Integritet novinara i transparentnost medija u Bosni i Hercegovini autora prof. dr. Enesa Osmančevića i mr. sci. Adisa Šušnjara predstavlja važnu znanstvenu studiju za oblasti komunikologije, značajnu za istraživače, medijske profesionalce, aktiviste i studente, zbog čega je sa zadovoljstvom preporučujem za publiciranje.

Prof. dr. Mirza Mahmutović, Tuzla, 2021. godine

Enes Osmančević je doktor žurnalističkih nauka, vanredni profesor na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Tuzli. Diplomirao je, magistrirao i doktorirao na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu. Član je Odbora za politologiju Akademije unauka i umjetnosti BiH.

Koristio je tri vrste programa međunarodne akademske razmjene: Program studijskog usavršavanja Relations Between Government and the Media (Odnosi između vlade i medija) 1999.godine u SAD. Završio je specijalističku edukaciju Federalism, Democracy and Human Rights (Federalizam, demokracija i ljudska prava) 2000.godine, na Univerzitetu ULB u Briselu, Belgija. U akademskoj 2003-2004. godini koristio je stipendiju Vlade SAD u okviru Junior Faculty Development Program i boravio na University of Tennessee u Knoxville-u, u SAD.

Bio je predsjednik Asocijacije US Alumni u BiH. Član je Savjeta i Skupštine Transparency International i član je Žalbene komisije Vijeća za štampu BiH.

Objavio je 5 knjiga i više od 20 naučnih i stručnih radova o informatizaciji, novim medijima i javnom mnijenju u domaćim i međunarodnim časopisima. Sudjelovao je u brojnim istraživačkim projektima, kao i u radu mnogih domaćih i međunarodnih simpozija i konferencija o medijima. Dobitnik je više profesionalnih nagrada i priznanja.

Adis Šušnjar je magistar žurnalistike, dugogodišnji novinar, osnivač i direktor Udruženja za medijski aktivizam, izvršni urednik portala inforadar.ba. Diplomirao je Komparativnu književnost i bibliotekarstvo na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu i magistrirao na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Tuzli.

Završio je Visoku školu novinarstva Media Plan Instituta u Sarajevu. U Udruženju BH novinari radio je kao urednik stručnog biltena E-novinar i koordinator medijskih projekata posvećenih zaštiti novinara i slobodi govora, te podizanju profesionalnih novinarskih standarda.

Radio je, između ostalih, za Nezavisne novine, Inicijativu za REKOM, OBC Transeuropa, Fairpress.eu... Sudjelovao je u brojnim istraživačkim projektima i nizu konferencija o medijima, kao i edukacijama iz oblasti novinarstva, zagovaranja i odnosa sa javnošću.